

Laurence J. Peter'den yeni bir kitap daha sunuyoruz: PETER İLKESİ ve PETER'İN REÇETELERİ'nden sonra, şimdi de PETER'İN GÖRÜŞLERİ.

Peter, birinci kitabı PETER İLKESİ'nde kişilerin yeteneksizliğini, ikinci kitabı PETER'İN REÇETELERİ'nde bu yeteneksiz kişilerin egemen olduğu bürokratik-hiyerarşik kurumları, bunların insanı nasıl çepeçevre kuşattığını, kendine özgü tatlı mizahıyla, kurtuluş için reçeteler de vererek anlatıyordu.

PETER'İN GÖRÜŞLERİ üçüncü kitap. Bu kez Peter toplumların, hem de uygar toplumların yeteneksizlik düzeyine nasıl geldiklerini ele alıyor. Yeteneksiz kişilerin yeteneksizlikleri bir süre sonra, yalnız kendi sorunları olmaktan çıkıyor. Bunlar hele de etkili ve yetkili kişilerse, yeteneksizlikleri dalga dalga bütün topluma yayılıyor. Dünyanın her yerinde sık sık eğitim gibi, sağlık gibi, ekonomi gibi hem bireyleri, hem toplumları, hem de ulusları ilgilendiren konularda suyun başını tutan yeteneksizlerin, insanları nasıl çözümsüz sorunlarla yüz yüze getirdiğini görme olanağı var. Kişiler yalnızca günlük gazetelere bile baksalar, böylesi yeteneksizliklerin yüzlerce örneğini görebilirler.

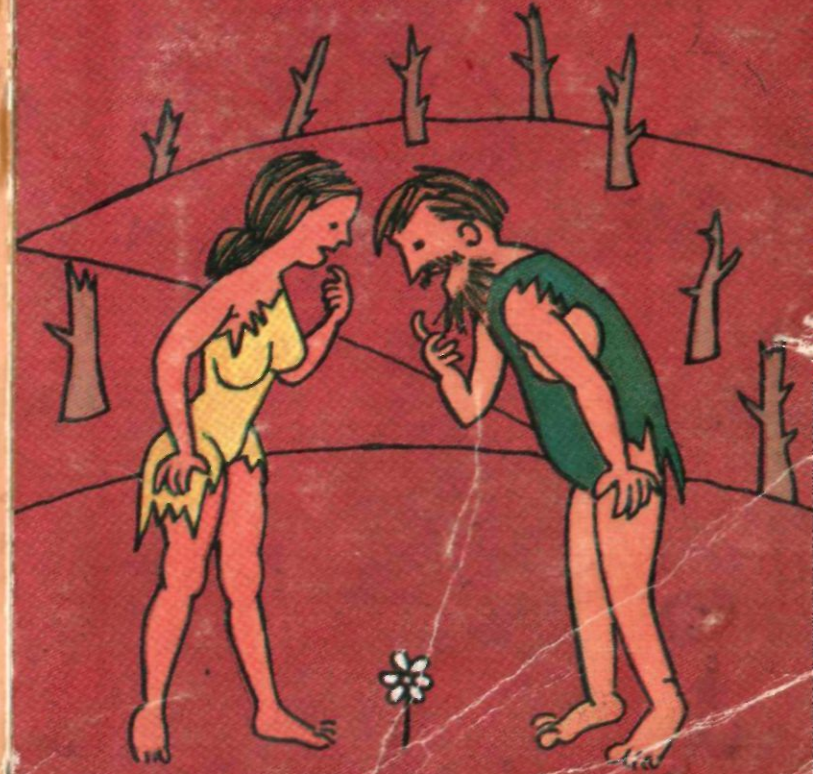
Peter'in 3. kitapta sözünü ettiği toplumsal yeteneksizlik, evrenseldir de bir yerde. Çünkü yeteneksiz kişilerin etkili olduğu toplumlardaki toplumsal yeteneksizlik, giderek tüm dünyayı sarsacak boyutlara ulaşıyor. İnsanlık önlenmesi güç tehlikelerle karşı karşıya kalıyor. Doğrusu, dünyanın bir tarafında her gün yüzlerce insanın öldüğünü gördükten, her gün bir yerlerin yanıp yıkıldığına tanık olduktan sonra, Peter'e katılmamak da olanaksız.

Gelin görün ki Peter, böylesi büyük tehlikeler karşısında bile umutsuz değil. Kim bilir, belki de PETER'İN GÖRÜŞLERİ daha düzenli bir dünya için çırpınanlara öncülük edecektir; bu, bizim de umudumuz.

Dr. Laurence J. PETER

PETER'in görüşleri

bilgi yayınevi

kapak : fahri karagözoğlu

İ Ç İ N D E K İ L E R

Çevirenin Sunuşu	9
Başlarken	11

BÖLÜM 1

PETER TIRMANIŞI

1 — Tehlike Çanları	19
2 — Hastalığımız	38
3 — Çelişkilerimiz	53

BÖLÜM 2

PETER'İN DÜNYASI

4 — Gücümüz	79
5 — İnsanlarımız	101
6 — Herlememiz	123
7 — Çocuklarımız	139
8 — Politikamız	161
9 — Barışımız	178

BÖLÜM 3

PETER PROGRAMI

10 — Katılımımız	195
11 — Uygulamalarımız	219
12 — Umudumuz	240

SONSÖZ	249
--------------	-----

asımlar basımevi - ankara
telf.: 31 87 52

Bu kitabımı, çözüm yolundaki tüm çabalarına karşın hâlâ sorunların içinde bocaladıklarının bilincine varanlara sunuyorum.

L. J. Peter

ÇEVİRENİN SUNUŞU

«PETER'in GÖRÜŞLERİ» ile, Dr. Laurence Peter'in üç kitaplık dizisi tamamlanmış bulunuyor.

Yazar, birinci kitabında kişilerin, ikincisinde bürokratik kuruluşların yetersizlikleri üzerinde duruyordu. Bu son kitabındaysa, daha ağır bir sorunun, yani toplumların —hem de uygar, gelişmiş ve endüstrileşmiş toplumların— tümüyle yeteneksiz durumuna gelmelerine değiniyor.

Kitapta üzerinde durulan toplumsal yeteneksizlik, siyasal yaşamdan eğitim sistemine, silahlanma ve savaş tutkusundan doğal kaynakların kullanılmasındaki savurganlığa, kırsal-kentsel planlama yanlışlarından çevre kirlenmesine kadar pek çok ve değişik konuları kapsıyor.

Öte yandan yazar, ele aldığı tüm sorunlar için yine o ilginç üslubuyla geçici değil, sürekli; ayrı ayrı değil, bütüne yönelik çözümlerin gereğini vurgulayarak, öneriler getiriyor.

Kitaptaki konuların güncellik ve evrenselliklerini belirtmek için bunlardan yalnızca biri olan «Çevre Kirlenmesi» sorunu bakımından şu son birkaç aylık süre içinde «Gökova» konusunun kamuoyu gündemindeki yerini nasıl koruduğunu; özensiz ve düzensiz endüstrileşme sonucu meydana gelen «kazada» Hindistan'ın Gopal kentinde 2.500 kişinin öldüğünü; binlerce kişinin de nasıl hastalanıp sakat kaldığını anımsamak yeterlidir.

Dr. Peter, yeteneksizlik düzeyine tırmanmış toplumların bugün karşı karşıya bulundukları tüm sorunları gözler önüne sererken, durumdan umutsuz olmadığını da ayrıca belirtiyor. Nitekim, başka öncülerle birlikte onun GÖRÜŞLERİ'nin de katkılarıyla günümüzde pek çok ülkede «Daha temiz bir çevre»

den başlayıp, «Daha yaşanabilir bir dünya» kapsamına kadar uzanan bir dizi önlemlerin alındığını; bu yolda hükümetlerle yurttaşların el birliğiyle çaba harcadıklarını, görüyor, duyuyor, okuyoruz.

Çevirmenin ve Yayınevi'nin ortak umutları, kitabın bu öncülük özelliğinin ülkemiz için de geçerli olmasıdır.

Melih Ölçer
Ankara, Mart 1985

BAŞLARKEN

«İnsanoğlunun yaşamında öyle an-
lar gelir ki, birinin canını dişine ta-
kıp sorunları göğüslemesi gerekir.»

W. C. Fields

Kendi geleceğimizden şimdiye kadar görölmedik derecede kaygı duyuyoruz; çünkü göllerimizin can çektiğinin, nehirlerimizin kirlendiğinin, nükleer bir soykırım korkusu altında yaşadığımızın bilincindeyiz. Varlık içinde yokluk çekenlerin de farkındayız. Bir zamanların gösterişli kentleri gözlerimizin önünde yozlaşıyor. İnsan türü olarak hepimiz tehlike içindeyiz. Çünkü savaş, nüfus patlaması, çevre kirlenmesi gibi sorunlar ulusal sınır diye bir şey tanımıyorlar, böylece dünyamız aslında büyük bir ölüm kalım sorunuyla karşı karşıya bulunuyor. Öyleyse kuşkularımız hiç de yersiz değildir ve bir şeyler yapmanın zamanı gelmiştir. Eğer iş işten henüz geçmemişse başarıya ulaşabiliriz.

«Olaylar öyle baş döndürücü bir hızla akıp gidiyor ki, yarını şimdiden görebilmenin bir yolunu bulamazsak bugünü elden kaçırabiliriz.»*

Dean Rusk

* Üzerinde durduğum konular hakkında başka-

Oysa bu sorunlar büyüyüp gelişirken, bizler teknolojik ilerlemenin ve Gayri Safi Milli Hasıla'nın artmasının tüm sorunlarımızı çözeceğini, dünyamızın barış ve erince ulaşacağını sanıyorduk: Öyle ya, Tanrısal Yazgı'yı bilemesek bile bilimden kuşku duymak söz konusu olamazdı!

«Aslında güvence ve mutluluk dönemleri insanlık için daha çok tehlike taşır. Çünkü bu dönemlerde kötülükler ortadan kalkmaz, hatta yenileri belirir. Ne var ki bu kötülükler savsaklama ve gevşeklik eğilimlerimizin sisleri altında gizlenir.»

John Gardner

İnsanlığı tehdit eden bütün bu karmaşık sorunlara yalın ve kolay çözümler bulmayı herkes ister. Ne var ki kısır görüşlü, tez canlı kişiler bu amaçla doğaüstü, ya da «her derde deva» çözümlere sarılma eğilimi gösterirler.

«İnsanoğlu gerçeklerden hoşlanmaz.»

T. S. Eliot

Amerika Birleşik Devletleri, 3 Kasım 1973'te «Mariner 10» uydusunu uzaya fırlattı. Uydu, Venüs gezegenine kadar ulaştı, son-

larının da neler dediklerini sizlere sunmak amacıyla bu kitabıma da çeşitli düşünür ve yazarlardan alıntılar ekledim (L.P.).

ra Merkür gezegeninin çevresinde dolandı. Bu çok başarılı gezisi sırasında Mariner 10, milyonlarca kilometre uzaktan dünyamıza fotoğraflar da gönderdi. Mariner 10 projesinin hazırlık ve planlama çalışmaları yıllarca sürdü. Oysa ne yazık ki toplumsal alanlardaki planlama —ve gelecekteki enerji, besin kıtlıklarını bugünden kestirme— konularıyla hükümetler ilgilenmiyor; dahası bu konular hafife bile alınıyor.

«Birilerinden alıp başka birilerine veren hükümetler, sırtlarını sürekli olarak o 'başka birilerine' dayamak durumunda kalırlar.»

G. B. Shaw,

Çoğumuz, suçu başkalarına yükleyip kendimizi temize çıkarmakta ustayızdır; ama sorumluluk ortaktır, hepimize düşer. Her toplumda yalnızca para kazanıp kâr sağlamak için elinden geleni ardına koymayan onursuzlar; tüketicileri aldatıp onlara doğruyu söylemeden, türlü kirli işler çevirenler; sağ ve sol uçlardan yana çıkıp nefret ve kıyıcılıkla daha iyi bir geleceğe ulaşabileceklerini sananlar; etki ve yetkileriyle kurumları düzelterek yerde, kendi çıkarları için geleceğimizi göz ardı edenler bulunabilir. Öte yandan yurttaşların çoğu, geçimlerini sağlayıp biraz da gösteriş için yeterli tüketim yapmayı becerince, bu tehlikeli gidişe başlarını çevirirler. Halbuki böyle durumlar da aldırılmazlık, van tutmaktan daha kötüdür:

Aldırmazlık edenler, kendileri azıcık tedirgin olmasınlar diye insanlığın ortak iyiliğinden yüz çevirip hepimizi tehlikeye atarlar.

«Yaşam, pis su çukuruna benzer:
İçinden çıkanlar kendi attıkları-
mızdır.»

Tom Lehrer

Neyse ki, bütün bu bencillik ve aldırma-
mazlığa karşın yine de bazı şeylerin farkına
varmaya başladığımızı belirten kanıtlar gö-
rürüz. Bunların başında, doğaya saygı ve
ilgiyle bakmamız geliyor. Yani bizler, in-
sanlar olarak, bugünkü ve gelecekteki alın-
yazımızı, artık bu dünyadaki öteki canlı tür-
lerinden ayrı tutamayacağımızın bilincine
ermiş bulunuyoruz.

«...En değerli güzellik
Yaşamdaki bütünlük,
Canlılarla cansızlar
Arasındaki birlik,
Evrendeki Tanrısal güzellik...
Bir de kimsenin uzak kalamaya-
cağı
Aşk!...»

Robinson Jeffers

Bu kitap, şimdiye kadar elde ettiğimiz
başarıların gerçekten değerli olanlarını si-
lip atmadan, insanlığın kurtuluşuna sağdu-
yulu bir yaklaşımı gösterebilme umuduyla
yazıldı. Bu amaç, ulaşılması zor; hatta umut-
suz bir amaç gibi görünebilir. Ama buna

ulaşmaya zorunluyuz; yoksa elimizdekileri
de yitirebiliriz.

«Peter'in Görüşleri», üç kitaplık dizinin
sonuncusudur. Dizinin ilk kitabı olan «Peter
İlkesi», kişilerin kendi yeteneksizlik düzey-
lerine nasıl tırmandıklarını açıklıyordu. İkin-
ci kitap, «Peter'in Reçeteleri» ise, insanların
bu yeteneksizlik düzeylerine ulaşmaktan na-
sıl kaçınabileceklerini göstermektaydı. Bu
sonuncu kitap, «Peter'in Görüşleri», uygarlı-
ğımızın güvenlik içinde yeni yeni başarılarla
doğru ilerlediği bir sırada, dünyamızın ve
insanlığın geleceğini nasıl koruyabileceği-
mizi açıklıyor.

«Peter'in Görüşleri» üç bölümden olu-
şuyor:

«Peter Tırmanışı», insanlığın günümüzde
vardığı yeri, yarının bir kıyamet ya da kur-
tuluş günü olabileceğini belirtiyor.

«Peter'in Dünyası», akıl, sağduyu ve tek-
nik yeteneklerimizden biraz olsun yararla-
nırsak kurtuluş ve mutluluğa nasıl ulaşabile-
ceğimizi, bu durumda dünyamızın nasıl bir
görünümüne kavuşacağını ortaya koyuyor.

«Peter Programı» ise, insanlığın kendi-
ni sürekli olarak yenileyebileceği bir ortam
içinde tüm özlemlerini karşılayabilecek bir
dünyayı kurabilmesinin geçerli ve uygulan-
abilir yöntemlerini açıklıyor.

«Toplumsal ağırlıklı konularda
parmaklar gibi ayrı ayrı olabiliriz;
ama ortaklaşa gelişmemiz için el
gibi bütün olmak zorundayız.»

Booker T. Washington

Bölüm 1
PETER TIRMANIŞI

*«Atsız arabalar çıkacak,
Kazalar çoğalacak,
Düşünceler bir anda
Dünyanın bir ucundan öbür ucuna varacak.»*
M. (Ana) Shipton
(1488 - 1561)

TEHLİKE ÇANLARI

«Toplumumuz, endüstrinin gelişmesiyle acaba nereye varacak? Bu gelişmenin hızı kesilince acaba hangi koşullarla baş başa kalacak?»

John Stuart Mill, 1857

Ben, yarım yüzyılı aşan bir süre önce Yüksek kent'te doğdum*. Atalarım çiftçilerin öncüleriydiler. Ben de kentte yetişen ilk kuşaktanım. Kentimizin limana, kereste şirketlerine, madencilere araç gereç ve mal sağlamak merkezi olduğundan, bugünkü durumuna gelişini adım adım izledim. Kentimiz bugün, nüfus, endüstri ve tecim yönlerinden bağlı bulunduğu Eyalette de kendi içinde yaşayanlara da egemen olan bir «Dev-Kent» özelliğine erişmiş bulunuyor.

* Yazarın notu : Aslında doğup büyüdüğüm yer, Kanada'nın British Columbia Eyaleti'ndeki Vancouver kentidir. Peter İlkesi'ni bulmaya yol açan gözlemlerimi Vancouver ve yöresindeki okullarda çalışırken yaptım. Üç kitaplık bu diziyi kaleme alırken sizlere sunmayı öngördüğüm örnek olaylar için yarattığım düş ürünü kente «Yüksekkent» adını vermemin nedeniyse, bu adın sürekli tırmanmayı anımsatmasıdır. Yeteneksizlikle ilgili araştırmalarımı, Amerikan kentlerinde yaşarken

Çocukluğumuzda hiç kimse, kent yönetiminden fazla bir şey beklemezdi. Belediye Başkanı, ya da meclis üyeleri kentin adını kötüye çıkaracak bir şeyler yapmadıkça hemşeriler de mutlu olur, başka bir şey düşünmezlerdi. Ama kent büyüüp, nüfus arttıkça işler de değişti. Yüksek kent hızla büyürken geleceğin güzel günleri, K. İrlıkoy, S. Oygün ve Ç. Akal gibi insanların ellerinde görülüyordu. Yani bu endüstri ve tecim önderleri, o sıralarda birer kahraman olarak benimsenmişlerdi. Onların, sürekli büyüyecek pazarlar ve yararlanılmayı bekleyen doğal kaynaklarla ilgili açıklamalarına; yaşam düzeyini durmadan yükseltecekleri yolunda verdikleri sözlere «Amerikan Rüyası»nın temeli diye bakılıyordu.

Yüksekkent başlangıçta bir eyalet-kent değildi. Bu özelliğini, gelişmesi sırasında kazandı. Öyleki, bana daha dün gibi gelen kısa bir süre önce büyükbabamla büyükannem, sessiz ve durgun Yüksekvali'de doğa ile başbaşa yaşayarak çiftçilik yapıyorlardı.

de sürdürdüm. Bana, «Yeteneksizliğin peşini neden bırakmıyorsun?» diye sorarsanız, size yalnızca Sir George Mallory'nin o içgüdüsel yanıtının aynısını verebilirim: «Çünkü o, orada durup duruyor!» Şimdi Kaliforniya Eyaleti'nin Los Angeles kentinde oturuyorum. Yani artık Yüksek kent'in kapsamı, doğum yerimi çoktan aştı.

«En büyük tutkusu uygar toplumdan kaçıp kurtulmaktır. Bu yüzden eline para geçirir geçirmez Güney Kaliforniya'ya göç etti!»

Alva Johnston

Kente ise yalnızca alışveriş yapmak, mağazaları dolaşmak, berbere gitmek ve tramvayla gezmek için arada bir iniyorlardı. Oysa bugün bizler ya kentin içinde sıkış tıktık yaşıyoruz, ya da kentin uzağında oturup işe yetişmek için yollarda ömür tüketiyoruz. Bugünkü bulunduğumuz yere ulaşılırken de bir sıra, bir düzen gözetilmedi: Kırsal kesimden kente atlarken bu geçişin nasıl olduğunu anlayamadık bile...

«Kent yaşamı: Hep birlikte yalnızlıklarını yaşayan milyonlarca insan...»

Henry David Thoreau

Yüksekkent'in gelişmesiyle yeni yeni iş alanları doğdu, bu durum işsizleri çekti. Yüksek kent Yaylı Yatak A.Ş., Havacıya Kağıt Fabrikası, Kesbiç Yapı İşleri Şirketi ve öteki işletmeler yer olarak başka tenha yöreleri değil, özellikle kenti seçtiler. Çünkü kentte iş gücü, su, enerji, ulaşım ağı, vergi indirimleri ve hazır para vardı. Böylece fabrikalar kentimize yerleşince işçiler doluştu, tecim arttı. Yüksek kent hızla büyüdü.

Kent, hareket demektir; en seçkin mağazaların, tiyatroların, kitaplıkların, lokantaların, sanat ve kültür evlerinin bulunduğu yer demektir. Bütün bu üstünlükler, suç olaylarının, kalabalıklığın, hava kirliliğinin, bürokrasi tıkanıklıklarının ve ulaşım sıkışıklıklarının sakıncalarını örter. Ayrıca sosyal yardım sağlamak kentlerde daha kolaydır.

«Tüm kentler çılgınlıklarla doludur. Ama oralarda çılgınlık ağırbaşlılık sayılır.

Tüm kentler güzelliklerle doludur. Ama oralarda güzellikler de asık yüzlüdür.»

Christopher Morley

Kıyamete doğru gidişimizi görenlerin; «Bu gidiş ÇOK HIZLI ve ÇOK AŞIRI» diye haykırmalarına karşın, Yüksek kent büyümesini sürdürdü. Yapsatçılar satın aldıkları yerlerde yeni yeni mahalleler kurdular. Yüksek kent Esentepe Mahallesi, Yüksek kent Havuzlu Park Mahallesi, Yüksek kent Emekliler Mahallesi... gibi. Buraları aslında üst üste apartman yığınlarından başka bir şey de değildi; üstelik süslü adları, kentin kötüye gidişini görenlerin kimi girişimlerini de engelledi. Öte yandan yeni konutların fiyatları iki katına çıktığından, dar gelirliiler yine eski, yıkık dökük evlerde oturmayı sürdürdüler. Kâr tutkusu yüzünden güzelim kentin altı üstüne geldi, para hırsı günden güne bileylendi. Yapsatçılar, gözleri hiçbir şey görmeden; altyapının ve kaynakların yeterliliğine, toprağın bozulmasına, çevre dengesinin yitip gitmesine bakmadan; koca koca buldozerlerle yeni yapı alanları açmayı sürdürdüler.

Yüksek kent'in yönetimi de bütün bu olanlardan payını aldı: Ailesi kente ilk yerleşenlerden olan sanatsever Belediye Baş-

kani Bay İlkiz, o sıralarda yapılan seçimi yitirdi. Yerine büyük girişimler yanlısı ve büyük girişimcilerin adamı olan Bay Önder geçti. Ondan sonra Başkanlığa seçilen Bay Alavere, görevde kaldığı üç dönemlik süre içinde yükünü tuttu. Örneğin görevdeyken her yıl doğumgününde kendi adına «Kişi başına 100 dolarlık» bir onur (!) yemeği düzenliyor; bu yemeklere kentte iş yapan tüm yükleniciler katılıyor; toplanan paralar ise Alavere'nin kuzeninin yönetimindeki vergi dışı bırakılmış bir özel vakfa yatırılıyordu. Belediye Başkanı görevden ayrıldıktan sonra Yüksek kent gazetesinin yazdığına göre, Başkan, Yüksek kent Koyunda petrol arama iznini verir vermez Kirlikoy Petrol Şirketi'nin verdiği pay senetlerini de cebine indirmişti. Soygunsoy Bankası'nın Başkanı S. Oygün, yine aynı sıralarda ömür boyu üyelik ödentisini yatırmak Alavere'yi Şehir Kulübü'ne üye yaptırmıştı. Bu kulüp, bin bir nazla üye alan bir seçkinler yeri olarak tanınırdı. Kısacası kent, tepesindeki delikten su aldığı için batmakta olan bir gemi durumuna düşmüştü!

«Bugünlerde aklınız karışık değilse iyi düşünemiyorsunuz demektir.»

Irene Peter

Siyasetçilerle endüstri çevrelerinin el ele yürüttükleri bu gizli kapaklı işlerin farkına varan Yüksek kent'teki yeni yetişen kuşak,

tilkileri kümes bekçisi yapıp karşılığında
hava bile alamadıklarını anladılar. En so-
nunda gözlerini açıp, bütün gerçekliğiyle na-
sıl bir ortamda yaşadıklarını gördüler: Ba-
calarından zehirli dumanlar tüten; gürültü,
fabrika artıkları, pislik ve olanca çirkinli-
ğiyle durup dinlenmeden kirlenen hem çevre
düzeni, hem ahlak düzeni açısından bozul-
muş bir ortam!... Üstelik bu dengesiz ve ka-
rarsız gidişin sonucunda fiyatlar da fırla-
mıştı: Ben, düşük ücretli bir öğretmen ola-
rak, oturduğum semtin durup dururken ki-
raları yüksek bir mahalleye dönüşmesine
tanık oldum. Tam kendime ya da evime bir
şey almak için biriktirmeye başladığım pa-
ranın yeterli düzeye ulaştığını düşündüğüm
sırada, o almak istediğim şeyin fiyatının,
elimdeki parayı çoktan aştığının farkına
vardım.

«Para yuvarlaktır. Onun için de
avucumuzdan yuvarlanıp gider.»

Sholom Aleichem

Öte yandan ne yapacağımı şaşırıp yok-
sullarla ırk ayrımı nedeniyle kötü davranış-
larla karşılaşanlar, hızla suçluluğa ve sal-
dırganlığa sürüklendiler. Yüksek vergilerle
yüksek fiyatlar yanında, yiyecek kıtlığı,
enerji yetersizliği, temel hizmetleri aksatan
grevler, iyimserliği sarsarak bu yeni kentsel
yaşamın aldattıcılığını herkese kanıtladı; in-

sanların tümü birden «Nerde o eski güzel
günler» diyerek geçmişe özlemeye başladılar.

«Bir holding şirketlerinden belli-
dir.»*

Ellis O. Jones

1970'lerin başlarında ortaya çıkan bu
özlemin sonucunda hemen herkes, o eski
günleri anımsatan ufak tefek eşyaları top-
lar oldu; bir de işleri yoluna koymak, yasayı,
düzeni geri getirmek için Bay P. İnpon, Be-
lediye Başkanı olarak seçildi. P. İnpon, gö-
reve başlar başlamaz, gençlerin davranışla-
rına, yıkıcı eylemlere, karşıt siyasal görüş-
lere, değişik ırktan olanlara, aydınlara,
basın özgürlüğüne, doğum kontrolüne... kar-
şı amansız bir savaşıma girişti. Ayrıca sos-
yal yardım ve dayanışma gibi konulara boş
verip «kişisel çaba ve sorumluluk» görü-
şüne öncelik tanıdı. Bu konuda P. İnpon'un
en sevdiği özdeyiş —başka yönlerden hiç tut-
madığı— Thomas Jefferson'un bir sözünün
değiştirilmiş biçimiydi: «En az karışan hükü-
met, en iyi hükümettir.» Yeni Başkan bu gö-
rüşlerine dayanıp, yurt sevgisinin, çok çalış-
manın, çıkar gözetmemenin, aile ocasının,
kiliseye bağlılığın, başkalarının işine ka-
rışmamamanın erdemlerini göklere çıkarmaya
koyuldu. Oysa kendisinin yasadışı yollardan
sağladığı çıkarlar o kadar çoktu ki, başka-
ları için, «Politikacılar kirli işlere bulaşırlar,»

* «Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir» anla-
mina (Çev.).

dese ve bu nedenle hakkında dava açılrsa, kaybedeceği kesindi! Bütün bunlar olup bitirken, örgütlü suçlar, çevrenin sömürülmesi, tırmanışlarını alabildiğine sürdürdü.

«Dört eyaletin yasama organlarının benden yana olmaları gerekiyordu. Bunları paramla destekleyerek oluşturma yolunu seçtim. Böylece iş bana çok daha ucuza mal oldu.»

Jay Gould

O dönemde, bizim Yüksek kent'imizin dışındaki dünyada da teknolojik yönden gelişmiş ülkeler, gelişmemiş ülkeler aynı yöntemlerle yıkıp yok etmenin önderliğini yapıyorlar; böylece insanoğlu ile onun yozlaştırdığı doğa, omuz omuza ve hızla yok oluşa doğru ilerliyorlardı.

Peter'in Tırmanışı, dünyamızın yağma edilmesi idi. Büyüme ve tırmanışın dinmek bilmeyen hırsı, Gayri Safi Milli Hasıla'nın durmadan arttırılması özlemi, bugüne kadar elde ettiklerimizin tümünü bir kalemde silip yok edecek duruma gelip dayanmıştı. Ekonomik büyümenin her zaman ve her yerde geçerli olduğu sanısı, giderek ortak karabasanımız olmuştu.

«Yaşlandıkça toplumlar
Sanatlar solar
Ve tecimin çiçekleri
Tüm ağaçları sarar.»

William Blake

Meslek öğrenimime, 1938 yılında, fakültedeki «Öğretmen Yetiştirme» derslerine yazılarak başladım. Eğitim konularının yanı sıra, insanlığın içinde bulunduğu tehlikelere karşı bir çıkar yol aramakla da ilgilendiğim için öğrenimimi, öğretmen olduktan sonra da uzun süre bırakmadım. Oyleki, bu hevesimden dolayı ardı ardına 25 yıl boyunca sayısız dersler, kurslar bitirdim. Bu dinmek bilmeyen öğrenmek özlemim önce kendi öğretmenliği geliştirme isteğiyle başladı; sonra da diğer öğretmenleri iyi yetiştirme isteğiyle sürüp gitti. Yani, yetiştireceğim öğretmenlerin yeteneklerini geliştirmeyi amaçlıyordum.

Başlangıçta fizik bilimleri üzerinde çalıştım, sonra yavaş yavaş toplumsal bilimlere döndüm. İşte o zaman yaşam bilgileri ile cansız maddeler arasındaki şaşırtıcı çelişkinin farkına vardım. Anladığıma göre bilimsel düzeyimiz, hâlâ emekleme dönemindeki toplumsal gelişmemizin fersah fersah ilerisindeydi. Bilim ve teknoloji, akıl almaz hesaplama ve soyutlama yöntemleriyle yeni bir dünya yaratmış; bunu yaparken tüm öğeleri göz önünde tutmuş, ama insan öğesini hiç mi hiç düşünmemişti. Yani insanoğlu kendi becerisiyle yönetemeyeceği, yöneltemeyeceği bir teknoloji yaratmıştı! Eğitim alanında uzun zamandır savsaklanan köklü bir değişimin kesin bir gereklilik olduğu sonucuna vardım. Bu köklü değişimin amacı, yeni yetişecek kuşakların, birbirini seven, akıllı, mantıklı kişiler olarak dünyadaki di-

ger kardeşleriyle barış içinde yaşayabilmeleri, doğal çevreyle bütünleşebilmeleri ve bugünkü teknolojik ortamda bile mutluluğa erişebilmeleri olmalıydı.

«19. yüzyılın başlarında insanlar ne istediklerini reklamcılardan öğrenmeyi akıllarına bile getirmezlerdi.»

John Kenneth Galbraith

Sorunu böylece saptayınca, amaca doğru atılacak en önemli adımın öğretmen yetiştirmeyi geliştirmek olduğu kararını verdim: Öğretmenlerin yeteneklerini arttırmadıkça öteki tüm geliştirme çabaları —öğrencisi az sınıflar, eğitime daha çok kaynak ayırma, daha iyi ders kitapları, daha iyi okullar, daha ileri araç ve gereçler— ne kadar geçerli olurlarsa olsunlar, yararları sınırlı kalacaktı. Sonunda tüm öğretmenlerin başarı düzeylerini ölçmeye ve onların yeteneklerini artırıcı eğitim programları hazırlamaya yaranan çok etkin bir yöntemi önce kendim öğrendim, sonra da uyguladım.* Sözümlü ettiğim yöntem «Sistem Yaklaşımı» adıyla bilinen yöntemdir. Doğrusu, öğretmenlerin

* Laurence J. Peter, *Competencies for Teaching* (Öğretimde Yeteneklilik) Cilt 1 : *Individual Instruction* (Bireysel Öğretim), Cilt 2 : *Classroom Instruction* (Sınıflarda Öğretim), Cilt 3 : *Therapeutic Instruction* (Rehabilitasyona Yönelik Öğretim), Cilt 4 : *Teacher Education* (Öğretmen Yetiştirme) (Belmont, Calif. : Wadsworth Publishing Company, Inc. 1975).

eğitim programlarındaki her öğeyi, bu yöneme göre inceleyip değerlendirmek çok uzun sürdü; ama aldığım sonuçlar geleneksel programlara göre neredeyse gözle görülebilecek ölçüde üstün oldu. Sistem Yaklaşımı yöntemini öğretmenlerin eğitimi programlarına başarıyla uygulayarak edindiğim deneyimle, toplumsal ve insancıl alanlardaki konuların da aynı yöntemle geliştirilebileceğini düşünmeye başladım.

Ashına bakılırsa Sistem Yaklaşımı yeni bir yöntem değildir. Başarıyla uygulandığı tek alan da uzayla ilgili çalışmalardır: İnsanın aya ayak basması bu yolla gerçekleştirilmiş, ama dünyadaki insanların, bizlerin sorunları için bu yöntemden henüz yararlanılmamıştır.

«Teknolojiyi tümüyle yermek, tuzdan arındırılmış deniz suyu ile yersen bahçeleri görmezlikten gelmek; onu gözü kapalı övmek ise Hiroşima'yı unutmak demektir.»

Stuart Chase

İnsan, yaratıcılık özelliği nedeniyle durup dinlenmek bilmeyen bir «Sistem Yaratıcısı»dır: çağlar boyu gözlemleyip algıladığı her şeyi sistemleştirmiştir. Toplumsal ilişkileri düzenlemek için yasal sistemler geliştirmiş; denizde, havada yön saptama sistemleri yaratmış; karalarda ulaşım için yol ağı sistemleri yapmış; gözlemlediği şeyleri «Bi-

lim» adını verdiği bilgi sistemlerine dönüş-
türmüştür. Hatta bilemediklerini bile, inanç,
tapınma, mezhep, başlıkları altında sis-
temleştirmiştir. İlkel, ya da uygar tüm insan
toplumları, yine insanların yarattığı birer
sistemdir. Bunlar gibi teknolojimiz de, ister
yalın araç ve silahları; ister en gelişmiş elek-
tronik iletişim ve ulaşım ağlarını içersin, bi-
zim kurup işlettiğimiz sistemlerdir.

Gelgelelim, bütün bu yukarıda saydık-
larımızın yanında, toplumsal sorunların çö-
zümünü amaçlayan sistemlerimizin çoğunun
tutarsızlıkları ve baştan savma kurulmuş
olmaları bir yana; bu sistemlerde uzun sü-
reli sonuçlar üzerinde yeterince durulup dü-
şünülmemiş olduğu hemen anlaşılmaktadır.
Hiç kimse havayı bile bile kirletmeyi plan-
lamış olamaz. Hiç kimse sosyal yardım da-
ğıtmanın birtakım sorunları çözecek yerde,
tam tersine ağırlaştırdığını bilerek sosyal yar-
dım programları yapmaz. Hiç kimse, özel-
likle çocuk ve yaşlı nüfus gruplarında nüfus
patlaması olmasını isteyerek planlama yap-
mamış, ama tıp alanındaki gelişmeler bizi
bu sonuca götürmüştür. Yine hiç kimse, eriş-
tiğimiz bolluğun sonucunda «Varlık içinde
yokluğa» düşebileceğimizi düşünmemiştir.

Yüksekvadi'de yaşayan çiftçiler, Yük-
sekkent'te oturanlar için bugün de ürün ye-
tiştirmeyi sürdürüyorlar. Bu tarım ürünle-
rini taşıyıp işlemek için çeşitli araç, gereç
ve yöntemlerden yararlanılıyor: Çiftçiler, to-
humluk, yem ve tarım makineleri yanında
yapay gübre, böcek öldürücüler ve başka

kimyasal maddelere gerek duyuyorlar. Kam-
yonlar ve yük vagonları, çiftçilerin gerek
duydıkları bu şeyleri getirip; ürünleri top-
tancılarının depolarına taşıma işlevini yapıyor-
lar. Ürünleri toplama dönemlerinde çayırkuş-
larının seslerini biçerdöverlerin sesleri, yeni
biçilmiş çayır kokularını egzoz dumanları
bastırıyor. Çiftçilerin taze ürünleri, önce
kentteki kirli ambarlarda işleniyor, sonra da
tüketicilere satılmak üzere büyük süpermar-
ketlere, küçük dükkânlara taşınıyor.

«Uygarlığımızın yolları konserve
kutularıyla döşelidir.»

Elbert Hubbard

Şimdi bu sürecin bütününü Sistem Yakla-
şımı yöntemiyle incelersek, pek çok ögenin
gözden uzak tutulduğunu anlarız. En önemli
boşluklardan birisi, süreç sırasında ortaya
çıkan gereksiz fazlalıkların ne yapılacağı ko-
nusundaki sorumsuzca aldırmaçlıktır. Ör-
neğin, topraktaki besleyici maddeler yenile-
bilen besinlere dönüşüyor. Sonra bunların
bir bölümü besin olarak tüketilirken, bir bö-
lümü de birbirini izleyen işlemler sırasında
atılıyor. Bazıları dükkânlarda ayıklanıyor;
yapraklar, çekirdekler, kabuklar, artıklar
evlerdeki çöp tenekelerinde birikiyor. Bu
çöpler de ya kentin çöplüğüne taşınıyor, ya
da kanalizasyona veriliyor. Kanalizasyon
Yüksekknehir'e karışıyor, Yükseknehir de
Yüksekkoy'a dökülüyor. İşte bu, tek yönlü
bir akımdır. Vadideki verimli topraklar or-

ganik maddelerini yitirirken, nehir ve koy da azotlu maddeler ve çöplerle dolmaktadır. Bir Sistem Çözümleme Uzmanı, bunun iyi düzenlenmemiş, karmaşık ve eksik bir düzen olduğunu ilk bakışta görebilir. Sistem, üretir, ulaştırır ve satarken, para kazandırmadığı varsayılan öğelerin ne olacağına ve ne yapılacağına —çok ilkel bir uygulamanın dışında— hiç kimse aldırmaz etmemektedir. Oysa kamu veya özel projelerde Bütüncül Sistem Yaklaşımı, tüm öğeleri göz önünde bulundurmak, çevresel dengeyi koruyucu, kirliliği giderici, toprağa da besleyici maddeleri geri verici işlemlerin birbirini izlemesini de öngörmek durumundadır.

Bu «Yitirileni Yerine Koyma» yöntemi, insanların doğa ve toprakla daha iç içe yaşadıkları yörelerde kendiliğinden işler. Eski Dünya'nın pek çok yöresinde aynı topraklar binlerce yıldan beri ekilip biçildiği halde oralarından bugün de ürün alınabiliyorsa bu, organik maddelerin toprağa geri dönebilmesinden dolayıdır.

Yüksekvadi'deki endüstriyel tarım yöntemini inceleyecek olan bir Sistem Çözümleme Uzmanı, toprağın humus katmanının yok olması sonucu kimyasal gübrenin toprakta tutunamadan nehre sürüklendiğini görecekti. Bu durumsa, çiftçilerin giderek daha çok yapay gübreye gerek duymalarına yol açmaktaydı. Öte yandan çiftçilerin kullandıkları kimyasal gübreyi üreten Polifilân Kimyasal Ürünler A.Ş., nehrin yukarısındaki gölün kıyısına kurulmuştu. Polifilân'ın kimya-

sal artıkları Yükseköl'e, oradan da nehre sürüklenerek, tarlalardan gelen kimyasal gübre eriyikleriyle nehirde birleşmekteydi. Sonunda kanalizasyon artıkları da bunlara karışınca hem pis kokulu, hem de metan vb. gibi yanıcı gazlar nedeniyle tehlikeli bir karışım meydana gelmekteydi. Öyleki, nehrin yüzeyi birkaç kez tutuşmuş, son yangınlardan birisi yukarı bölümdeki köprüyü yıkmıştı. Ayrıca bu işlek su yolunu kullanan gemiler de kirliliği arttırdıklarından balıkların çoğu ölmüş, eskiden bir dinlenme ve gezi yeri olan nehir de bu özelliğini yitirmişti. Öte yandan gittikçe kalabalıklaşan kentin suyu zorunlu olarak nehirden sağlanmaktaydı. Bütün bunlar olup biterken bizim gözü kapalı Belediye Başkanımız P. İnpon, hâlâ Yükseknehir yöresindeki endüstri yığılmasını özendirmeyi sürdürüyordu.

Yine Sistem Çözümleme Uzmanımız, bu tarım ürünleri yetiştirme sürecini incelediğinde şunu da hemen görecekti: El araçlarıyla serpildiği ilk zamanlarda dikkatle ve ölçülü olarak kullanılan tarım ilaçları, şimdi mekanik araçlarla ve büyük miktarlarda, hem de geniş yeşillik yöreleri üzerine serpiliyor; sonuçta bunlar, ürünlere zararlı böceklerle beslenen yararlı böcekleri de öldürüyor. Rüzgâr bu ilaçların serpintilerini, başka yerlere taşıyarak hem yabani, hem de evcil hayvanların ölmelerine neden oluyor. Çok uzaklardaki çiftliklerde çalışan ve oturanlarda zehirlenme belirtileri görülüyor. Ayrıca bu ta-

rım ilaçlarının fazlası, yağmurla toprağın derinliklerine işleyecek yerde, nehirlere sürükleniyor, denize ulaşınca da daha önce Polifilân, ya da Havacıva Fabrikaları'nın artıklarından nasılsa kurtulmuş balıkları zehirliyor (Bu arada iki fabrikaya kentin iş ve geçim kaynağı gözüyle bakıldığını da anımsatayım). Bu zehirlenerek ölmüş balıkları yiyen deniz kuşları da ya ölüyor, ya da içinden yavru çıkmayan bozuk yumurtalar yumurtluyor. Aynı durum, zehirli ilaçlardan ölen böceklerle beslenen kara kuşlarında da görülüyor. Gövdesinde zehir birikmiş balıkları yiyen insanların, zehir bulaşmış otlarla beslenen ineklerin sütünü içen çocukların bünyelerinde de zehir biriktiği anlaşılıyor.

Sistem Çözümleme Uzmanımızın, ürünleri, çiftliklerden çıkışlarından başlayarak nasıl izlediğine bir de biz göz atalım: Ürünler, çiftlikten toptancıya kadar öylece, yığın yığın taşınır. Ama toptancıdan yola çıkan bu ürünler artık Havacıva Karton Fabrikası'nın ürettiği ve bir kez kullanıldıktan sonra işe yaramayan karton kutulara yerleştirilmiştir. Bu karton kutuların hammaddesi olan sellüloz ise, Yaşkeser Kereste Şirketi'nin kestigi kütüklerden elde edilmiştir. Kutular kullanıldıktan sonra kentin çöplüğüne gider. Bu arada çarşıdan sebze, meyve alanlar, aldıklarını plastik torbalara koydururlar (Bu torbalar da Kirlikoy Petrol Şirketi'nin yan ürünlerindendir). Kasada para ödenirken, içleri meyve ve sebze dolu plastik torbalar da alınan başka öteberiyle birlikte kocaman ke-

sekâğıtlarına yerleştirilir (Bunlar da Havacıva Kâğıt Fabrikası'nın ürünüdür). Eve varılınca bütün bu torbalar, kesekâğıtları, paket kâğıtları çöpe atılır.

Bu izleyişin aksayan en önemli yanı, topraktan aldığını geri vermemesidir. Bu yüzden de verimlilikteki her tırmanışımız, bu aksak sistemdeki her adım nedeniyle bizi, kötü sona doğru biraz daha yaklaştırır. Çünkü her türlü yaşamın dayanağı olan ve yalnızca birkaç santim kalınlığındaki verimli üst toprak katmanı böylece kirlenmekte, sonuç olarak çevremizdeki tükenişin hızı, bir kısırdöngü içinde giderek artmaktadır.

Bu tek sistemin halkalarını büyük bir hevesle oluşturanlar, çiftçilerin, finansmançıların, endüstricilerin, kimyacıların, kamyoncuların, tecimcilerin, reklamcıların ve tüketicilerin tümüdür. Bunların hepsi de kârı çoğaltmak, üretimi arttırmak, emeği azaltmak... gibi nedenlerle sistemin tırmanmasına katkıda bulunurlar.

«Kör körü yederse, sonunda ikisi de hendeğe düşerler.»

Matta İncili, 15 - 14

Bütün bunlar olurken, teknolojinin ilk ağızdaki yıkıcı etkilerini biraz olsun azaltmak için bazı yasalar çıkarılmıştı. Bu yasalar, nehre akıtılacak artıklara, havaya savrulacak dumanlara, besinlere karışan cıva ve diğer zehirli maddelere sınırlar getiriyordu. Ne var ki, bu yasalar yürürlükte olmasına karşın, yıkıma doğru yol alan tek

yanlı sistemin özünü değiştirmiyor; yalnızca çevre kirlenmesini yavaşlatıyordu.

«Farelerle insanların ortak yazgıları,

İki türün de birlikte yaşamaları.»

Robert Burns

«Olsa olsa» yönteminin tersine olarak Sistem Yaklaşımı, sistemin tüm öğelerinin birbirlerini bütünlemelerini; hepsinin birlikte ve uyum içinde işlemelerini gözetir. Bu çözüm yöntemi ne yeni, ne de sihirli bir yöntemdir. Yeni olan, Sistem Çözümleme Uzmanlarının büyük çaplı sorunları çözmede elde ettikleri bilgi ve deneyim birikimidir. Yoksa yaklaşımın temelinde bildiğimiz sağduyu ve mantığın, gerçekçi ve sürekli bir biçimde uygulanması yatmaktadır. Ancak yöntemin temelinin sağduyuya dayanması yanında, uygulama için büyük çapta ve ayrıntılı verilere; bu verilerin kullanılmasında da özenli bir ustalığa gerek vardır. İnsanlar doğayı kolay kolay yeniden yaratamazlar.

Sistem Yaklaşımı tüm sorunlarımız için ivedi çözümler getiremez. En yetenekli sistem Çözümleme Uzmanlarını bir araya getirsek bile, doğru ve yeterli bilgilerin eksikliği nedeniyle yanılgılara düşülebilecektir. Ne var ki Sistem Yaklaşımı, kusursuz, düzenli, mantıklı ve doğru çözümler amaçladıkça, sürekli uygulama sonucu yanlışlıklar düzeltilip uyuma erişilebilecektir.

Peter'in Görüşleri, insanlığın karşı karşıya olduğu büyük sorunlara, değişken sis-

tem yöntemini uygulayabilme becerimize dayanıyor; ama «Görüşler», düş ürünü bir toplumun kusursuzluğuna erişmeyi amaçlamıyor. Görüşlerim, çevremizle, dünyamızdaki başka toplumlarla ve giderek tüm insanlarla uyum içinde yaşamayı sağlayacak bir süreç önermektedir. Bu özelliğiyle Peter'in Görüşleri durağan değil, değişip gelişen bir süreçtir ve böylece uygulandığında bireyler ve toplumlar, tehlikelere ve yıkıma doğru tırmanmak yerine, daha iyi bir yaşama düzeyine doğru ilerleyebilirler.

Görüldüğü gibi sorun sistemsizlik değildir. Sistemlerimiz vardır ve olacaktır. Çünkü sistem yaratmak insan doğasının ayrılmaz bir parçasıdır. Öyleyse asıl sorun, oradan buradan rastgele alınan öğelere dayalı bölük pörçük sistemler mi oluşturacağımız; yoksa tüm bilgilerimizi kullanabileceğimiz bir Sistem Yaklaşımı yönteminden mi yararlanacağımız sorusunda düğümlenmektedir. Birinci yol bizi, ortak bir yeteneksizliğe doğru tırmandırır. İkinci yol için bilginin yanında sağduyumuz ve kurtulma içgüdümüzden de yararlanırsak, toplumsal ve insanlı amaçlarımızla teknik başarılarımız ve çevre gereklerini bağdaştırırsak, insanlığın en yüce başarı döneminin kapıları önümüzde açılacaktır.

«Geçmiş geçmiştir, ama gelecek bizimdir.»

F. W. Robertson

HASTALIĞIMIZ

«Düzenin kargaşadan, yaratmanın yıkmadan daha iyi olduğuna inanıyorum. Barışı kavgaya, bağışlamayı kin gütmeye üstün tutuyorum. Kanımca bilgisizlikten değil, bilgiden yana olmalıyız. İnsanları sevmek, katı dogmalardan çok daha değerlidir... Bilimsel alandaki tüm ilerlemelere karşın insan-
oğlu, son 2.000 yıllık süre içinde fazla değişmiş değildir. Bu nedenle tarihten öğreneceğimiz daha pek çok şey bulunuyor. Bu arada tarihin bizim kendimiz olduğunu da unutmayalım.»

Kenneth Clark

Gençlik yıllarımda Yüksekent'in sorunlarını tam kavrayamamakla birlikte çözümlerle çok ilgilidim. Yıllar geçtikçe sorunların karmaşıklığının ve birbirlerine bağlılığının bilincine vardım. Bilgi düzeyimi arttırmak için de çevre korunması, nüfus etüdləri, toplumbilim, ekonomi, suç ve ceza hukuku, kent planlaması ve tarih başta olmak üzere pek çok konuda kitap okudum.

Öğrendiklerime göre Avrupa'dan Ame-

rika'ya gelen ilk göçmenlerin 17. yüzyılın başlarında Jamestown'da ilk kasabayı kurmalarından sonra Atlantik kıyıları ile Allegheny Dağları arasındaki topraklara yerleşmeleri yaklaşık 100 yıl sürmüş; Missisipi'ye kadar ulaşmaları yine bir 100 yıllık süreyi daha gerektirmiş; «Sınır Boyları» kavramının ortadan kalkması ise geçen yüzyılın hemen bütününe almış. O zamanlar sınır boylarında yaşayanlar zorlukları yenmek için toprakları açmışlar, demiryolları döşemişler, yabansıyırlarını öldürmüşler, Kızılderililerle savaşmışlar ve doğal kaynakları düşünce-sizce kullanmışlar.

Böylece öncüler, 1900'lerin başlarında artık yerli halkı sindirmişler, topraklara egemen olmuşlar; ama «Sınır Boyları» kavramı düşüncelerde de olsa varlığını sürdürmüş.

«Gitmek gözlerimizi kapayıp bildiğimiz yoldan

Elbet de daha kolay akılcıca davranmaktan.»

William Cowper

Yüzyılımızın ilk 75 yılı içinde kâr getirmekten başka hiçbir özelliği olmayan sürekli ve hırslı bir büyümeye tanık olduk. Çevremizde olup bitenleri bütünüyle kavramakta, insanoglunun girişimleriyle doğanın bilgece düzeni arasındaki dengeyi kurmakta, başarılı olamadık. Kısacası, «Sınır Boyları» döneminden sonra bugün vardığımız noktada, eksik ve tutarsız çabalarımızdaki başarısızlığımızın kanıtı olmaktan başka bir özellik taşıyor.

Nitekim daha bu yüzyılın başlarında bile Yüksekvasi, doğal kaynakların kötüye kullanılmasının izlerini taşımaktaydı. Yaş-keser Kerestecilik Şirketi madencilik işine girmiş; kuyu açma yöntemi yerine açık iş-letme yöntemiyle cevher çıkarmaya koyul-muştu. O zamanlar nehir daha kirlenmemiş-ti. İnsanlar kıyı boyunca gezinip dinlenebi-liyorlar, aileler çevrede piknik yapıp nehirde yüzüyorlar, isteyenler balık tutuyorlardı.

Zaman geçtikçe doğaya istediğimiz gibi egemen olma yöntemlerimizi de geliştirdik! En çok kârı en kısa sürede sağlayan yöntem-lerimizin aynı zamanda en zararlı ve yıkıcı yöntemler olduğunu göremedik. Yüksekvasi, 1975 yılındaki görünümüyle bu aldatıcı kâr-ların budalaca sonuçlarının küskün ve ya-rarlı tanığı olarak karşımızdadır!

«Paranın fethedemeyeceği kadar sağlam bir kale yoktur.»

Çiçero

Ayrıca Yüksekvasi'nin ötelerinde, dün-yamızın başka geniş yöreleri de sis duman karışımı sarımsı bulutların altında kalmış bulunuyor. Havaya karışmış artıklar kent-lerin üzerinde toplanıyor, insanların rahat soluk almalarını engelliyor.

Japonya'da çocuklar, temiz havayı gö-rüp solumaları için, endüstri kentlerinden otobüslerle kırlara götürülüyor.

İtalya'da kış mevsiminde, Milano yöre-sinde oturanlara yolculuk için treni seçme-

leri öneriliyor; çünkü duman görüşü engel-leğinden uçak ulaşımı o mevsimde sürekli olarak aksıyor.

Meksiko kentinin, Paseo de la Reforma Bulvarının kenarlarındaki çiçekler hava kir-liliği nedeniyle çok çabuk kuruyup öldük-lerinden, çiçek dikim işi, iki ayda bir yenileniyor.

«New York sokaklarında yılda 80.000 ton köpek tersi birikir.»

Raymond Hull

Los Angeles'in kalabalık bir bulvarının iki yakasında gerçek bitkiler yaşayamadığın-dan buraya plastik çit ve ağaçlar konulmuş bulunuyor. Bu plastik bitkilerin güneşten solmuş yapay dallarının yalvarır gibi kendi-lerine doğru uzandığını gören sürücüler gül-sünler mi, ağlasınlar mı, bilemiyorlar.

Kaliforniya'nın en güzel dağlık yörele-rinden birisi olan San Bernardino Ulusal Or-man Parkının önümüzdeki 25 yıl içerisinde yok olacağı kesinlikle biliniyor. Çünkü bu-günkü gidiş sürerse kirli hava jeffrey ve ponderosa çamlarını kurutacaktır.

Londra'da bir kadın, boğulmak üzere olduğunu gördüğü bir karabasandan uya-nınca, gecenin sessizliğinde zorla soluk alan çocuğunun ıslıklı soluk alıp verme seslerini duyuyor: Kirli hava küçük çocuğu tıknefes yapmışır.

Almanya'da Knapsack adında 406 yıllık

bir köy, hava kirliliğinden dolayı, uygarlık tarihinde «içinde oturulamaz» diye ilan edilen ilk köy olma onuruna erişmiştir (!) Knapsack, dünyada fosfat üretiminde ikinci sırada gelmektedir. Ama fosfat fabrikasının dumanı orada yaşayanları köylerinden ayırmaya zorlamış, böylece Knapsack haritadan silinip gitmiştir.

«Her şeyin sonu iyive varır» diyen
Pollyanna görüşünden nefret ederim.»

F. P. Adams

Atlantik Okyanusu'nun geniş bir bölümü, petrol ve plastik artıklarıyla kirlenmiş bulunuyor. Afrika'nın batı kıyıları boyunca güneye doğru yol alan tankerlerden sızan petrol, ilerleye ilerleye ABD'nin doğu kıyılarında ve Karayipler Denizi'nde 3.000.000 kilometre karelik bir alanı kirletmiş durumdadır. Yumruk büyüklüğünde ve çamur cıvıklığındaki kapkara topakların binlercesi oralarda avlanan balıkçıların ağlarına takılıyor.

Doğrusu dünyamızda çevre kirlenmesi ve bozulmasının nereye kadar vardığını anlayabilmek benim için de kolay olmadı. Öyle ya, daha küçük bir çocukken bize okulda «Teknoloji» ve «ilerleme» kavramlarının eşanlamlı oldukları öğretilmişti. «Verimlilik» kavramına da inancım tamdı. Amerika bir verimlilik cenneti, bilimsel aşamalarıyla tüm dünyanın esin kaynağıydı.

«Günümüzün inancı nedir? Her şeyden önce uyumlu olmak; Amerika'yı sorgusuz sualsiz, eleştirisiz, olduğu gibi benimsemektir.»

Henry Steele Commager

Amerika, uzun zamandan beri eşi benzeri olmayan ekonomik gelişmesi ve başarıları dolayısıyla parmakla gösteriliyordu. Ama erişilen düzey şimdilerde sorguya çekiliyor. Bu konularda kuşku duymaya başlayanlar, yaşamın düzeninden ödün vererek ekonomik büyümeyi ve güçlenmeyi öne almanın yanlıgısını görenlerdir. Gerek toplum, gerekse çevre kesimlerinde tanık olduğumuz bunalımlar, «Ekonomik büyümenin tek başına iyi ve yeterli» olduğu yolundaki geleneksel Amerikan inancını sarsıyor. Bizim her alanda büyümeye öteden beri değer verişimizin temelinde «Büyüklik iyidir» görüşü yatmaktadır. Bu yüzden de örneğin ulus olarak genel kapsamda ilerlememizi toplam üretimimize, Gavri Safi Milli Hasılamıza göre ölçeriz. Oysa bu ölçü yalnızca miktarlarla ilgilidir. Yere çakılan her uçak GSMH'yi ve dolayısıyla istatistik olarak yaşam düzeyini yükselmiş gösterir. Uçağın yerine yenisinin yapılması, düşüş nedenlerinin araştırılması, kurtulanların bakımı, ölenlerin gömülmesi, bütün bu harcamalar GSMH'nin artmasına yol açar. Daha küçük ölçekte olmak üzere her araba kazası, GSMH'yi yükseltir. Tütün yetiştirilmesi, sigara üretimi, akciğer kanserine yakalananların bakımı,

kurtulamayanlar için tabut yapımı da böyledir.

Yani GSMH artışı herhangi bir şeyin artışını gösterir: Bu, üretimin artışı olduğu kadar mal ve hizmetlerdeki kalite düşme hızının artışı, çevre bozulmasının artışı, «Büyüme için büyüme»nin sağlıklı yan etkilerinin artışı olabilir.

«İnsan hedefe varınca bir de bakar ki, hedefin yerinde yeller esiyor!»

Gertrude Stein

GSMH, yaşam düzeyinin ve niteliğinin ölçüsü değildir; yalnızca mal ve hizmetlerin toplam maliyetidir. Bu özelliği ile de verimsizliğin, gecikmelerin, savurganlıkların, çalışmalarara ara vermelerin, dayanıksız ve bir kez bozulunca kaldırıp atılan ürünlerin yeg tutulduğu «Maliyet+Kâr» sözleşmelerine benzer. Fiyatları yükseltmek için girişimcilerin çevirdikleri her oyun, işçilerin yaptıkları her grev, bozuk çıkan her ürün, gereksiz veya yararsız her silah ve savaş GSMH'yi arttırır. Kısacası GSMH, Gayri Safi Milli Hasıla değil, Gayri Safi Milli Hastalık'tır.

GSMH, sevgiyi, güzelliği, doğa harikalarını, temiz havayı, saf suyu, dinç kafayı, sessizliği, yalnızlığı, mutluluğu ve yaşamı; daha nice böyle özlenen nitelikleri kapsamına almaz. Çünkü bu saydıklarım ulusal yazar-kasada kayıt edilemez.

«Ekonomik büyüme yalnızca gereksiz değil, aynı zamanda yıkıcıdır.»

Alexander Soljenitzin

Ben, bütün bunları çözümleyip anlamaya çalışırken, bir yandan da geleneksel tırmanıcı yaşam düzenine ilişkin yanılgılarımın kaynağını aramaya koyuldum. Ama sayabildiğim parça bölük olaylardan, önceleri tutarlı sonuçlara varamadım.

«Bir dönemin çözümleri, bir sonraki dönemin sorunlarıdır.»

R. H. Tawney

Aklıma ilk gelen anılar, ekonomi öğretmemimiz Profesör Nakarat'ın anlattıkları oldu: «Eğer enerji üretimi, otomobil yapımı, su tüketimi, nüfustan daha hızlı artıyorsa; mantık gereği olarak yaşam düzeyinin geliştiğini söyleyebiliriz.»

Kendimi Yükseksekkent Üniversitesi'ndeki bir anfide, meşe sıralardan birinde otururken düşünüyorum. Profesör Nakarat'ın etkili konuşmasını can kulağıyla, bir tek sözcüğünü bile kaçırmadan dinliyorum. Profesör, görüşünü savunuyor. Ona göre GSMH'nin tüm dünyada artması, evrensel mutluluğu getirecektir: «Gelişmiş ülkelerin kentlerinde yaşayanlar, en iyi hizmetlerden yararlanmıyorlar mı? İlerleme, teknolojinin yardımıyla verimliliğin artması ve ekonomik büyüme demektir. Gelişmiş ülkeler de, gelişmemiş

Ülkelerin retimlerinin artmasına yardımcı olmalıdırlar. Gelişmemiş lkeler, daha çok nüfusa, daha hızlı uçaklara, daha fazla otomobile, çamaşır makinesine, daha gcl silahlara kavuşunca hem yaşam düzeyleri yükselecek; hem de ulaşacakları bu yaşam düzeylerini savunma olanakları artacaktır.»

Profesör Nakarat'ın dersiyle ilgili anılarım birden kesiliyor. Bu kez gözlerimin önüne biyoloji ğretmenimiz Profesör Dikenst'nn, nüfus fazlalığının etkilerini deneysel olarak göstermesi geliyor: Profesrmz birinci deneyde kapağı delikli bir şişenin içine biraz yiyecek kırıntısıyla birlikte iki sinek koymuştu. Birkaç gün sonra şişenin içinde hepsi de sağıklı ve hareketli bir sürü sinek remişti. Ama aradan birkaç gün daha geçince sinek sayısının çok fazla artması ölümleri birden hızlandırmış, sonuçta şişede canlı tek bir sinek bile kalmamıştı. Dikenst'nn yorumuna göre, insan nüfusunun hızla artışı, ya da çevreyi bozan teknolojik yöntemler, sonuçta hem türümüzü, hem de çevremizi tümden yıkıma götürecek çıkmazlardan başıka bir şey değildi.

Bugünkü aklımla ikisine de verecek yanıtlarım hazır: «Bay Nakarat, Bay Dikenst, ikiniz de yanıyorsunuz. Siz Bay Nakarat, ulusal gururunuz ve eskimiş ekonomik kuramlarınızla, bizlerin pek çok bakımlardan sınırlı bir ortamda yaşadığımızı hesaba katmıyorsunuz. Kaynaklarımız elimizdekilerle sınırlıdır. Bay Dikenst, evet, siz ve sizin gibi düşünenler bir şeyler yaka-

lanmış durumdasınız; ama bizim şişe içinde yaşamadığımızı unutuyorsunuz. Oysa biz insanlar, çevremizi değıştirebilme olmağına sahibiz. Gerçi bu alanda şimdiye kadar yaptıklarımız pek i açıcı değıl. Ne var ki, işleri düzeltecek teknik bilgimiz var: Pis ve temiz su şebekelerimize, demiryolu ağılarımıza, posta düzenimize, uaklarımıza, telefonlarımıza bakın (Evet, belki ş sırada telefonlarımıza pek bakmayın, ama...). Teknolojinin lkemizde yaşayanlara otomobillerin, televizyonun, bilgisayarların yararlarından dağıttığı pay, yine de öteki tüm ülkelerdekinden daha fazla değıl mi? Ayrıca bizim yurttaşlarımız, beslenmede, bir kez kullanılıp atılan şişelerde, ter ilaçlarında, plastik ürünlerde, yapay tatlandırıcılarda, dş yaratan haplarda ve hormonlu etlerde aslan payını almıyorlar mı?»

«Kanımcı Amerika'yı, 'dünyayı kendine uydurma'daki misyonerlik hevesinden caydırmalıyız. Bu heves gerçekten de çok büyük ve evrensel çapta tehlikelere yol açabilir.»

Gunnar Myrdal

Chicago'daki Ulaşım İşletmesi'nin, 7 kilometrelik yeni bir metro hattını işletmeye açtığı haberini okuduğum yılı hatırlıyorum. Daha ilk günlerde metrolar, dört kez raydan çıkmış, bir kez de arpışmışlardı. Böylece Chicago, ulaşım tarihine —Titanik Tran-

satlantığı ve Zeplin kazası kadar olmamakla birlikte yine de— GSMH'yi önemli ölçüde arttırmasıyla geçti!

Yüksekkent'te yaşayan dar gelirli, ya da işsizlik yardımı alan ailelerin konut gereksinimleri çok artmıştı. Yerel Yönetim, her zamanki örnek (!) ileri görüşüyle, bu az gelirli aileler için çok katlı, ucuz konutların yapımını öngören bir proje uyguladı. Sonuçta bir sürü vasıfsız işçi «Yüksekkent Şato-ları» mahallesinde yığıldı. Üstelik yeni yerleşim yeri, kent merkezinden de oldukça uzaktı. Bu aileler yörede kendilerine uygun işler bulamadılar. Böylece işsizlik yardımlarının arttırılması gerekti; bu arada o bölgede suçluluk olayları da çoğaldı.

ABD Temsilciler Meclisi'nin Milli Savunma Komisyonu, bir zamanlar Pentagon'da kullanılan formlardan birer örnek istemişti. İsteğe karşılık olarak Savunma Bakanlı-ğın-dan, tam 11.916 form gönderildi.

Nükleer bombalar, kullanılamaz silahlardır. Bunları elde bulundurmanın amacı, karşı tarafı elindeki nükleer silahları kullanmaktan caydırmaktır. Bugünkü tırmanma hızıyla topyekûn bir nükleer yıkım olasılığı, yılda yüzde 2 oranında artıyor. Bu olasılık 2000 yılında yüzde 50'ye erişecektir.

«Uygarlığımız ilerlemiyor diyemeyiz. Çünkü her savaşta daha yeni öldürme yöntemleri kullanılıyor.»

Will Rogers

Ne zaman ekonomik bir durgunluk sezilse, Başkanımız hemen eldeki roketlerin yetersiz olduğunu duyurur. Pentagon da yeni savunma sözleşmeleri imzalar. Savunma etkinliklerinden çıkar ve geçim sağlayan yurttaşlarımızın da sayıları günden güne arttığından, toplumun diğer sorunlarının çözümleri de ertelenip durur.

«Dünyamız, nükleer devlerle, barışçı cücelerin dünyasıdır.»

General Omar Bradley

Amerika Birleşik Devletleri'yle Sovyetler Birliği'nin patlayıcı silah güçleri toplamını dünya nüfusuna böldüğümüzde, kadın, erkek, çocuk, her kişi başına 15 ton TNT düşmektedir! Demek oluyor ki bu dünyada yaşayan en yoksul kişiler bile, yıkıcı güçler yönünden pekâlâ zengin sayılabilirler.

«Dünyadaki tüm insanların, 'Dünya vatandaşları'; ya da 'Dünya Savaşçıları' olma arasında yapacakları seçimin ivediliği gün geçtikçe artıyor.»

Norman Cousins

ABD'de elektrik enerjisi istemi her on yılda, bir önceki döneme göre bir kat artıyor. Bu enerjinin büyük bölümü ise, rezervleri hızla tükenen ülke için fosil kaynaklarla, dışardan alınan petrolden sağlanıyor. Bu alandaki petrol istemi ve buna bağlı dışalım-

ın sürekli artması sonucunda ABD, dünyanın en fazla dışa bağımlı ülkesi durumuna düşmüş bulunuyor.

Ote yandan dünya nüfusu da yılda 70 milyon artıyor, artış oranı da yıldan yıla büyüyor. Bu artış, dünyamızın besin üretebilme olanaklarından kat kat fazladır. Ayrıca insanoğlunun topraktan alarak kullandığı tatlı su miktarı, doğal düzenin bunu yenileyebilme gücünün çok çok üstündedir. Her yıl 10 milyon adet otomobil üretilmekte, her araba petrol kullanırken havayı kirletmekte, aşınan lastiklerden çıkan toz parçacıkları havaya karışmakta, asbestli fren balatalarının aşınmasından çıkan ve genizleri yakan tozlar da havaya savrulmaktadır... Ve bunların hepsi de GSMH'nın tırmanmasına katkıda bulunmaktadır.

«Çeşitli seçeneklerin göz alıcı halısı önümüze karış karış serilirken, ardımızdan arşın arşın toplanıyor.»

Ezra J. Mishan

Bütün bunlar böyle sürüp giderse, sonuçta çocuklarımıza acaba ne biçim bir «Ekolojik» saatli bomba bırakacağız? İşte günümüzdeki yaşam düzenimizin sağlıksız yanı: Yükseklere tırmanmak aslında ilerleme sağlamıyor, ama bizler hâlâ tırmanmanın ilerleme olduğuna inanmayı sürdürüyoruz. Kamu kesiminde de beceriksizlik ve yanılgi egemen olarak görünüyor. Çünkü bu kesimin kurumları da amaçlarından sapmış ve

tırmanma hastalığına tutulmuş durumdalar. Doğrusu, kamu kurumlarımızın adları da pek gösterişlidir. Örneğin Sağlık, Eğitim ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na, adına uygun biçimde büyük parasal kaynaklar verilir. Oysa sağlık birimleri öylesine düzensiz, dağınık durumda ve bunlardan yararlanmak o kadar pahalıdır ki, orta gelirli yurttaşlarımızın hasta olma korkusuyla uykuları kaçıyor. Eğitime gelince, bazı bölgelere verilmesi gereken parasal kaynakların göz ardı edilmesi sonucu, oralandaki okullar zorunlu olarak kapatılıyor. Kapatılmayan okulların öğrencileriye, niteliksiz öğretim nedeniyle istenilen düzeyde yetiştirilemiyorlar. Kimisi okumayı hâlâ sökmemiş durumdayken, kimisinin de hecelemeden kurtulamadığı görülüyor. Sosyal yardımlar ise toplumun yaralarını sarımayı amaçladığı halde, bunu başaramıyor. Bu arada ödeneklerin aslan payı da Kurum'un kendi içinde harcanıyor.

«Bu Ülke, kurumlarıyla birlikte burada 'oturup duranlar'ındır.»

Edgar A. Shoaff

İlerlemesiz tırmanma yalnızca kapitalist ekonomilerin tekelinde değildir: Amerika, Erie Gölü'nü nasıl berbat ettiyse; Sovyetler Birliği de Hazar Denizi'ni kirletmekte aynı beceriyi göstermiştir. Yani, «Daha çok eşittir daha iyi» görüşü evrensel çapta yaygınlaşmış durumdadır.

«Mutsuzluk arkadaş arasaydı,
SSCB ile ABD'nin aralarından su
sızmazdı.»

James F. Magary

Sorunları çözmek için, çalışanların sa-
yılarında, parada, araç gereçte tırmanma,
yalnızca çabalamaları arttırır; ama gerçek-
ilerleme sağlayamaz. Yolların tıkanmasına
çare olarak öteden beri yeni yollar açarız.
Oysa sonuçta ne olur? Toprağın üzerine bu-
dalalığımızın simgesi olan anıtları boylu bo-
yunca sereriz, trafik de daha çok sıkışmaya
başlar.

«Tarihin rayları üzerine yatarak
geleceğin treninin kendilerini ezip
geçmesini bekleyenler, akıl ve yü-
rek yoksunudurlar.»

Dwight D. Eisenhower

Zenginliğimizle birlikte pisliğimiz de ar-
tıyor. İçimizden zengin olanlarımız Uludağ'
ın çöplü doruklarında Tanrısal yaşamlarını
sürdürürlerken, yoksullarımız da çöp tene-
kelerinin yanında sürünüyorlar. İlerleme
diye diye dünyamızı yıkıma götürüyor, ya-
şanılmaz duruma getiriyoruz. Oysa şunu bil-
memiz gerek: Hiçbirimiz, kirlettiği yuvayı
bırakıp giden kuşlar gibi şanslı değiliz, eli-
mizdeki tek yuvayı kirlletiyoruz.

«Geçmişlerini anımsamayanlar,
onu yinelemeye mahkumdurlar.»

George Santayana

ÇELİŞKİLERİMİZ

«Ne tuhaftır çelişkiler,
Akla, mantığa gülerler.»

W. S. Gilbert

Yüksekkent'te geçen gençlik yıllarımda
geleneksel görüşlerin tümünü benimsemiş-
tim. Bunlardan kurtulmam birden bire ol-
madıysa da, çok yavaş da değişmedim.
Şimdi düşünüyorum da, geleneklere bağlı
görüş ve inançlarımın, art ardına karşılaştı-
ğım çelişkiler sonucunda sarsıldığını anım-
sıyorum.

«Ben sürekli olarak satırların ara-
larındaki 'kıtırları' gözlerim.»

Goodman Ace

Bir zamanlar bir elektrikli araçlar satı-
cısı, yeni bir buzdolabı almam için beni kan-
dırmaya çalışmış, bu arada yeni buzdolabı-
nın, eskilerin hiçbirinde olmayan özelliğini
ballandıra ballandıra açıklamıştı: Bu, «Özel
ısılı tereyağı gözü»ydü! Karşımdaki pazar-
lamacının hevesli anlatışı, beni teknolojik
gelişmenin o zamana kadar benimsenmiş an-
lamı üzerinde düşünmeye yöneltti. Dışarıda
hava soğuk olduğundan evimi ısıtmak du-

rumundaydım. Bunun sonucunda yiyeceklerin evin sıcaklığında bozulmaması için buzdolabından yararlanıyordum. Şimdi de buzdolabında katılaştan tereyağını yumuşak tutmak amacıyla özel ısıli bir göze gereksinimim olduğu ortaya çıkıyordu!

«İstemleri körükleyerek üretimlerini arttıran toplumlar, gereksinimlere asla yetişemezler.»

John Kenneth Galbraith

Hiçbir şeyin doğru dürüst işlemediği —mektupların zamanında dağıtılmadığı, demiryolu şirketlerinin iflas ettiği, yakıt kıtlığının ortaya çıktığı, hükümetlerin başarısızlığa düştüğü— bir sırada, bana bu yenilik aracılığıyla, yani özel ısıli tereyağı gözüyle daha rahat bir yaşam öneriliyordu. Bu olay, dikkatimi özel ısıli tereyağı gözünden çok daha önemli şeylerin varlığına yöneltti.

«Uygarlık, kandırılmaya istekli olmakla değil, kuşku duymaya hazır olmakla doğru orantılıdır.»

H. L. Mencken

Eğer şu dünyada yaşayan biz insanlar, kötülüklerle dolu olduğu için istenilmeyen bir gelecekte türümüzü korumayı amaçlıyorsak; öteden beri değer verdiğimiz şeylerde önemli değişiklikler yapmak zorundayız. Tehlike çok ciddidir. Öyleki, sonunda toptan yok olmasak bile, içimizden dışlarını

sıkıp kurtulacak olanlar, tıpkı Erie Gölü'nün pis kokulu derinliklerindeki kokuşmuş surlarda yaşayan çöplük sazanlarına benzeyeceklerdir.

«En sonunda düşmanımızın kendimiz olduğunu gördük.»

Pogo (Walt Kelly)

Oysa sürekli büyüme ve her şeyde birinci gelme yolundaki ulusal hırslımızın modası, bir zamanlar din uğruna insan kurban etme geleneği kadar eskimiştir. Ne var ki, bugün bizler doruğa ulaşp orada kalmayı; ortak değerlerimizi insanlığın kurtuluşu için koruma diye tanımlayabileceğimiz daha zor, ama daha gerekli amaca üstün tutuyoruz. Hepimiz, «Gelişmenin yararları» adını verdiğimiz şeyleri elden kaçırmanın korkusu içinde yaşıyoruz. Tanıdıklarımın, dostlarımların çoğu, başlarını kuma gömen devekuşları gibi, «Kurtuluş»tan söz etmek bile istemiyor; havadan sudan konuşmayı yeğliyorlar. Ne zaman ciddi konulardan söz açsam, konuyu televizyona, tenise, futbola kaydırıyor; böylece insanlığın geleceği üzerinde durmak istemediklerini belirtiyorlar.

«Önemli konularda gerçekten ciddi olmak, genelde ciddi görünüm-lü olmaktan çok daha önemlidir.»

Robert M. Hutchins

Doğanın kendisini yenileyip kurtarma yöntemleriyle ters düşmüş bir durumda ol-

duğumuz için çevremizin bozulması yönünden bir bunalımla karşı karşıyayız: Doğadan yenilenemeyecek şeyleri alıyor, karşılığında ona yok edemediği artıkları veriyoruz. Oysa sağduyu bize sınırlı kaynaklarla sınırsız bütümenin olamayacağını göstermiyor mu?

«Sağduyu bilgili olmakla eşdeğerdedir.»

Samuel Taylor Coleridge

Bizleri toptan kıyıma götürecek olan zenginlik ve üstünlük hakkındaki eski görüşlerimizin, gerçeği anlamamıza engel olduğunu görmeye başladık. Öyleyse, kanıtlara yüz çevirmeyi daha ne kadar sürdüreceğiz? Yaşam denilen bu zorlu oyunu tırmanmak için değil de kurtuluş için oynamaya başlayacak mıyız; yoksa işi oluruna bırakıp geçici zenginlik ve mutluluk yolundan mı gideceğiz?

«Zararlı tutkular çabuk gelişirler.»

Lillian Hellman

Bu soruların yanıtları, insan türünün özelliklerine bağlıdır. İnsanoğlu yaradılıştan iyi midir, kötü müdür? Yoksa sonradan değiştirilip yönlendirilebilecek bir yapıda mıdır? İşte dünya üzerindeki varlığımızı sürdürüp sürdüremeyeceğimizi bu sorulara vereceğimiz yanıtlar gösterecektir.

«Çağımızın en önemli aksaklıklarından birisi de, tamahlarımızla

gerçek gereksinimlerimizi birbirinden ayırabilmekteki beceriksizliğimizdir.»

Don Robinson

Ne var ki insanoğlu ortaklaşa yararlandığı kaynak ve olanakların yok olmalarını önlemekte, hiçbir zaman başarı göstermemiştir. Saldırıları, hırsızlıkları, trafik kurallarını çiğnemeyi önleyici yasalarımız olduğu halde, ortak yurdumuz olan dünyayı yağmalamayı engelleyecek kurallar yok denecek kadar azdır. Bu alandaki yasaların yetersizliği ise, olsa olsa insan yapısının yıkıcı yönünün kanıtıdır. Bütüncül sistemlerin nasıl işlediklerini kavrayıp değerlendirecek düzeye henüz erişebilmiş değiliz. Üstelik aklımız ve sezgilerimiz tüm bu sorunların nedenlerini yalnızca yakın geçmişte aramaya yeterli görünüyor.

«Gerçi 200 yıl öncesine göre daha akıllı, daha ileri görüşlü, daha az benciliz; ancak bu olumlu özellikler yönünden yeterli düzeye erişmiş sayılmayız. Yüzyılımızın başından bugüne kadar akıl ve erdemde sağladığımız gelişmeler henüz gerekenin çok gerisinde bulunuyor.»

J. W. Krutch

Bir yandan hükümetler, çiftçiler daha çok ürün yetiştirsinler diye bataklıkları ku-

ruturken, bir yandan da verimli toprakları ekmesinler diye onlara para ödüyor. Eğer bu yalnızca para sorunu olsa, «Büdalalığın bu kadarı da olur mu?» deyip geçeriz. Ama bu şaşılacak savurganlığın doğal yaşamı ve dengeyi bozan yanı da var. Sazlık ve bataklıkların kurutulmaları toprağın kendiliğinden su tutma özelliğini bozduğundan yeniden su taşkınlarına karşı önlemler almak gerekiyor, böylece kurutma çalışmaları bu yönü ile yarardan çok zarara yol açıyor.

«İçinde yaşadığımız çevrenin, günlük çıkarlarından ötesini göremeyenlerin elleriyle durmaksızın tırmanan bir gidişe bırakılması doğru olabilir mi?... Dünyamız sizlerin yardımlarınızı bekliyor.»

Garret de Bell

Politikacılar refahın para demek olduğuna hepimizi inandırdılar. Dahası, devletin tarım ürünleri için dağıttığı destekleme paralarından bizlere düşen yükün, bütün öteki vergi paylarımızdan daha yüksek olduğunu belirtmeden geçiyorlar. Geçen yıl Kaliforniya'daki Imperial Valley'de 500 büyük çiftçi, üretim destekleme ödeneği olarak toplam 12 milyon dolar, yani kişi başına 24 bin dolar para alırken, aynı yörede yaşayan 10.000 topraksız yoksul, yardım parası olarak yalnızca 8 milyon dolar, yani kişi başına 800 dolar alabildiler. Demem şu ki, zenginleri desteklemek, yoksullara yardımdan daha büyük parasal yük doğurabiliyor.

«Ya demokrasiden, ya da birkaç kişinin zenginleşmesinden yana olabiliriz. Ama bunların ikisi bir arada olamaz.»

Louis D. Brandeis

Yaşamımızın bir noktasında «Halkın Hükümeti» döneminden, «Devleşmiş Bürokrasilerin Hükümeti» dönemine geçtik: Federal Hükümetin karmakarışık labirentleri arasındaki Bürokrasi İmparatorlukları'nın temsil etmeleri gereken ilkelerden sapmaları yanında, Neron'un ya da Korkunç İvan'ın halka sırt çevirmeleri hiç kalır. Amerikalıların yaşamlarını sıkboğaz eden bürokrasi kuruluşlarının başında Pentagon gelmektedir: Askerler, Amerika ile uzak yakın hiçbir ilişkisi olmayan, dünyanın öbür ucundaki ülkelere savaş açmak için milletvekillerimizi kandırabiliyorlar. Pentagon'un gücü, bütçeden kopardığı milyonlarca dolarlık ödeneklerle ölçülüyor; onun kendi kendini durmadan yineleme özelliği kamuoyunu şaşırtıyor. Bakanlığın halkla ilişkiler uzmanları ve yayın araçları, silahlı kuvvetlerle endüstri kesimi arasındaki ilişkileri aralıksız olarak vurguluyorlar. Sonunda da çoğumuz farkında olmadan Pentagon kodamanlarının istedikleri yöne çekiliyoruz. Böylece eğitim, sağlık, düzenli kentleşme gibi kalemlerden ödeneklerin kesilmeleri pahasına silahlı kuvvetler bütçesinin her yıl milyonlarca dolar daha artırılması artık alışlagelen bir uygulamaya dönüşmüş bulunuyor. Bunun karşı-

lığında önderlerimizin bize verebildikleri bircik güvence, karşı taraftan daha fazla nükleer silah yapmaktır. Oysa sağduyumuzun gösterdiğine göre, her şey olup bittikten sonra savaşı kimin kazandığını saptayacak tek bir canlı bile kalmayacaktır. Yani bu silahlar aslında savaşı değil, savaşı kazanmayı olanaksızlaştırmaktadırlar.

«Hükümet çalışmaları sırasında özellikle tetikte bulunmamız gereken durum, ordu - endüstri işbirliğinin (bilinçli, ya da bilinçsiz) basıklarıdır.»

Dwight D. Eisenhower

Daha okul çağımdayken öğretmenlerime, insanlığın bu düşüncesizce kısıcılık ve saldırganlık eğilimleri hakkında sorular sorduğumu anımsıyorum. Aldığım yanıtlar, bunların insanoğlunun doğal eğilimleri olduğu yolundaydı. Daha sonraları bizlere insanın da hayvanlar âleminin bir üyesi olduğu, yabanıl yaradılışının ve öldürme içgüdüsünün etkisinde bulunduğu anlatıldı. Zaman içinde bu olumsuz ve kötümser görüş, insanoğlunun akıldışı davranışlarının açıklaması olarak yaygın bir biçimde benimsendi. Oysa kendi cinsinden birini öldürmek, hayvanlar arasında pek az rastlanan bir olaydır. Hayvanlar dünyasının avcı üyeleri, yalnızca karınlarını doyurmak için öldürürler. İri yapılı maymunlara gelince, bunlar çe-

kingen, saldırganlıktan uzak, hemen hemen yalnızca bitkilerle beslenen, yaklaşık 100'er üyelik gruplar halinde yaşayan ve birbirlerine destek olan yaratıklardır.

Ayrıca, insan türünde biyolojik yönden birtakım eğilim ve davranışlar varsa bile, bunlar yine insanın yarattığı bir düzen olan toplumsal yaşayış ile yönlendirilebilir. İnsanın oluşturduğu birbirlerinden farklı kültür sistemleri, onu öteki maymun türlerinden ve öteki hayvanlardan ayırır. Eğer insanoğlu yaradılıştan saldırgan olsaydı, hepimiz aynı saldırganlık özelliklerini gösterirdik. Oysa bazı toplumlar saldırgan, bazıları değildir. Saldırgan davranışlarımız da, tartışma, küfürleşme, gözdağı verme, kavga etme ve savaşma gibi aşamalı ve birbirlerinden farklı yöntemlerle olabilir. Gövde gösterisi için haltercilikten, ya da başka yollardan yararlanılabilir. Güçlülüğün kanıtlanması, boks ve güreş gibi belli kurallara uyularak yapılan spor oyunları ile de pekâlâ gerçekleştirilebilir. Karşılıklı iki takımın oynadığı futbol maçı bir çeşit simgesel savaştır.

Salırganlık ve savaşın, daha da üst düzeylerde simgeleştirilmiş biçimlerini satranç, dama, iskambil, vb. oyunlarda görürüz. Sonuç olarak diğer hayvanların aynı türden ve hep bilinen saldırganlık eğilimleriyle biz insanların davranışları arasında dağlar kadar fark vardır; insanoğlunun saldırgan davranışları onun içgüdülerinden değil, içinde yaşadığı kültür sistemlerinden kaynaklanır.

«Bir insan bir kaplanı öldürürse spor, bir kaplan bir insanı öldürürse yirtıcılık olur.»

G. B. Shaw

Kendi türümüzün bu dikbaşı ve saldırgan davranışlarına gerekçe arayanlar, «Çevreye en iyi uyum sağlayan tür varlığını sürdürür» yolundaki evrim kavramını da baştan beri yanlış yorumluyorlar. Bunlar, yaşamın savaş demeye geldiğini; bu savaş ortamına uymanın da göze göz, dişe diş didişmekle bir olduğunu öne sürüyorlar. Oysa türlerin kendi varlıklarını koruyup sürdürebilmeleri, saldırganlıkla kazanılan geçici üstünlüklere dayandırılmaz. Varlığın sürdürülmesi, öteki yaratıklarla karşılıklı bağlar yaratabilmeye dayanır. Kaldı ki doğada böyle karşılıklı bağılıkların ortaya çıkması da taraflara ortak yararlar sağlamasından dolaydır.

«Darwin sihirli deynegiyle bir dokundu, tüm yaratıklar kardeş oldu.»

G. B. Shaw

Çocukken, British Columbia'nın kıyı yörelerindeki birkaç Kızılderili köyünü gezmiş, bu arada Salish, Kvakiutl ve Haida oymaklarından dostlar edinmişim. O zamanlar onlardan dinlediğim beyaz adamların dinleriyle yasalarından etkilenmelerinden önceki

yaşamları hakkındaki eski günlerine ilişkin öykülerinin beni âdeta büyülediğini anımsıyorum. Gerçi Kızılderililerin «Potlatch» törenleri, daha 1884'te Kanada hükümetince yasaklanmıştı. Ancak yöremizdeki oymaklarla dostluk kurduğum 1920'lerde bu tören, gerçek niteliğiyle olmasa da renkli ve canlı bir eğlenti özelliğiyle yapılıyordu.

Eski günlerdeki gerçek Potlatch töreni, oymak başkanı tarafından kendi oymağı ile başka oymaklar için yapılmış. Tören, bu özelliğiyle başkanın ününü, oymağın gelecekteki güvencesini pekiştirmeye yarayan önemli bir toplumsal olay niteliğindeymiş. Kızılderililerde her işin incelikle yapılması gelenektir, yardımdan yararlanan kişinin de daha sonra bu yardım borcunu ödeyeceği bilinir ve beklenir. İşte Potlatch töreni bu borçların karşılıklı olarak belirlenip ödenmesi törenidir.

Tören, tüm British Columbia kıyılarında aynı düzen ve yöntemle uygulanırmış. Potlatch yapacak oymak birkaç yıl boyunca büyük ölçüde yiyecek, battaniye, eliş ürünler ve başka armağanlar biriktirerek hazırlanır, hazırlıklar tamamlanınca da başkan çağırışı yaparmış.

Çağrılanlar en güzel ve en süslü elbiselerini giyerler, genellikle denizden kanolarla gelirler, kıyıya çıkarken tören kurallarına göre barış şarkıları söylerlermiş. «Hoş geldiniz» dansından sonra da tören ve şölen başlamış. Tören süresince her gün hediyeler dağıtılır; başkanın ve oymağının varlığı

ve gücü, dağıtılan armağanlara bakılarak ölçülmüş.

Bu, bir çeşit toplumsal güvence, sigorta demek olmaktadır. Çünkü konuk başkanlar ve onların oymakları bu armağanların karşılıklarını vermek zorundadırlar. Buna göre bir başkan ne kadar çok armağan dağıtırsa, bir sonraki Potlatch töreninde o kadar çok armağanı toplayacak demektir. Başkan bu arada ölürse armağanları onun yerine geçen alır.

Potlatch töreni sırasında çok süslü ve özel bir totem sırası dikilir, bu toteme törenin tanığı ve saygınlığının göstergesi gözüyle bakılır.

Sonuç olarak Kızılderili kültürünün bu geleneginin almaktan çok vermeye dayandığına, servet biriktirme heves ve eğilimlerini engellediğine, topluluklar arası bağları ve barışçı dayanışmayı güçlendirdiğine ilginizi çekmek isterim.

«Ortak yararlarımız için,
Yanımızda olması gerekenler neredeler?»

Maurice Ogden

Saldırganlık eğilimimize gerekçe olarak «Yaşam alanımızı savunma» içgüdümüz gösteriliyor. Yaygın olarak benimsenen bu kurama göre insanoglunun bu temel eğilimi, kendi yaşam alanını saldırganlardan korumaya yönelik biyolojik bir güdüden kaynaklanmaktadır. Oysa ileri sürülen kanıtlar böyle coğrafi bir alanı ele geçirme ve savun-

manın, insanların ortak ve karşı konulamaz içgüdü olduğu kesinkes belirtmekten uzaktır. Örneğin avcılıkla ve kendiliğinden yetişen meyvelerle beslenen topluluklar, önceki insan topluluklarına göre, yaşam alanını elde tutma eğilimini en az gösterenlerdir. Afrika'nın pek çok yöresinde farklı etnik gruplardan oluşan oymaklar, aynı alanlarda barış içinde yaşayıp gereksinimlerini farklı yöntemlerle, fakat ortak çevreden sağlarlar.

«Özgürlük ve güvence arasında
zıtlık değil, bağlılık vardır: Ya ikisi
de olur; ya da hiçbiri olmaz.»

Ramsey Clark

Amerika kıtasının kutup yöresinde yaşayan göçebe Eskimolar yaşamlarını ya oymaklar, ya da büyük aileler biçiminde sürdürürler. Bir yere sürekli bağlanmayan bu Eskimolar, diğer kültürlerle hemen hiç ilişki kurmamış olduklarından, kendi özelliklerine uyan kültür, gelenek ve göreneklerini kendileri geliştirmişlerdir. Buna göre Eskimolar için güvence demek, bir yere bağlanmış olmak değil; gerektiğinde kendi topluluğunun bir üyesinden yardım alabilmek ve zamanı gelince bu yardımın karşılığını verebilmektir. Aynı oymaktan olanlar arasındaki bu ortak sorumluluk, bağlılık ve yardımlaşma; Eskimoların toplumsal birliklerinin temelini oluşturur. Ebiseler, araç ve gereçler bireylerindir; yiyecekler ve barınaklar ortak malıdır.

Eskimolarda belirli önderler ve yargıçlar bulunmadığı halde sorunlar kansasız ve kavgasız olarak çözümlenir. Kamuoyunun ağırlığı ve kamu tepkisi, düzenin korunup sürdürülmesi için yetmektedir. Erkekler, bir çekişmeyi başka türlü sonuçlandıramadıkları zaman ya birbirleriyle güreşirler; ya da «Şarkı düellosu» yaparlar. Bu şarkı düellosu, iki tarafın dinleyiciler ortasında şarkı söyleyerek içlerinden geldiği gibi karşılıklı birbirlerini çekiştirip yermeleridir.

Günümüz insanları, gelişmenin temelinde çekişmenin, rekabetin bulunduğu inanıyorlar. Oysa dikkatlice bir araştırma bu inancın yanlışlığını ortaya koyabilir: Orgütlü suçlar, gittikçe daha güçlü ve daha öldürücü nitelikte yapılan silahlar, hep rekabetten kaynaklanır. Yani rekabet, insanları iki uca, ya en iyiye, ya da en kötüye götürür.

«Siyahlar giymiş bir adamın çevresinde toplanmış olan 'Gallo' oyuncağından küçük bir grup üzerinde yarattığım 'etki'yi bugün de hâlâ anımsıyorum: Tam ortalarına bir bomba attım. Grup, katmerli bir gül gibi birden açıldı. O andaki görünüm çok, ama çok eğlenceliydi!»

Vittorio Mussolini

İnsanoğlunun bugünkü kişilik yapısına erişinceye kadar sürekli çekişip didiştiğini öne sürmek de yanlıştır. Eğlenmek, spor yap-

mak için oynadığımız oyunların çoğu çekişmeye ve yenmeye dayandığı için, çekişmeyi kendimiz de bir yaratılış özelliği olarak görürüz. Oysa başka toplulukların, kültürlerin oyunları hiç de böyle değildir. Yeni Gine Adası'nda yaşayan Tangular «Taketak» adını verdikleri ve çok sevdikleri bir oyun oynarlar. Oyunun aslı, iki takımın üyelerinin, dönen topaçlarını yere çakılmış küçük kazıklara atmalarıdır. Her iki takım üyelerinin de topaçlarıyla elden geldigince daha çok kazığı vurmaya çalıştıkları oyunda amaç kazanmak değil, berabere kalmaktır. Öyleki beraberliğe ulaşıncaya kadar oyun sürdürülür. Taketak oyunu, Tangu kültürünün temel ilkesini bize gösterir: Bu temel ilke, yalnız soyut alanlarda değil, yiyeceklerin paylaşılması gibi somut alanlarda da eşitliğin kollanıp gözetilmesidir.

Barışseverliğin çok belirgin bir örneği de Malaya'nın çiftçilikle uğraşan halkının yaşamında görülür: Semailer, çocuklarına asla dayak ve benzeri gibi «fiziksel» ceza vermezler, kendi aralarında kavga etmezler; yani saldırganlık nedir bilmezler. Yetişkinler kızgınlıklarını yalnızca bağırıp çağırarak giderirler. Semailer arasında adam öldürme yoktur. Bazı bazı, çok öfkelenenler kendi eşyalarını sağa sola fırlatırlar. Ama böyle zamanlarda bile başkalarına zarar vermemeye özen gösterirler. Aslında bu kadarcık bir öfke gösterisi bile hoş karşılanmaz, çünkü bu gibi davranışların başkalarını ürkütüp tedirgin edeceği düşünülür.

Bireysel olsun, topluluk açısından olsun saldırmazlıkla ilgili o kadar çok örnek vardır ki; bu konuda denilebilecek şey şudur: Uygar insanın saldırma ve savaşıma eğilimlerini onun doğal yapısına, yaşam alanını savunma ve avlanma içgüdülerine dayandıran kuramcılar; bilinçsiz ve haksız saldırganlıklarımıza bahane bulmaya çabalamaktan başka bir şey yapmıyorlar!

«Hayvanların asıl kralı insandır. Çünkü onun yırtıcılığı tüm hayvanlarınkinden güçlüdür.»

Leonardo da Vinci

Aynı toplumun içindeki bireysel davranış farklılıkları da insanların böyle ortak içgüdülerinin olmadığını bir başka kanıttır: Bir bilim adamı insanlığın açlıktan kurtulması uğruna tüm yaşamını tarım ürünlerinin verimlerini arttırmaya adanırken, bir başkası tüm çabalarını silahları geliştirmeye yöneltir. Bir yazar tüm yeteneğini ve zamanını barış, insanları sevmek ve anlamak yolunda harcarken, başka birisi kin ve nefret dolu yazılar döşenir. Bir politikacı toplumsal adalet ve dürüst yönetim için çabalarken, diğeri kendi gücünü pekiştirmek amacıyla adaleti saptırır ve zor kullanır. Bir vatandaş doğayı korumayı ve çevre kirlenmesini önlemeyi iş edinirken, öbürü her önüne gelen yere çöp atar. Birisi tüketicileri korumak isterken, bir diğeri tüketicilere dolap çevirir... Bu örnekleri daha da çoğaltabiliriz .

«İnsanoğlu!... Düşüncesiz, denge-siz ve mutsuzsun, Hem kendine, hem de doğaya kıyıyorsun!»

Edward Young

Türümüzde görülen bu birbirine zıt eğilimler, aslında yaradılıştan iyi ya da kötü oluşumuzdan değil; biyolojik, toplumsal, ahlaka ilişkin yönlerden en ileri düzeylere uyum yapabilir olmamızdandır. Yetişme çağları boyunca çocuklar, ana-babalarından, öğretmenlerinden ve benzer etken kaynaklardan birtakım davranış örnekleri görüp öğrenirler. Özel olarak eğitilip yetiştirilmedikçe hiçbir genç okyanuslar üstünden kilometrelerce uçup, köylerin, çiftliklerin tepesine bomba atmayı aklından bile geçiremez. Peki, insanlar savaşın haklılığına nasıl inan-dırılırlar? Sırf ülkelerinin yüceliğini korumak amacıyla adam öldürmeyi yersiz bulan-lar utandırılarak; yurtlarının tehlikede olduğuna siyasal baskı sonucu kandırılarak; bütün bunlar yetmezse yasalar, tüzükler, yönetmelikler çıkararak!... Oysa barıştan yana olan toplumlar, üyelerini büsbütün farklı davranışlara yöneltirler. Kısacası, genetiğin sınırlı etkileri bir yana, her birey içinde yaşadığı kültür ortamı ile kendi yaratıcılığının ve akıl gücünün ürünüdür ve kendi davranışlarını, hatta giderek toplumunu, bu güçlere dayanarak yönlendirebilir

«Hayatta öğrenilmesi en zor şey,

geçilecek ve yakılacak köprüleri birbirinden ayırt edebilmektir.»

David Russel

Öte yandan, farklı özelliklerimize karşın hepimiz yaradılışımız ve yapımız gereği temiz havaya, temiz suya, endüstri artıkları bulaşmamış yiyeceklere gerek duyarız. Sağlığımızı koruma ve sürdürmemiz demek, yüz milyon yıllık bir evrimin sonucu olarak doğanın vücudumuza kazandırdığı işlevlerin sürdürülmesi demektir. Bu anlamda doğa, bireysel özgürlüklerimizi kısıtlamıştır. Yani kirli havayı solumakta, atıklı suları içmekte, zehirli besinleri yemekte özgür değiliz.

«İnsanoğlunun doğaya egemen olmadaki becerisi, kendisini denetleyebilme yeteneğini fersah fersah aşmış bulunuyor.»

Ernest Jones

Özgürlük, seçim yapabilme hakkıdır. Ancak doğa yasalarını çiğnemeyi seçmekte özgür olamayız. Çünkü bu tutumun karşılığında göreceğimiz cezalar bellidir. Evet, yaratıcı olmada, kişiliğimizi geliştirmeye çalışmakta özgürüz. Ama her aklımıza geleni, hem de doğa yasalarını çiğneyerek, yaşadığımız çevreye zorla uygulamakta özgür olduğumuz düşünülemez. İşin kötüsü, çevre düzenini bozmanın cezası, bu suçu işleyene değil, ileride oralarda yaşayacak suçsuzlara yüklenir. Yani ne yazık ki doğa, bu konuda

gerçek suçluları aramak zahmetine katlanmaz.

«En çarpıcı çelişki, teknolojik gelişim ile toplumsal gerilik arasında olanıdır.»

Simon Ramo

Demek ki özgürlük dediğimiz kavramın; bu en önemli, en değerli, en insancıl gerçeğin ne olduğunu hakkıyla anlayamazsak; onun kaynaklarından birisini, yani içinde yaşadığımız çevreyi yok edebiliriz. Bir benzetme yapacak olursak, el birliğiyle tüm becerimizi ortaya koysak da, şu dünyamızdan daha güzel, bize daha uygun, insanın yüceltilmesi için gerçek ilerlemeye daha çok olanak veren bir başka «Uzay gemisi» yapamayız!

«Geçmişin tehlikesi esir olma. Geleceğin tehlikesi ise robot olmaktır.»

Erich Fromm

Günümüz insanının çelişkisi, uzun süreli kestirimler yapma yöntemlerini bildiği halde yalnızca kısa süreli sonuçların peşinde koşmasıdır. Yok olan, ya da yok olma tehlikesine düşen hayvan türleri listesi her yıl biraz daha kabarıyor. İnsanoğlu ise, kendisinin de bir gün gelip bu listeye girebileceğini aklına getirmeden gerçeklere başını çeviriyor.

«...Ayrıca sırf kolayımıza geldiğinden, yarınlarımız için gerekli kaynaklarımızı bugünden yağmalama ve böylece günümüzü gün etme hevesinden de caymak zorundayız.»

Dwight D. Eisenhower

Şimdi artık bir yol ayırımına gelmiş bulunuyoruz: Doğa üzerindeki saldırganca davranışlarımızı da sürdürebiliriz; bizleri kurtaracak yepyeni sistemleri kurmayı da öğleyebiliriz. Bu iki seçeneğin ileride doğuracağı sonuçları şimdiden kestirmek oldukça ilginçtir: Eğer teknolojimizi akıl ve sağduyudan yoksun bir biçimde geliştirmeyi sürdürürsek, bugünkü hizmetçilerimiz ileride cellatlara dönüşecektir. Yok, eğer yolumuzu değiştirmeyi düşünüyorsak, o zaman da nereye gideceğimizi bilmek zorundayız. Aksi halde yağmurdan kaçarken doluya tutulabiliriz. Neyse ki, geleceği kestirme olanağımız var. Kendi davranışlarımızda, çevremizde ve toplumumuzda düşündüğümüz değişikliklerin sonuçlarını bugünden öngörebiliriz. İşte «Peter'in Dünyası» bugünkü bilgi ve teknolojik birikimimizi kurtuluşumuz için kullanabilirsek dünyamızın alacağı görünüme ilişkin düşlerimi belirtiyor.

«Karanlıktan korkar, ışıktan kuşkulanırım.»

Woody Allen

Gezegeneğimizin geleceği üzerinde araştırmaya başlamadan önce birkaç temel özellik üzerinde durmalıyız. Dünyamız ilk bakışta pek çok kişiye, 40.000 kilometrelik çevresi ve üzerinde 1.000 kilometrelik hava katmanıyla büyük gibi görünür. Oysa, biz insanlarla öteki canlılar, gerçekten yaşamımızı dünyamızın yüzeyini kaplayan pek ince bir katmanda sürdürüyoruz. «Yaşam» anlamındaki «Bio» sözcüğünden türetilen ve «Biosfer» adıyla anılan bu katmana bu adın verilmesi boşuna değildir. Çünkü dünyadaki tüm canlılar ancak ve ancak bu katmanda yaşayabilirler. Biosfer'in çok ince olduğunu söylemek hiç de abartmak değildir: Uçuşan tek tük mantar sporlarıyla bakteri türleri dışında, havadaki yaşam yalnızca 7-8 kilometre yüksekliğe kadar görülür. İnsanlar, hayvanlar, kuşlar, bitkiler, ancak denizden 3 kilometre yüksekliğe kadarki yerlerde yaşarlar. Gerçi bazı canlı türleri okyanusların az veya çok derin yerlerinde görülürler, ama suda yaşayan canlıların da çoğu ilk 150 metrede bulunur. İşte bu ince Biosfer katmanında hava akımları oluşur, canlılar da bu katmandaki suyu tekrar tekrar kullanırlar. Soluduğumuz hava, atmosferin dünya yüzeyine yakın olan ince katmanıdır. Aslında bu katman hiç bitip tükenmek bilmez: Atmosferimizin kendi kendini arıtma düzenine hayran olmamak elde değildir: Bu düzene aşırı yükleme yapılmamak koşuluyla rüzgârlar ve hava akımları tozları, dumanları savurup dağıtır. Sonra da havadaki katı maddeler ya

yere çöker, ya da kar ve yağmurla sulara karışır. Atmosferimiz bilindiği gibi birtakım gazların karışımıdır. Azot ve oksijenle birlikte az miktarda argon, karbon dioksit ve helyum gibi gazlardan oluşan bu karışımın özelliği, bakteriler, bitkiler ve hayvanlar tarafından sürekli olarak korunur olmasıdır. Bu canlılar, havanın içindeki gazları uygun oranlarda kullanır ve geri verirler. İşte bu durum, bütüncül bir sistemin ve dengeli bir dönüşümün kusursuz bir örneğidir. Sistemde hiçbir şey yok olmaz, her öge korunur.

Bizler de atmosferimizin bu sistemini, oluşturmamız gereken sistemlerde örnek almalıyız. Örneğin karbon dioksit havada 1/3.000 oranında bulunur. İnsanlar ve hayvanlar soluk alırlarken ciğerlerine oksijen çeker, soluk verirken havaya karbon dioksit bırakırlar. Bitkiler ise, havadan karbon dioksit alıp havaya oksijen verdiklerinden sistemin dengesi bozulmaz.

Şimşek ve yıldırımlar havadaki azotu açığa çıkarırlar. Böylece serbest kalan azot, yağmurla toprağa geçer. Bu azotla bitkiler beslenir. Bu bitkiler hayvanlara, ya da başka bitkilere besin olur. Bitkilerle beslenen hayvanlar ve öteki bitkiler olgunlaşıp üredikten sonra ölürler. Ölü bitki ve hayvan kalıntılarındaki azot, birtakım bakteriler tarafından yeniden çözülür. Açığa çıkan azotun bir bölümünü bitkiler kullanır, artan havaya geri döner. Böylece sistem, dönüşümünü tamamlamış olur.

Dışarıdan bozulmadıkça doğal sistemler

sürekliliklerini korur ve aksaklıklarını kendiliklerinden giderirler: Örneğin atmosferde, sistemin kendi kendini arıtma sınırı içinde kalmak koşuluyla fazla ozon, duman ve artıklar temizlenir; böylece hava kirliliği kendiliğinden önlenir. Ama insanlar sisteme aşırı yüklenerek pis atık miktarlarını arttırsalarsa denge bozulur, zehirli gazlar havada kahr, pisliklerle yüklü bulutlar tepemizde yığılmaya başlar.

«Bazı kimselerin kafası, bugünden daha iyi bir toplumu almaz.»

Henry George

Kurtuluşa erişebilmemiz için biz insanların sistemlerinin de doğal sistemler gibi, kendi kendine yeterli ve doğa özelliklerine uygun olması gerekir. Yani bizim yapacağımız sistemler, doğal sistemlere aşırı yük yüklememelidir. Bugünkü teknoloji birikimimizi doğal sistemlere ilişkin bilgilerimizle birlikte kullanırsak insanlığın gerçekten, hem de sonsuza kadar ilerleyebileceği yepyeni bir çevreyi yaratma sürecini başlatabiliriz. Bu yönde şimdi içinde yaşadığımız güçlüklerin ötesine bakmak hem eğlenceli, hem öğretici olabilir. Böylece işe koyulmadan önce hem ileriye, hem geriye kolaçan etmiş oluruz. Öyleyse düşünmeye başlayalım: Mantığımızı ve değişken sistemlere ilişkin bilgilerimizi kullanma kararını bugün verir

ve uygulamaya girişsek, acaba bundan 15 yıl sonra dünyamız nasıl bir görünüm alır? İşte şimdi Peter'in 1990 yılındaki dünyasında bir gezintiye çıkacağız.

BÖLÜM 2

PETER'İN DÜNYASI

«Kendilerini geleceğe hazırlayanlar, doğru yoldadırlar demektir.»

Henrik Ibsen

GÜCÜMÜZ

«Hep birlikte küçük bir uzay gemisinin içinde bulunuyoruz. Geminizin çabucak etkilenen hava ve su kaynaklarına bağlıyız. Güvenliğimiz de gemimizin denge ve düzenine dayanıyor. Bu denge ve düzeni koruyabilmek için, ileri derecede duyarlı olan gemimize gereken sevgi ve özeni göstermek, ayrıca da çok çalışmak zorundayız.»

Adlai Stevenson

Yüksekkent'in önceden bildiğim önemli yapılarını, anıtlarını 1990 yılında da tanıyabiliyorum: Belediye Sarayı, Postane, Adliye binası, toplantı ve konser salonu; hepsi de kentin ana alanındaki fıskiye havuzunun çevresinde sıralanmış duruyorlar. Kentin merkezi fazla değişikliğe uğramamış; yalnızca yaya yolları ile küçük parkların sayıları çoğalmış. İlk bakışta ilgimi çeken değişiklikler, kentimize 1975'lerde egemen olan çöp yığınlarının, gürültünün ve egzoz dumanlarının yokluğu... Sokaklardan geçen tek tük motorlu araçlarsa, neredeyse sessiz denilecek kadar az gürültü çıkarıyorlar.

«Bakmasını bilenler çok şey görür-
ler.»

Yogi Berra

Kentin havasında bahardaki kırların koku-
su duyuluyor. Bunun nedeni, yol kenar-
larına dikilmiş olan ve yaz kış yeşil kalan
çalı bitkileriyle değişik türden ağaçlar... Bu
koku ve görünüm insana Yüksekent'in do-
ğayla iç içe olduğu eski güzel günleri çok
tatlı bir biçimde anımsatıyor. Bu tertemiz ve
huzurlu ortamdaki insanların yüzlerindeki
görünüm de; Yüksekent'in 1975'lerdeki pis
ve gürültülü sokaklarında koşuşturan, ken-
dileri bezgin, davranışları aceleci insanlara
göre çarpıcı bir zıtlık sergiliyor.

«Geleceği bugünden daha iyi ola-
rak düşünüyorum.» »

Lincoln Steffens

Tek ray üzerinde sessizce kayıp giden
yepyeni bir taşıt aracına binip Yüksekent
Universitesi'nin Enerji Bölümü'ne gidiyorum.
Beni karşılayan Profesör Güneşgil'le birlikte,
enerji dönüşüm ve denetim bölümünün bir
köşesindeki onun laboratuvarına doğru yü-
rürüz. Profesör, uzun boylu, iri yapılı ve
yakışıklıydı. Yaşı, yetmişine yakın görün-
üyordu. Beni büyük bir incelikle karşılaması-
na karşın birbiri ardı sıra yetişen öğrencile-
rine aynı şeyleri birçok kez yinelemiş olma-
sının bıkkınlığı, yüzünden belli oluyordu.

«Bazı kimseler kişiliklerinden hiç
ödün vermeseler de sevilirler.»

Don Marquis

Bana gelince, enerji konusunda uzman
olan ve güneş enerjisi ile çalışan pek çok
araç yapan Profesörle birlikte olmaktan
mutluluk duyuyordum.*

Konuşmama, son 15 yılda ortaya çıkan
değişiklikleri özetleyen bir yazı hazırlamayı
amaçladığımı belirterek başladım. Buna kar-
şılık Güneşgil de önce fosil yakıtların tüken-
mekte olduklarını göz önüne alarak işe gi-
riştigini, derken başka enerji kaynaklarına
ilgi duymaya başladığını belirtti. Konuş-
tukça başlangıçtaki bıkkın görünüşü yok
oldu, ifadesi canlılık ve güç kazandı. Ben de
gerçek bir dahinin yanında olduğumu an-
ladım.

* Yazarın notu : Bu gibi araçların henüz yeni bir
Edison tarafından geliştirilmeyi beklediklerini
biliyorum. Bay Güneşgil de, onun araçları da
benim düş ürünlerimdir. Ama bu araçlara tü-
müyle bilimkurgu alanındadırlar denilemez,
bunların çoğu bugün yapılabilir. Öte yandan düş-
lediğim 1990'ın da, George Orwell'in 1984'ü, Aris-
tofanes'in Düş-Kent'i, James Hilton'un Şangri-
La'sı, B.F. Skinner'in felsefe ürünü ve Thomas
Moore'un Utopia'sı gibi olmadığını da burada
vurgulamak isterim. Benim düşlediğim şey, in-
sanları aya gönderebilecek düzeye erişmiş bu-
günkü uygarlığımızla pekâlâ gerçekleştirebilece-
ğimiz, ayağı yere basan sağduyuya dayalı bir
kültür sistemidir.

«İnsan beceriye, deha insana ege-
men olur.»

Malcolm Cowley

Güneşgil, tüm yaşamını yönlendiren çalışmasıyla ilgili görüşlerini açıklarken gerçekleri örten aldatıcı sözlerden özellikle kaçınıyor, «Toplumumuz, kilere bir kez doldurulduktan sonra bir daha yerine hiç konulmayan yiyecek stokunu bilinçsizce tüketen bir aileye benziyor» diyordu. Başka bir deyişle, ekonomik bakımdan faizle geçinecek yerde anaparayı yiyorduk. Profesör dünyamızı anaparaya, güneşi de enerji yönünden sınırsız bir gelir kaynağına benzetiyordu: Güneş, dünyamıza her yıl 1,5 milyon kere trilyon beygir gücüne eşdeğer enerji gönderir; bunun yalnızca pek küçük bir bölümü, yüzde 1'i dünyamız bitkilerindeki klorofil aracılığıyla besin ve yakacak odun biçimindeki bitki türlerine dönüştürülür. Bu bitkilerin de yine pek küçük bir bölümü, milyonlarca yıllık bir sürecin sonunda bugün savurganca kullandığımız fosil yakıtları oluştururlar. Oysa bu doğal kaynaklar, gerçekte petro-kimya ürünleri elde etme açısından insanlar için çok değerlidir.

İşte Profesör Güneşgil daha yıllar önceden, doğrudan güneş ışınlarıyla çalışan merkezi ısıtma sistemleri, yüksek fırınlar, elektrik santralleri yapmamız gerektiğinin bilincine varmıştı.

«Ey güneş!... Göklerin Tanrısal ışık kaynağı!...»

Robert Herrick

Güneşgil daha öğrenciyken güneş enerjisi üzerinde çalışmalara koyulmuş ve kullanılabili nitelikte güneş ısıtıcıları yapmayı başarmış, profesörlüğünün ilk yıllarında da çalışmalarını ilerletme olanağı bulmuştu. Güneşgil'le onun doktora öğrencileri, bu çalışmalar sırasında model araçlarla deneyler yapmakla yetindikleri sürece, hemen hiçbir engelle karşılaşmadılar. Hatta Yüksekent Üniversitesi'nin o zamanki rektörü Bay Renksiz ile yardımcısı Bay Sallabaş, Profesör'le gurur duyuyorlardı. Öyleki, Mühendislik Bölümü ziyaretçilere gezdirilirken onun laboratuvarına her zaman uğrarlar, deney aşamasındaki buluşlarını göstererek Üniversite'ye daha fazla ödenek almaya çalışıyorlardı.

«Deha, sınırların dikenli tellerini aşmanın çaresidir.»

Robert Lynd

1950'lerin sonlarına doğru Güneşgil, geliştirdiği bazı model araçların seri üretimleri için birkaç şirketin ilgisini çekmek istedi, ama başarılı olamadı. Bunun üzerine kamu yetkililerine başvurarak aynı amaçla ödenek istedi, fakat bu başvurusu da Atmosferik Enerji Komisyonu Başkanı General Yalınkılıç tarafından geri çevrildi. Çünkü Gene-

ral Yalınkılıç da herkes gibi biliyordu ki hükümet petrol endüstrisini desteklemeyi, atom silahlarına ve dolayısıyla atom enerjisine ağırlık vermeyi yeğ tutmaktaydı.

«Lobiciler, destek gören endüstri dallarının çığırtkanlarıdır.»

Winston Churchill

Derken Güneşgil'in çalışmaları, Fakülte'nin yönetim kurulu üyelerinden emekli Binbaşı Tutukay'ın ilgisini çekince bir umut ışığı doğdu: Binbaşı, Profesör'e ödenek isteğini yenilemesini söyledi; ne var ki kendisi Washington'dan dönüp olanları anlatınca Profesör'ün tüm umutları yeniden suya düştü. Binbaşı'nın getirdiği habere göre araştırmalara önemli ölçüde parasal destek sağlanabilecek; karşılığında ise çalışmalar, güneş enerjisi ile çalışan silahlara yöneltilecekti! Çünkü ülke bu alanda karşı tarafa göre hayli geri durumdaydı.

«Zıtlık, bir ilkenin denektaşidir. O olmadan kişinin dürüstlüğü ölçülemez.»

Henry Fielding

Bütün bu güçlülere karşın Güneşgil, evlerde güneş enerjisinden yararlanılması çalışmalarından caymadı. Sonra, 1963 kışı sırasında yaşanan elektrik sıkıntıları, kısıtlamaları ve kesintileri, akli başında olanlar için ileride karşılaşılabilecek daha büyük

zorlukların uyarısı yerine geçti. Çeşitli sorunların çözümüyle uğraşmaktan hoşlanan bir mimar olan Bay Temizyürek, Güneşgil'e başvurarak onun yardımıyla enerji gereğini doğrudan güneşten sağlayarak ev projeleri çizmeye koyuldu.

«Kötü günler dehayı uyandırır, iyi günler ise uyutur.»

Horace

Güneşgil ile Temizyürek birlikte birkaç proje tipi geliştirdiler. Bu yapıların tümü de enerjilerinin tamamını 180 milyon kilometre ötedeki dev enerji kaynağından sağlayacaklardı. İki arakadaş, güneş enerjisi kullanacak ilk ev projesine «Güneşli Tipi» adını verdiler. Projede, evin damının güneye bakan yönüne bir ışın toplayıcısının konulması öngörülmüştü. Üstü örtülü verandanın damından yansıyacak olan ışınlar da ek ısı sağlayacaktı. Toplayıcının çalışma ilkesi aynı seralardaki gibiydi: Seralarda da saydam plastik örtüden geçen dalga boyu kısa güneş ışınları, uzun dalga boylu ısıtıcı ışınlara dönüşür, ancak bu ışınlar yeniden plastik örtüden geçemediklerinden ısı içeride kalır. Bu durum, pencereleri kapalı olarak güneşte bırakılan arabaların içlerinin kızmasına benzer.

«Her şey olabildiğince basitleştirilmeli, ama bunda aşırıya gidilmemelidir.»

Albert Einstein

Evin içindeki yalıtılmış depoda toplanan su, birkaç kez bu ısıyı toplayıcısından geçirilerek iyice ısıtıldıktan sonra gereğine göre termostatl radyatörlere gönderilecekti.

İki arkadaş eski bir eve taktıkları ilk sisteme ikinci bir sistem daha eklediler. Böylece evin içi ile birlikte yüzme havuzunun suyunun da güneş enerjisi ile ısıtılması sağlandı.

Güneş Apartmanları'nda ise her apartman binasının güneye bakan dış duvarları kabarık biçimde yapılarak, bu duvarlara güneş petekleri yerleştirildi (Bunlar, güneş enerjisini doğrudan elektrik enerjisine dönüştüren peteklerdi). Binaların ısıtılmaları böyle gerçekleştirildi.

Güneşgil, araçlarının işlerliğini kanıtladıktan sonra bile birçok mimar ve inşaatçı, yeniliklere karşı olan genel direnme eğilimimizin sonucu, ona kulak asmadılar. Hatta tüm bu araç ve gereçlerle alay ederek onlara «Güneşgil saçmalıkları» adını taktılar.

Bu arada Yüksekent Üniversitesi sitesinde yeni yapılan Mimarlık Fakültesi binasına yerleştirilen klima tesisatı için övgüyle, «bina ısısını her yerde aynı derecede tutacak» dendigi halde, doğu yönündeki odalarda ve sınıflarda oturanlar sabahları —güneşin etkisiyle— ter dökerlerken, batı yönündekiler —verilen soğuk hava nedeniyle— tir tir titriyorlar; öğleden sonra ise bunun tam tersi oluyor, sonuçta herkes söylenip duruyordu.

«Eziyetin kişiliği yücelttiği doğru

değildir. Mutluluk bazen kişiliği geliştirir, ama eziyet çoğu kez insanları küçültür ve kinlendirir.»

W. S. Maugham

Yine yeni yapılan ve baştan başa camlı Belediye Sarayı'nda bu kez geleneksel klima sisteminden yararlanıldı. Buna göre bina, önce dev bir kazanın aracılığıyla ısıtılıyor, sonra ısıyı istenilen dereceye düşürmek için soğuk hava gönderiliyordu. Fosil yakıt enerjisini iki kat boşa harcayan bu düzene Güneşgil, özellikle kızıp karşı çıkmaya çabalarsa da sonunda bu işin zorluğunu gördü: Enerjisinden yararlanabilmek için güneşi önce «Ahlşkanlık» ve «Gelenek» adlı iki saldırgan horozun ellerinden kurtarmak gerekiyordu!

«Gelenekçilik, yaşayanları ölü var-
saymak değil; ölüleri yaşıyor var-
saymaktadır.»

G. K. Chesterton

Profesör Güneşgil, yeni yapılan binaların çoğunda ısı yalıtımının göz önüne alınmamasına da karşı çıkıyordu. Çünkü birkaç yıl geçmeden yapılacak harcamaların kat kat artacağını açıklamasına karşın, bu yoldaki önerilerine «maliyet yüksekliği» baha-nesiyle statüko bekçileri engel oluyordu.

«Herhangi bir görüşte direnmek, kişinin bugün de bir yıl önceki bilgisizliğini sürdürmesi demektir.»

Bernard Berenson

Sohbetimiz sırasında Güneşgil, ilk kez 1974'te ortaya çıkan bir sorunun daha da öncesini açıklamak istediğini belirtti: Anlattığına göre sorun, 1859'da Edwin L. Drake'in Pennsylvania Eyaleti'nin Titusville kentindeki bir çiftlikte ilk sondaj kulesini kurup, ülkede ilk kez petrol çıkarmasıyla başlamıştı. Bu başlangıçtan sonra her gün artan petrol üretimiye, bize endüstrileşmenin yolunu açmıştı. Böylece petrol, para ve güç kazanma ile eşdeğer bir anlam kazandı. Daha işin başında Amerika tüm dünyayı petrol tüketimine özendirdi. Enerji gereksinimimiz arttıkça, dev şirketler petrol çıkaran ülkelerdeki tesislerin hisselerini satın alarak denetimlerini ele geçirdiler. Öte yandan Amerika'nın kendisi de doğal kaynak savurganlığında başta geliyordu: Dünya nüfusunun yalnızca yüzde 6'sına sahip olduğumuz halde, dünyada üretilen toplam enerjinin yüzde 33'ünü harcar duruma gelmiştik. Sonuçta enerji yönünden en zengin ülke iken, bu alanda dışa en bağımlı ülke olduk. Petrol çıkaran ülkeler, bu üstünlüklerini kullanmayı kararlaştırıp ham petrol satışlarını geçici olarak kısıtlayınca, Amerikan petrol endüstrisi de enerji kıtlığı ilan edip bu durumdan yararlanarak kârını arttırdı.

Bu arada Yüksekent de doğal olarak petrol sorunlarından etkilendi. Çevre korunması yanlıları, 1972'de Yüksekent'te birikmekte olan petrol artıklarına karşı davranışa geçtiler: Belediye Başkanı Bay P. İnpon'a başvurup, uzman jeologların deniz dibinde yapı-

cakları bilimsel araştırmaların sonucu alınuncaya kadar Kirlikoy Şirketi'ne denizde petrol arama izni verilmemesini istediler. Çünkü görüldüğü kadarıyla Kirlikoy Şirketi, deniz dibinin jeolojik yapısını gözetmeden ve sızıntıları önleyecek yöntemlerden yararlanmadan sondaj yapıyordu. Böylece Yüksekentliler, petrol sızıntı ve artıklarına bulanmış kuşların, balıkların ve denizde yaşayan öteki canlıların eziyet çekerek, işkenceyle öldüklerini görüp seslerini yükseltmeye başladılar.

Yarım yamalak gerçeklerden tam yalanlar üretmekte usta olan Bay K. İrlikoy, bu girişimlere karşı, «Bilmenizi istiyoruz ki...» sloganıyla başlayan bir dizi reklam kampanyası başlattı. Televizyondaki reklamlarda kendisi ekrana çıkarak, petrol sızıntılarından sonra Yüksekent'te kuş sayısının arttığını vurguluyordu. Oysa sızıntının kış ortasında olduğu; reklam sırasında ise bahar mevsimi dolayısıyla kuşların sürüler halinde yöreye göç ettikleri hiç belirtilmiyordu.

«Reklamcılık, çöp tenekelerinin tıngırdatılmasıdır!»

George Orwell

Bir başka reklamdaysa, Kirlikoy Şirketi, çevreyi koruyucu bir şirket olarak tanıtılıyor; reklam filminde deniz kıyısındaki sondaj kulelerinin yanında yüzen tropik balıklar gösteriliyordu. Kampanyanın en etkileyici reklamıysa, gazetelerde yer almıştı: Bunda, kendisini çevrenin korunmasına adanmış olan

Bay K. İrlıkoy'u ağaç dikerken gösteren kocaman bir fotoğraf bulunuyordu.

«İyi yönüyle kamuoyu oluşturmak, bilgi sunmak ve düşünceleri açıklığa kavuşturmadır. Ama kötü yönlü propaganda yapmak, yanlış bilgiyle düşünceleri saptırmayı amaçlar.»

John W. Hill

Derken Bay K. İrlıkoy, 1974 petrol sıkıntısı sırasında, petrol endüstrisinin önde gelen savunucusu oldu; bunahımı çevre korunması yanlılarının üstüne yıkıp sınırsız son-daj hakkı istedi. Sonunda petrocüler tüm isteklerini elde ettiler. Temiz hava standartlarının gevşetilmesi, benzin ve gaz fiyatlarının yükseltilmesi, denizde kısıntısız petrol arayabilme, çevre bozulması yönünden tehlikeli olan Alaska Boru Hattı projesinin onayı, bunlar arasında bulunuyordu.

Oysa geriye doğru baktığımızda, Yüksekvadi'ye ilk yerleşenlerin bağımsızlıklarına ve özgürlüklerine çok fazla değer verdiklerini görüyoruz. Bu öncüler, evlerini vadiye kurmuşlar, nehre doğru alçalan yamaçlarda çiftçilik yapmaya koyulmuşlardı.

Ama bu yaşamları uzun sürmedi: Keresteciler, ağaç kesme izinleriyle birlikte yöreye saldırdılar; ormanları kesmeye, kesim işlerinde de çiftçi ailelerin çocuklarını kullanmaya başladılar. Bana söylediğine göre Güneşgil'in, «Hiç değilse kalanı kurtaralım!»

diye haykırışları, vadilerde yankılanmaktan başka bir işe yaramadı.

Profesör, konuşmasının burasında, «Bizleri yıllar boyu hep kandırdılar» diye ekledi: «Önce kereste şirketlerine kandık: Başlangıçta gençlerimize iş verdiler, ama kesilecek ağaç kalmayınca daha sık ormanlara doğru çekip gittiler... Sonra hükümetçe kandırıldık: Buraya ilk yerleşenler toprağın mülkiyetini de almışlardı, fakat maden arama hakları hükümette kaldığı için hükümet bu hakları başkalarına verdi... Derken ormanları acımasızca kesip toprak altı zenginliklerini sömüren şirketlerle işbirliği yapan politikacılara kandık... Üstelik, şirketlerin ödedikleri —zarar karşılığı olan— paralar, gü-lünç denecek kadar azdı. Hem o zamanlar kömür şirketlerine doğru dürüst vergi yükümlülüğü de getirilmemişti. Oysa toplanabilecek vergilerle hastaneler, okullar, bu türden toplumsal tesisler yapılabilirdi... Ardından okullarda öğretilenlere kandık: Çünkü okullarda tüm bu yapılanlarla Yüksek-kent'in endüstrileşip geliştiği öğretiliyordu. Çocuklarımız da bu arada kent yaşamının göz kamaştırıcılığına kapılıp çiftlerini çubuklarını bıraktılar. Enerji endüstrisi de vademizin kömür, doğal gaz ve petrol zenginliklerini sömürürken, 'Sizleri geliştiriyoruz' diye bizi aldattılar... Kentte oturanlara gelince, onlar da sosyal yardımlar karşılığında bağımsızlıklarını, onularını ve özsaygılarını yitirerek kandırıldılar...»

Kazboz Madencilik Şirketi, Yüksekvadi'

de bir süre için yeni iş olanakları sağlamadı değil; ama çalışmalarında açık işletme yöntemini kullandığı için yöredeki toprakları altüst etti. Bereketli toprakların üstü de böylece kazınarak, yerini, âdeta soyulmuş yamaçlara, kirlenmiş derelere bıraktı. Sonuçta kente göçmeyen aileler de sürekli sosyal yardıma muhtaç duruma düştüler.

«Okullarımız, tecim çağıyla bozulduğu öne sürülen derebeyliği övüp; işgalci fatihleri, soyguncu soyluları ve hiç durmadan kâr sağlayanları renkli ve başarılı kişiler diye göklere çıkarıyorlar.»

G. B. Shaw

Kazboz Madencilik Şirketi'nin uyguladığı yöntemle dev buldozerler toprağın üst katmanlarını kazıyarak kömür damarlarını yüze çıkarıyor, güçlü mekanik kürekler de bu kömürü kazıyorlardı. Bu işlemler sırasında, üstündeki bitki örtüsüyle birlikte tonlarca verimli toprak ve kaya parçaları, karmakarışık bir yıkıntı yığını biçiminde vadinin yamaçlarına, ya da yardan aşağıya boşaltılıyordu.

Bu artıklar da yağmurlarla yamaçlardan sürüklenene sürüklenene derelere akıyordu. Doğal dengenin bozulması nedeniyle, her yağmurdan sonra vadinin aşağısındaki kasabaları sel basar oldu. Açık kömür yataklarında meydana çıkan kükürt, sülfirik asite dönüşerek çevreyi kirletti. Kömür kırıntıları ve başka artıklar ortalık yerde büyük yığınlar

biçiminde biriktiklerinden bunlar da zaman zaman kendiliklerinden tutuşup aylarca ateş ve duman kustular. Derken yağmur mevsimi gelince, bu kez de yığınlardan sürüklenen kırıntılar tarlaları, sonra da nehri bulandırdılar. Giderek Yüksekvaği'nin ilk zamanlar öncü dedelerimize sunduğu her şey yok oldu; zengin kömür yataklarının yerini de işe yaramayan kırıntı ve artık yığınlarının simgelediği yoksulluk aldı.

Böylece 1975 yılına ulaşıldı. 1975'te Yükseksekkent Çevre Kurtarma Kurumu, toprak erozyonunu önlemek, açık maden işletme yöntemiyle doğal niteliğini yitirmiş yöreyi kurtarmak için çalışmalara girişti. Vaği'nin ilk biçimi elden geldigince gözetilerek arazide eğim çizgilerine koşut teraslama yapıldı, sonra da buralara arındırılmış organik artıklardan oluşan gübre ile birlikte yeni toprak tabakaları yayıldı. Bu yeni tabaka sularla sürüklenmesin diye de üstüne derin köklü otlar dikildi ve teraslar otlak haline getirildi.

«Dünyamızın zengin kaynaklarını ortaya çıkarmak için şimdi kullandıklarımızdan daha iyi yöntemler bulmak zorundayız!»

Oscar L. Chapman

Bu arada Profesör Güneşgil, Kazboz Şirketi'nin bozduğu bu alanlar için bir «Güneş Çiftliği» projesi hazırladıysa da önerisi benimsenmedi.

«Eğer tüm kalınkafahlar hep bir-

likte bir tek kişiye karşı çıkıyorlarsa, o kişi hiç kuşkusuz dahidir.»

J. Swift

Öneriye karşı çıkanlara elebaşılık eden ve yıllardır birçok şirketin danışmanlığını yapan Profesör Nakarat, projenin pahalılığını öne sürüp Güneşgil'i saçma sapan görüşleri olan bir tutucu, ayakları yere basmayan bir ülkücü, işe yaramayan bir demet kır çiçeği için Amerikan Hür Girişimcilik Düzenini harcayan biri diye suçladı.

«Bazı kimseler her şeyi olduğu gibi görüp 'Neden böyle' diye sorarlarken ben birtakım şeyleri hiç olmadıkları gibi görüp, 'Neden böyle degiller?' diye sorarım.»

Robert F. Kennedy

Belediye Başkanı P. İnpon da, Güneşgil'in tuz eriyiği ve güneş enerjisiyle işleyen projesine «Bilim Kurgu» diye gülüp geçti. Bay K. İrlıkoy ise güneş enerjisinden yararlanma girişimlerinin desteklenmesinin, petrol endüstrisinde büyük çapta işsizliğe yol açacağını ortahğa yaydı. Petrol Kralı K. İrlıkoy ayrıca, «Eğer güneş enerjisi üzerinde çalışma hakkının tekeli uzun süreli olarak bize verilir; yanında kamu desteği, parasal yardım, ilerideki yatırımlarımız için devlet güvencesi ve yüzde 27 tüketim hakkı tanınırsa bizler, enerji şirketleri olarak, bu alanda araştırmalara başlamaya hazırız» diye bir demeç verdi.

Güneşgil'in önerilerine sürekli olarak karşı çıkıldığı sırada gelip çatan 1974 enerji

bunalımı, birçok kişiyi birtakım değişikliklerin gerektiğini düşünmeye zorladı. Tam bu sırada da Güneşgil ile öğrencileri tuzlu su eriyiği ve güneş enerjisi ile çalışan enerji üretim aracının işler bir modelini yapmayı başardılar.

«Üstünlük, bir kimsenin kendisini başkalarından daha çok zorlamasıdır.»

Ortega Y Gasset

Güneşgil, modeli görmeye gelenlere, kurduğu sistemin çevreyle bağdaşan, kirliliğe ve kaynak savurganlığına yol açmayan bir teknolojiye örneklik ettiğini anlatıyordu.

Aracın çalışması için bolca güneş gerekiyordu ki, ekvatorun 43 derece kuzey ve 43 derece güney enlemleri arasındaki kuşak, bu amaç için uygundu (Bu sınırlar, batı yarımküresinde, kuzeyde Oregon Eyaleti'nin Eugene kentinden, güneyde Arjantin'in Puerto Deseado kentine kadar olan tüm yerleri; başka bir deyişle ABD'nin ve Güney Amerika'nın tümünü kapsıyordu).

Profesörün kendi eliyle çizdiği projede aracın üç anabölümü görülüyordu: Bunlar, toplayıcı, tutucu ve dönüştürücü bölümlerdi. Bükey aynalardan oluşan toplayıcı, güneş ışınlarını aynaların ortalarından geçen boruların üzerlerine düşürmeye yarıyordu. Aracın bu parçasının çalışma yöntemi, kâğıt tutuşturmak için büyüteçten yararlanma yönteminin aynıydı. Bilinen eski öyküye göre,

Arşimet'in bu yöntemi kullanarak düşman gemilerini yaktığını anımsıyoruz. Profesör Güneşgil'in uyguladığı yenilik, yalnızca boruların üstünü kapladığı maddenin hem ısı tutucu, hem de yalıtkan oluşuydu. Boruların içinde 540°C sıcaklıkta azot gazı dolaşıyordu.

«Tutucu» bölüm ise, içinde çok fazla ısı-nabilen tuz eriyiği bulunan büyük ve yahtıl-mış bir tanktan oluşmaktaydı. 540°C sıcak-lıktaki azot, bu tankın içindeki kıvrımlı boru-dan geçerken ısınıp tuz eriyiğine iletliyordu. Uygun büyüklükte yapılan bir tankın içi-ndeki tuz eriyiği, ısınıp gece boyunca ve gü-neşsiz günlerde gündüz sırasında kullanıl-a-cak gibi depo edebilecek bir özellik taşıyor-du.

«Dönüştürücü»de de yine ısıyı tutmak ve toplamak için kıvrımlı borular bulun-u-yor, bu ısıdan bildiğimiz türbin-jeneratör ikilisini çalıştırmak amacıyla buhar elde edi-liyordu.

«Ben, kendimden öncekilerin bı-raktıkları yerden işe başladım.»

Thomas A. Edison

Gerçi dünyamızın hemen çoğu yöresin-de bol güneş ışığı vardır. Ama bu ışınlar bize erişinceye kadar dağıldıklarından, bunların geniş yüzeyli aynalarla toplanmaları gere-kir. Kazboz Şirketi'nin bozup da, korunması için sonradan düzenlenen yöre, başka işlere yaramasa bile otlak olmaya; yarı gölgede yetişen ürünleri ekmeye ve güneş enerjisi

üretim alanı yapılmaya elverişliydi. Burada kurulan 3.5 hektarlık güneş enerjisi tesisleri, yöredeki kömürden daha önce elde edilmiş tüm enrejiden çok daha fazlasını sağlama yanında, tükenmeyen bir kaynağa bağlı ol-ma üstünlüğüne de sahipti.

«Doğaya egemen olmanın yolu ona boyun eğmekten geçer.»

Francis Bacon

Önceleri Yüksekent'te yaşayanlar, ev-lerinin tüm enerji gereksinimini elektrikten karşılarlar; elektriğin çoğu zaman yalnızca telin tüketici ucunda temiz gibi görüldüğü-nü düşünmeden de «Temiz enerji» kullan-makla övünürlerdi. Güneş enerjisinden sı-nırsızca yararlanma olanağı doğunca, bu yeni enerji kaynağını, gittikçe tükenen ve üstelik havayı da kirleten fosil yakıtların ye-rine kullanmaya ilgi arttı. Profesör Güneş-gil de bu alanda, özellikle havayı kirletme-yen iki ayrı otomobil projesine ilgi duymak-taydı. Bunların birincisi iki kişilik kent içi özel ulaşımına uygun ve akü ile çalışan model-di (Otonun dış tavanına aküyü sürekli ola-rak dolduran petek hücreler konulmuştu. Kapalı havalarda akü, gece boyunca elektrik prizine takılarak doldurulabiliyor, akü, ken-di depoladığı güçle yaklaşık 300 kilometre yol alabiliyordu. Güneşli havalardaysa, ara-ba giderken, ya da dururken akü kendiliğin-den doluyordu). Modellerin ikincisi, Hidro-jenli Otomobil'di. Bu modelin motoru, yakıt

olarak hidrojen kullanarak her yere gidebiliyordu (Yakıt olarak benzinden çok daha üstün olan sıvı hidrojeni kullanan bir sistem geliştirilmişti: Bu sistemde güneş enerjisi ile sudan elektroliz yoluyla istenilen miktarda hidrojen sağlanıyor, hidrojenin yanması sonucunda artık olarak yine su buharı oluşuyordu. Böylece sistemde girdi olarak su ve güneş enerjisi kullanılıyor, artık olarak da çevreye yalnızca su buharı bırakılıyordu).

Gerçi Profesör Güneşgil'in asıl uzmanlık alanı güneş enerjisiydi, ama çevreyi kirletmeyen başka enerji çeşitleriyle de yakından ilgileniyordu. Bu arada gelgit olayından doğan büyük güçlerin olduğu körfezlerde kurulacak denizaltı jeneratörlerinden de söz ediyordu. Jeneratörler, okyanus dalgalarından da yararlanmak amacıyla dalgakıranlarda kurulacaktı. Türbinler, okyanuslardaki güçlü ve sürekli dip akıntılarıyla dönmek üzere, derinlere yerleştirilecekti. Hafta okyanus sularının ısı farklarından bile, enerji konusunda yararlanılabilecekti. Deniz yüzeyindeki su buharlaştınca, açığa çıkacak amonyak gazı jeneratörleri çevirecek, dip-ten gelecek soğuk su ise amonyak gazını yeniden yoğunlaştıracak böylece işlem sürekli olarak kendiliğinden yenilenecekti. Ayrıca, denizde, karada, uygun yerlerde kurulacak yel değirmenleri de hava akımlarından—güneş ışınlarında olduğu gibi—bedava enerji üreteceklerdi. Toprak altından çıkan jeotermal enerji de bol ve ucuz bir başka kaynaktı.

Bütün bu bitip tükenmek bilmeyecek kaynaklar tüm enerji gereksinimimizi karşılayabilirlerdi. Eğer daha fazla enerji gerekirse, o zaman da uzaya enerji toplayıcı uydular gönderebilirdik.

Güneş enerjisi-tuz eriyiği düzeneği küçük çapta yerel gerekleri karşılamak için düşünüldüğünden hem geceleri, hem de enerji yükünün arttığı süreler için, bu araca bir de ısı tutucu bölüm eklenmişti. Oysa ülkeye gereken enerjinin tümü, bu sistemle karşılanırsa ısı tutucu birimler gereksiz olacaktı. Çünkü ulusal sistem başlıca üretim ve tüketim merkezlerini bağladığından fazlalık ve açık birbiriyle değiş tokuş edilecekti.

Aslında bu sistem bugün de kullanılmaktadır, ancak etkinliği ülke değil, bölge ölçeğindedir. Oysa tüm ülkeyi kapsayacak biçimde gerçekleştirilecek tam bağlı bir sistem, anayol-şose-keçiyolu-yaya yolu-sapaklar-köprülerden oluşan yol ağının birbirini tamamlamasına benzeyecektir.

«İlk adımda sistemlerin çözümlenmeleri ve yeniden düzenlenmeleri tamamlanmadan; hiç değilse bu yolda çaba gösterilmeden sorunları saptamak ve anlamak olanaksızdır.»

Simon Ramo

Eğer birbirlerine bağlı üç ayrı elektrik üretim yerinden biri devreden çıkarsa sistemin voltajı düşer; ne var ki, söz konusu bağlılık dolayısıyla ivedi durumlar karşılanı-

bilir. Oysa bağılık ülke çapında olursa, yerel ölçekteki fazla yük için saat farklarından yararlanabiliriz. New York'ta akşam saatlerindeki fazla enerji tüketimi, henüz gündüz sürecini yaşayan batı kıyılarımızdaki üretim fazlasından karşılanabilir.

«Birlikten kuvvet doğar.»

Homer

Öte yandan uluslararası işbirliği alanındaki gelişme de ilerlerse, tüm dünyayı kapsayacak bir enterkonnekte sistem pekâlâ gerçekleşebilir. Bu, her yerde bol ve kesin-tisiz enerji demektir; çünkü dünyamızın dönüşüne bağlı olarak her an yarısı gündüz, yarısı gecedir.

«Dünya ülkem, tüm insanlar yurttaşımıdır.»

William Lloyd Garrison

Profesör Güneşgil ile görüşmemiz burada noktalandı. Vakit epey geç olmuştu. Kendimi hayli yorgun hissediyordum, ama Profesör'ün o dupduru anlatımıyla açıkladığı konuların etkisiyle içim içime sığmıyordu.

«Yığınların silik kişilikli üyeleri, yaratıcı yalnızların akıl ve erdem düzeylerine hiçbir zaman erişemezler.»

John Stuart Mill

İNSANLARIMIZ

«Kent yaşamının çekiciliği, koşulların iyiliğine bağlıdır. Nitekim birkaç yıla kalmadan Amerika'nın en gözde yerleşim yerlerinin bile yeniden düzenlemeyi gerektiren sıkışık mahallelere dönüşeceği görülmüyor.»

James A. Michener

Yüksekkent'in eski Belediye Başkanlarından Bay Öngören'in, kendi üç dönemlik görev süresinde gerçekleştirilen gelişmelerin itici gücü olduğunu biliyordum. Ama yine de onun bu yepyeni ve kusursuz kenti yaratmak için birbirlerinden farklı eğilimleri nasıl olup da bir araya getirebildiğini öğrenmek için sabırsızlanıyordum. Kendisiyle görüş-tükten sonra başarılarındaki sırrın bir bölümünü olsun anladım: Öngören'in zeki ve etkileyici bir kişiliği vardı. Geniş kapsamlı bilgi ve deneyimlerini açık seçik ve anlaşılır bir dille iletebiliyordu. Onunla kendi evinde görüştük. Çalışma yeri, geniş, fakat gösterişsiz bir odaydı. Her yer kâğıt yığınlarıyla; felsefe, kent planlaması, yöneticilik ve benzeri konularla ilgili yüzlerce kitapla doluydu.

Ayrıca Öngören'in şaşılacak derecede

bilgili olması yanında, sıcakkanlı, herkesle ilgilenen ve yerinde şaka yapabilen biri olduğunu da gördüm. Şimdiki görevleri olan Planlama Kurulu Başkanlığı ile birçok kent- sel kuruluşun danışmanlıklarını nasıl zevkle yapıyorsa, belediye başkanlığı görevini de aynı şekilde severek yapmış olduğu kanısına vardım.

«Bir düşünceyi gerçekleştirmenin yolu, onu birisine aşlamaktır.»

Ralph Bunche

Öngören, kendisinden önceki yönetimin yarattığı sorunlar üzerinde fazla durmadı. Zaten kendinden önceki yöneticiler için —olumlu yönde— söyleyecek sözü de yoktu: Özellikle Başkan P. Inpon'un sık sık yinelediği «Ben çok iyi günler gördüm» sözünü, «Ben çok iyi günler duydum (!)» diye değiştirerek alaya almaktan hoşlandığını sezdim. Öngören, 1975'in, gerçekte tüm yerel yönetimler için kötü bir yıl olduğunu kabul ediyor, ancak P. Inpon'un «Durumu kurtarma» tutumunun bunun üzerine tuz biber ektiğini vurguluyordu.

«Göreve başladığımda beni en çok şaşırtan şey, işlerin gerçekten de bizim seçim propagandası sırasında eleştirdiğimiz kadar kötü durumda olmasıydı!»

J. F. Kennedy

Başkan P. Inpon'un zamanında onun danışmanlarının hepsi, işlerin öylece sürüp gitmesinden gizli birtakım çıkarlar sağlamaklaydılar: Yönetim Kurulu Başkanı Bay Çelmeğil her şeyi engellemenin ustasıydı. Öyleki en küçük bir değişiklik önerisinin bile neden uygulanamayacağını gerekçelerini, hayran kalınacak bir ustalıkla açıklamakta ünlüydü.

«Kendi geçeceği köprüyü bile bal- yozlamaktan çekinmez!»

Oscar Levant

Planlama Kurulu Başkanı Lafazan'ın ise başlıca uğraşı, konusunun önemi hakkında radyo ve televizyonda boş, ama süslü konuş- malar yapmaktı.

«İletişim alanındaki her gelişme, sıkıcılığın düzeyini yükseltiyor.»

Frank Moore Colby

Bay Lafazan'ın bu konuşma düşkünlü- gününü, öteki kurul üyeleri candan yürekten destekliyorlardı. Çünkü başkanın bu konuş- maları, üyelerin kendi karışık işlerinin ört- bas edilmesine yarıyordu: Kurulun üç bayan üyesi, Bn. Ucuzal, Bn. Pahalısaf ve Bn. Ka- zıkat emlak komisyonculuğu; iki erkek üye- si, Bay Batakçı ve Bay Atakçı da arsacılık yapıyorlardı.

«Ölülerin ardından iyi konuşmak

zorundayız. Öyleyse kişiler sağ-
ken doğruyu söyleyelim.»

John Sloan

Ote yandan Konut Kurulu Başkanı Bay Yapsat da arsacı ve yapsatçılarla el altından ilişkiler kurmuştu. Bu kurulun üyeleri ise, iki gecekondu kralı ile arsa işlerinde dala-
vere döndüren iki avukattı.

«Elimde daha pek çok örnek var,
Ama bu dördü sizlere yeter;
Çünkü iyi seçilirse kanıtlar,
Dördü dört düzinenin yerine
geçer.»

Matthew Prior

Bay Öngören'in anlattıklarından şunu da anladım: Kendisi, o zamanki seçimi, hem de büyük farkla ve karşı tarafın bol parayla desteklenmesine karşın kazanabilmesinin yanı sıra, kendi kişiliğinden başka etkenlerin de varlığının bilincindeydi. Örneğin, Yüksek-kent'in gündelik gazetesinin başyazarı Bay Sivrikalem, o sıralarda belediyede döndürülen dolapların bir bölümünü yazılarında açıklamıştı. Ayrıca, kalabalık, dumanlı, gürültülü ve sık sık suç işlenen kentin bu durumundan rahatsız olan Yüksek-kentliler, rahata, huzura, günlük küçük mutluluklara büyük bir özlem duymaya başladıklarından, Öngören'in temiz ve güvenli yaşam kampanyasına dört elle sarılmışlardı. Oysa karşı tarafın adayı P. İnpon'un ve onun çevresin-

dekilerin propagandaları, söylene söylene ağızlara sakız olmuş sloganların yinelenmesi-
ydi.

«Yarışların yinelenmeleri kural ol-
sa, kazanmayan hiç kimse kalmaz.»

George Ade

Öngören'in düşüncesinin temeli, siyasal görüş, ırk, din farklarına karşın tüm insanların —yaşayan öteki varlıklar gibi— doğa yasalarına bağlı oldukları yolundaydı. Öngören siyasal açıdan bağımsız olduğundan, partici görüşlere ve tek yanlı savlara da karşıydı. Onun kanısına göre sağ ve sol uçtaki görüşler, yalnızca bizleri sonumuza doğru kimlerin sürükleyip götüreceğini belirlemeye yarıyordu, o kadar... Siyasal yönden bağımsızlığı yeğlemişti, çünkü açıkladığına göre doğa yasalarına uyarak çevremizi korumak ve böylece geleceğimizi güvence altına almak amacıyla bilim ve teknolojiden yararlanmak konularını kapsayan tutarlı bir programı, hiçbir parti önermiş değildi. Başkan'ın ısrarla vurguladığına göre kurtuluşumuz için bilgimizi, yaşamı yönlendirme ve davranışlarımızı düzeltme becerilerimizi kullanamazsak, bugün erişmiş olduğumuz bu «En ileri uygarlığın» aynı zamanda «En kısa ömürlü uygarlık» durumuna düşmesi kaçınılmazdı.

«Bağımsızlar, politikayı politikacı-
nın tutsaklığından kurtarmayı is-
teyenlerdir.»

Adlai Stevenson

Öte yandan acı sona giden en kısa yol, kurtuluş için çabalarken alınan yarım ve perakende önlemlerden geçmektedir. Nitekim Öngören'den önce iş başında bulunanlar her sorun için ayrı çözüm uygulamışlar; çözdüklerini sandıkları her sorun ise daha büyüğüne yol açmıştı.

«Gerçekçiliğin bir sınırı vardır;
ama budalalığın asla!»

Napoleon Bonaparte

Başkan Öngören burada bana 1975'lerde Yüksekkel'tle birlikte ülkenin ve dünyanın da karşı karşıya bulunduğu ekonomik sorunları açıkladı:

1970'lerin başlarında, endüstrileşmesini tamamlamış zengin ülkeler, ekonomik durumlarından memnun; sınırsız büyüme ve refahın iyiliğı hakkındaki çağdaş masala bel bağlamış durumdaydılar. Ama bir an geldi ki insanlar birden bire kendilerini dolu dizgin koşan bir enflasyonla birlikte, ekonomik kurallara başkaldırmış bir durgunluğun, üretim aksaklıklarının, grevlerin, kıtlıkların, aşırı kârların, çılgınca dalgalanan borsanın ve gittikçe büyüyen işsizliğin ortasında buldular. Amerika'daki bu durumdan paniğe kapılan Başkan'ın danışmanları, soruna yaklaşmaya çabalarken, para politikasıyla ilgili küçük düzenlemeleri, işleri düzeltcek sanıp bu yolda önerilerde bulundular.

«Bilgisizlik para getirseydi, Ame-

rikahıların büyük çoğunluğı ekonomi alanındaki bilgisizliklerinden dolayı kuşkusuz servete boğulurlardı.»

Luther Hodges

Bu arada kamu kuruluşlarının tümü de neredeyse iğgüdüsel olarak ve kendi başlarını kurtarmak amacıyla kendi iç kurallarını daha da sıkılaştırarak, ülkenin sorunlarını çözmek yerine kendilerini güvence altına almaya koyuldular. Derken büyük girişimciler, öteden beri yapageldikleri sömürücülüğü arttırıp hızlandırdılar; öyleki, hükümetle hür teşebbüs el ele (!), acı sonu kaçınılmaz yapan şaşılasi bir hiyerarşik ortaklık kurdular.

«Her yer darmadağın, orta direk bel veriyor,
Kargaşa deseniz gemi azıya almış,
Kanlı dalgalar arasında
Zavallı suçsuzlar soluksuz kalmış.
İyilerin sesleri hiç duyulmuyor,
Oysa kötüler borularını öttürüyor.»

William Butler Yeats

Bu arada Profesör Nakarat da 1975 ekonomik durgunluğunu, 1929 bunalmı ile 1930 büyük durgunluğunun yinelenmesi diye açıkladı. Ne yazık ki, pek çok ekonomi uzmanı da bu kolay açıklamayı benimseyip, sorunu yalnızca parasal politika açısından görmeyi yeğ tuttular. Bu uzmanların anla-

yamadıkları nokta, 1975'te karşımıza çıkan sorunun bir parasal denge bozukluğu değil; yeteneksizlik düzeyine tırmanan teknolojik toplumumuzun sorunu olduğuydu.

«Bilgiçlerden hiç etkilenmediklerine kendilerini inandırmış olanlar, genellikle içi geçmiş bir ekonomistin tutsağıdır.»

John Maynard Keynes

1930 Büyük Ekonomik Durgunluğunun nedeni, gerçekten de ülkenin para sisteminin yıkılmasıydı: 1920'lerin sonları bir bolluk dönemiydi. Petrol kuyularından, tüketimlerden çok daha fazla petrol fışkırıyor, silolar buğdayla dolup taşıyor, her yerde bol bol et ve süt bulunuyordu. Yani iş olanakları kısıtlı olduğu halde her yere enerji, besin maddeleri ve tüketim mallarının fazlalığı egemendi. Bu dönemin parasal bunalımı, mal fazlalığı yanında görülen yaygın yoksulluk; kişilerin daha çok satınalma gücü ile donatılmaları sonucu, onların istemlerini kamçılıyarak çözümlenebilir görülüyordu.

«Kaderin tuhaf cilvesi, şu dünyada paraya en çok gerek duyanların, onu bir türlü kazanamamaları değil midir?»

Finley Peter Dunne

Oysa 1975 «Parasal Bunalımı» denilen sorunun, geleneksel ekonomik düzenleme

önlemleriyle çözülemeyeceği kesindi: Çünkü bu dönemin enflasyonu, durgunluğu, işsizliği; nüfus patlaması ile bozulagelen çevreyle, besin, enerji ve öteki kaynak kıtlıklarının birlikte oluşturdukları bir ekolojik bunalımın göstergeleriydi. Gerçi daha önce aralıklı olarak görülmeye başlanan et, tahıl, çelik ve yapı malzemesi kıtlıklarıyla, bunların hızla yükselen fiyatları hepimiz için birer uyarıydı. Ancak, asıl enerji bunalımı toplumdaki dengeyi temelden altüst etti. Çeşitli enerji kaynaklarından yararlanabilme seçeneklerini geliştiremediğimiz için, fosil kaynaklara aşırı bağımlı duruma gelmiştik. Aslına bakılırsa başlangıçta en ucuz enerji fosil kaynaklardan elde ediliyordu. Kömür elimizin altındaydı. Fazla derin olmayan kuyulardan bol bol petrol fışkırıyordu. Yani kömür çıkarmak, ya da petrol kuyusu açmak için kullanılan enerji; bunlardan sağlanan enerjiye göre çok azdı. Ama el altındaki kaynaklar azalıp tükendikçe, enerji elde etmek için harcanması gereken enerji de artmaya başladı. Kömür çıkarmak için daha çok toprak kazılıp yeryüzünün bozulması, petrol çıkarmak için daha derinlere inilmesi gerekti. Hükümetin desteklediği tek seçenek olan atom enerjisinin ise, en pahalı enerji türü olduğu ortaya çıktı. Atom enerjisi elde etmek için tüketilmesi gereken enerji, fosil yakıttan enerji elde etmek için tüketilenden de fazlaydı. Üstelik kesintiler, kısıntılar ve benzer durumlar atom santrallerinin üretimlerini o derece aksatmaya başladı ki, bunlar büyük

çaptaki girdilere karşı, pek az enerji üretir duruma düştüler.

«Bize gerekli olan, inanmaya isteklilik değil, araştırmaya hazır bulunmaktır.»

Bertrand Russel

Kısacası, petrol şeyhleri enerji bunalımını başlatmasalardı bile, enerji yetersizliği, enerji pahalılığı, işsizlik, kaçınılmaz olgular-
dı, 1975 durgunluğu, enflasyonu ve işsizliği;
doğal kaynakların azalmasından doğmuştu.

«Bunalım, istem yetersizliğinden değil, sunu yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Yetersizliklerin başında besin yetersizliği (ve besin ürünleri fiyatlarının hızla yükselmesi) ile petrol yetersizliği (ve enerji fiyatlarının hızla yükselmesi) gelmektedir.»

Leonard Silk

Başkanımız, ekonomimizi canlandırmak için ulusal kapsamda birbiri ardına planlar ortaya atıyor; bir sonraki planların her biri, bir öncekinin yarattığı karmaşayı gidermeyi amaçladığı halde işleri daha da çok karıştıyordu.

Nixon'un siyasal ilkesi: «İki yanlış bir doğru etmezse, üçüncüyü uygula!»

Ekonomik durum, desteklemelerden, vergi iadelerinden, kotalardan, fiyat ve ücret denetimlerinden etkilenmeyince, Başkanımız çareyi Pentagon İksiri'ne başvurmakta buldu; geçici de olsa yeni iş alanları yaratmak amacıyla silahlı kuvvetler bütçesini arttırarak ekonomiyi canlandırmaya yöneldi.

Ford'un* iş yaratma ilkesi: «Herkes orduya yazılırsa ortada işsiz kalmaz!»

Gelgelelim, silah endüstrisinin yeni iş yaratma olanağı kısıtlı bulunduğundan, sonuçta ordu birliklerinin araç gereçlerine milyonlarca dolar harcanıp; yıkıcı veya yararsız amaçlar için büyük çapta doğal kaynak feda edilirken, işsizlikten yana fazla bir kazanç sağlanamadı. Başkan, ikinci adım olarak enflasyondan dolayı halkı suçladı. Herkesi tutumlu olmaya ve yalnızca zorunlu gereksinimler için harcama yapmaya çağırdı. Bu önlem de durgunluk ve işsizliği arttırmaktan başka bir işe yaramadı. Başkan'ın daha sonraki girişimi ise ekonomiyi canlandırmak için vergileri indirmek oldu.

Ford'un* ekonomik ilkesi: «Sen tutumlu ol, ben de senin vergini indireyim; böylece daha çok para harcama olanağına kavuş!»

* Gerald Ford, sözü geçen dönemde ABD Başkanı (Çev).

Derken Başkan'ın ilgisini bu kez de enerji kıtlığı çekti, akaryakıt fiyatlarını arttırıp, halkın daha az akaryakıt tüketmesini sağlamak için petrolden alınan vergiyi yükseltmeyi önerdi. Bunun ekonominin tümü üzerindeki olumsuz etkisini gidermek için de karayolu yapımına milyonlarca dolar para ayırdı.

Ford'un enerjiyle ilgili ilkesi:
«Benzin ve mazot tüketimini azaltırken, rahat araç kullanmanız için yeni yeni yollar yapacağım.»

Dünyamızın gerçek zenginlikleri doğal kaynaklarıdır. Bizim gerçek zenginliğimiz ise, bu kaynakları köklerini kurutmadan kullanabilme becerimizde yatmaktadır. Enerjiyi, besini, ürünleri, malları simgeleyen paranın tek başına değeri yoktur. Parasal politikayı ne kadar iyi uygularsak uygulayalım, yitip giden doğal kaynakları geri getiremeyiz.

«Acaba dünyamız budala görünmeyi yeğ tutan akıllılarla mı, yoksa gerçek budalalarla mı dolu; bunu bir türlü çözememenin sıkıntısı içindeyim.»

Morrie Brickman

Ekonomik bunalımı çözmek için çevre sorunlarından yapılan fedakârlıklar, bunalımı gidermek şöyle dursun, arttırır. Tek ke-

sin çözüm, parasal ekonomimizi sağlam bir çevre korunması temeline dayandırmaktır. Ekonomik sorunları yoksul ülkelerden zengin ülkelere hammadde taşıyarak çözme dönemi de artık gerilerde kalmış bulunuyor. Ekonomi ve enerji sorunlarının kalıcı çözümleri, Güneşgil'in güneş enerjisi tesisleri gibi çevre yönünden sağlıklı gelişmelerle olacaktır.

«Dünya adlı uzay gemimizi öteki uzay gemilerinden ayıran başlıca fark, elimizde kullanım yönergesinin bulunmamasıdır.»

R. Buckminster Fuller

Bu bağlamda 1975'te karşımıza çıkan sorun, yalnızca ekonomimizi dengelemek değildi. Parasal açıdan ekonomik düzenimizi, ekolojik bunalımı gidermede kullanabilmenin yolunu bulmalı ve böylece ekonomimizi gerçekçi bir evrensel temele dayandırmalıydık. Ne var ki bu çok zordu; çünkü silahlı kuvvetler-endüstri işbirliği ile birlikte paraya dayanan diğer güçlü kesimler, temelde çevreyi de en çok bozan kesimlerdi.

«Zenginliğe sırtını dayayan soyluluk ülkemizde hızla oluşuyor. Bir ülkenin ortak refahının en büyük engeli bu tip soyluluktur.»

Peter Cooper

Başkan Öngören, konuşmasının siyasal ve ekonomik görüşleriyle ilgili bölümünü

burada bitirip, bu görüşlerini Yüksekent'i düzeltmede ve yenilemede nasıl uyguladığına geçti:

«Tarihi yönlendiren fikirlerdir.»

John Maynard Keynes

1975'e gelindiğinde, özellikle Yüksekent'in merkezi acınacak derecede bozulmuş, orta sınıf ve zenginler burayı bırakıp yöredeki başka yerleşim bölgelerine taşınmışlardı. Kentin iş merkezi durumundaki mahalleler de geceleri bomboş kalıyordu. Merkezdeki evlerle apartmanlar kaderlerine terk edilmişler; hatta şirketler bile bürolarını merkezden taşımaya başlamışlardı. Öngören, kenti yeniden canlandırmak istiyordu. Bunun için merkezdeki iş kesimini güçlendirme yönündeki bilinen yöntem yerine, buranın yeniden oturulabilir olmasını sağlamak amacıyla, çekici bir duruma getirmeyi yeğ tuttu. Yapmayı düşündüğü apartmanlarda oturmak güvenli ve çekici, toplumsal ilişkilerse kolay olacaktı. Yani böylece 1975'de yalnızca sabah 9, akşam 17 arasında yaşayan Yüksekent'in merkezi, 24 saat sürekli yaşar duruma gelecekti. Eski büro binalarının yenilenmesi işine 30 katlı Yüksekent Ticaret Merkezinden başlandı. Binanın alttan üç katı pasaj olarak düzenlendi; onun üstündeki 12 katta bulunan büro yerleri korundu, geri kalan 15 kat ise sevimli, rahat ve uygun fiyatlı kiralık apartman dairelerine dönüştürüldü. Pasaj, akşam geç sa-

atlara kadar açık kalıyor; böylece binanın tümü günün ve gecenin her saatinde canlılığını sürdürüyordu.

«Gerçekten değerli olan yalnızca yaşamak değil, iyi yaşamaktır.»

Sokrat

Eski Ticaret Merkezi Binasının üst katlarındaki «Yeniden Doğuş» apartmanlarına ilk taşınanlar, kent merkezindeki bürolarda, hatta alt katlardaki pasajda çalışanlar oldu. Özellikle çocuklarını yetiştirmiş, olgun yaştaki aileler bu apartmanları çok beğendiler. Bunlar, sabah ve akşamın sıkışık trafiğinden kurtulup işlerine asansörle gidip gelmekten; böylece uzun bir yatay yolculuk yerine, birkaç dakikalık dikey yolculuk yapmaktan çok mutlu oldular. Sonuçta, kent içi ulaşımında harcadıkları zamandan kazandıkları süreyi, dinlenmek, tiyatroya gitmek, sanat evleriyle müzeleri gezmek, ya da canlı, yaşayan bir kentin sunduğu öteki olanakları değerlendirmekte kullanmaya başladılar.

«Uygarlığın en ileri adımı, boş zamanları bilinçli olarak doldurabilmektir.»

Arnold Toynbee

«Yeniden Doğuş Apartmanları» projesi, merkez dışındaki semtlere de yayıldı: Yüksekent Park Apartmanları, eskiden yalnızca pahalı apartman blokları iken, yeniden

düzenlenerek büro, doktor muayenehaneleri, sanat stüdyoları, eğitim, alışveriş merkezlerini içeren bir duruma getirildi. Geniş parklar içindeki bu bloklara, eski işlerinden ayrılıp buralardaki işlere geçen aileler taşındılar.

Böylece pek çok kişi, merkezde olsun, çevrede olsun, aynı yerde hem oturup, hem çalışma olanağına kavuşarak sıkışık trafikte saatler harcamaktan kurtuldu. Daha mutlu oldular. Hava daha az kirlenir oldu. Büyük çapta enerji tasarrufu sağlandı. Ulaşım ve yol yapımı gereği azaldı. Daha fazla kişi bir anlamda, «evinde çalışmaya» başladı.

«Yuva, içindekilerin varlığıyla şenlenir.»

E. B. White

Kentin merkezindeki eski mahallelerde bu gibi projeler uygulandıkça merkezin güvenliği arttı, uzak semtlerin sessizliği yerine, kent yaşamının cıvı cıvı hareketliliğini üstün tutanlar da geri döndüler.

«Kentin göğe yükselen koçaman yapıları,
Bizi mutlu ediyor insanların koşuşturmaları»

John Milton

Kent merkezindeki bu projelerin gerçekleşmesi için gereken para, toplumsal bilimlere dayanan vergi ilkelerinin uygulanmasıyla sağlanıyordu. Böylece Emlak Vergisi'

nin matrahında «Rayiç Bedel» ilkesi yerine, «Toplum Maliyeti» ilkesi uygulanmaya başlandı. Yüksekent Ticaret Merkezi gibi eski yapılar, toplu ve özel ulaşım gerektirmeleriyle boş yere fazla enerji, zaman ve emek harcanması bakımlarından kente çok pahalıya mal oluyorlardı. Bu yüzden Yüksekent Ticaret Merkezinin emlak vergi değeri, tüketimine neden olduğu insan ve diğer enerji kaynaklarını karşılamak amacıyla yükseltildi. Ancak binanın yenileme planı hazırlandığı sırada kat maliklerine, plan uygulandıktan sonra verginin düşürüleceği güvenesi de verildi. Gerçi sırf verginin bu «topluma olan maliyete» göre ayarlanması ilkesi, kimseyi taşınmaz mallarını yenilemeye zorlamıyordu; ama binalarını olduğu gibi bırakıp, fazladan insan ve kaynak harcamasına neden olanlar da artık vergi yükümlülüğünün eskisine göre ağırlaşacağını biliyorlardı. Öte yandan yenileme planına katılanların binalarının vergileri düşük tutuluyordu. Böylece toplum yararı gözetilerek, yenilenen binalar ödüllendirilmiş oluyordu.

«Bir davranışın ödüllendirilmesi,
onun yinelenmesi olasılığını artırır.»

B. F. Skinner

«Toplum Maliyeti» ilkesi, giderek tüm vergilere uygulandı. Motorlu araç vergileri, temel tutar üzerine, aracın hava kirleticisi gaz yayma özelliğine göre artan oranlar bi-

çiminde ayarlandı. Bu durum, benzin ve mazotla çalışan araçların sahiplerini, süzgeçlerini işler durumda tutup bunu denetimlerde kanıtlamaya; ayrıca benzin ve dizel motorlarını ilk fırsatta yeni ve havayı kirletmeyen motorlarla değiştirmeye yönlendirdi.

«Görenek, gelişmeleri sürekli olarak engeller.»

John Stuart Mill

1970'lerde ulaşım uzmanlarının çoğu, toplu ulaşımın amacını, kent merkezinden yöreye gidişi kolaylaştırıp çabuklaştırmak diye belirliyorlardı. Bunun uygulanması ise kentin yaşamını yitirme sürecini hızlandırmaktaydı. Sonradan Yüksek kent ulaşım sistemi için şu ilke ve öncelikler saptandı: (1) Ulaşım sisteminin gereksiz yere tırmandırılmasının durdurulması; (2) Kentte oturanların kent içinde bir semtten diğerine gitmelerinin kolaylaştırılması; (3) Yeni düzenlemeler sonunda, merkezden uzak semtlere hâlâ gidip gelmek zorunda kalanlar için toplu ulaşım sistemi sağlanması. Oysa, eğer merkez - uzak semtler arası toplu ulaşım öncelik verilseydi; öteki amaçlara ulaşmak olanaksızlaşacaktı.

Kent merkezinde yaya yolları, özel otolara, bisikletlere ve bu tür araçlara ayrılan yollar toprak düzeyindeydi. Mini tramvay yolları binaların zemin üstü katları hizasında yapılmıştı; böylece birkaç bina öteye, ya da merkezde bir semtten diğerine gidecek

olanların bu araç tipinden yararlanmaları öngörülmüştü. Ayrıca kısa yürüyüşler için binaların ikinci kat düzeylerinde asma yaya yolları da yapılmıştı.

Kentin uzak semtlerine veya yakın köylere giden banliyö trenleri ise, kente giriş noktalarında yeraltına alındı. Bu yeni düzenleme sonucu özellikle yayalar, hava koşulları ne olursa olsun oldukça uzak yerlere kadar yürüyüp gezebiliyorlar, işlerini görmek için binaların değişik katlarına rahatça inip çıkabiliyorlardı.

Yerleşme bölgelerinin yeniden düzenlenip değişik amaçlar için ayrılmalrı da olumlu bir farklılaşma doğurmuştu: Belediye, kent merkezindeki eski ve terk edilmiş binalarla dolu bir bölgeyi alıp, buraya «Bahçelievler Semti» adını verdi. Burada ev almak isteyen özellikle düşük gelirli ailelere birer konut verilerek, evlerin bir yıl içinde onarılıp düzenlenmesi koşulu getirildi. Ayrıca bu ailelere destek olmak için proje ve uygulamacılardan kurulu özel bir grup görevlendirildi. Öte yandan geniş bir arazi parsellenerek, bu arazi değişik tiplerde ev yapmak isteyenler için ayrıldı.

«Tekdüze bir dünya ne kötü olurdu,

Bıkkınlıktan sanırım herkes yok olurdu.»

J. Walter Walsh

Yine 1975'lerde, sosyal yardım örgütü

başkanı Bay Estek ile yardımcısı Bayan Köstek kendi konularında eski ilkelere bağılıklarını sürdürüyorlardı: İnanışları, kişilerin özsaygılarının sosyal yardımlarla pekâlâ sağlanabileceği yolundaydı. Ama bu görüş başarısızlığa uğrayınca, yeni bir sosyal yardım anlayışına gerek duyuldu. Bu yeni anlayışa göre bireylerin, kendilerine en uygun gelen konu ve alanlarda topluma hizmet vererek özsaygılarını güçlendirmeleri öngörüldü. Buna göre insanlar artık yalnızca ekonomik verimlilikleriyle değerlendirilmeyecekler, «toplumsal verimliliğin» de aynı derecede önemli olduğu benimsenecekti. Örneğin ekonomi - tecim alanında sürekli bir işe sahip olmayan herkes, böylece toplumsal alanda hizmet vermeye yöneltildi. Giderek, önceleri sosyal yardım alanlar, topluma verdikleri hizmet karşılığında para kazanmaya başladılar. Bu yeni sisteme göre eskiden sosyal yardım aylığı alan biri, kendi evini temiz ve bakımlı tutmasının karşılığı olarak para alması yanında, semtini temiz ve güvenli tutmak için çalışırsa ek ücret de kazanabiliyordu.

«Koşun, ama solüğünüz tükenene kadar değil;
Çok çalışın, ama ölünceye kadar değil.»

O. W. Holmes

Yaşlılardan isteyenler, «Dede-Nine» programına katılarak bakımevlerindeki

özürlü çocuklarla ilgilenirken, bir kısmı da gündüz kreşlerinde, anaokullarında görevlilere yardıma koyuldular.

«Sağlıklı yaşlılık gençlikten bile güzeldir.»

Robinson Jeffers

Bu girişimler, öteden beri sosyal yardımla yaşayanların özsaygılarını yenileyip güçlendirdi; kentin daha temiz ve yaşanılır duruma gelmesini sağladı; daha önce birer köşede yalnızlığa itilmiş pek çok kişiyi de hâlâ işe yarar olduklarına inandırdı.

«Övüncün kendisi aslında erdem değildir, ama pek çok erdemin anasıdır.»

J. C. Collins

Bütün bu olanların yanında bir başka sessiz devrim daha gerçekleşti: Ulaşım ve gezme için insanlar yavaş yavaş araçları değil, kendi fiziksel güçlerini kullanır oldular. Artık herkes araç trafiği ile iç içe olmadan, kentte her yere yürüyebildiğinden, yaya yolları, asma yollar, insanlarla dolmaya başladı. Bisiklet yolları da kullanılır oldu. Bu yeni durum insanları doğaya daha bir yaklaştırdı. Oysa daha önceleri gezmek ve eğlenmek için kullanılan otomobiller, motosikletler, deniz motorları, kar kızakları, kumsal motosikletleri... havayı gürültüyle dolduruyor, kirletiyor, çevreyi bozuyorlardı. Şimdiyi-

İLERLEMEMİZ

se gezme ve hoşça vakit geçirme anlayışı, bireysel hoşnutluk, fiziksel güç harcama ve doğaya yakınlaşma olarak değişmişti.

Başkan Öngören, Yüksekent'in 15 yıllık gelişmesine ilişkin açıklamalarını bitirirken, en yapıcı ve kalıcı çözümlerin, iki ayrı düzeyin görüşlerinin birleşmesinden kaynaklandığını özellikle vurguladı. Bazı öneriler, sorunlarla iç içe yaşayan hemşerilerinden gelmiş; bu öneriler, planlamacıların geliştirdiği sistem bütününe içine yerleştirilmişti. Böylece hemşerilerin de katkılarıyla tek tek de olsa ortaya çıkan önerilerle değişken sistem modellerinin işleyişi arasındaki karşılıklı etkileşim, hem ivedi sorunları çözen, hem de genel planlama gereklerini yerine getiren kapsamlı kararlara varılabildiğini sağlamıştı.

Ayrıca, planlama kavramına ve plan denetimine bazı kesimlerin güçlü dirençlerine karşın, halkın desteğiyle Yüksekent'te yaşayanların durumlarının sürekli olarak gelişmesi sağlanabilmişti.

«Uzun tarih süreci içinde çağımızı simgeleyen şu kısacık zaman sürecinde yalnızca tek bir canlı türü —insanoğlu— yaşadığı dünyayı değiştirebilme gücünü göstermiştir.»

Rachel Carson

«Tarih boyunca geleceğe en fazla önem verilen çağ, bizim çağımızdır. Ama ne yazık ki bu gidişle onab belki de asla ulaşamayacağız.»

Arthur C. Clarke

Yüksekkent'in Sistem Çözümleme Baş Uzmanı Bay Başarır'ın çalışma odası, tavan-
dan ve kuzey duvarındaki pencerelerden gelen ışıkla aydınlanmaktaydı. Odadaki kocaman masaların üstleri, projelerle, taslaklarla doluydu. Daha önce başarılı çalışmalarını duyup öğrendiğim Başarır'ın oldukça yaşlı biri olduğunu sanmıştım; oysa beni karşılayan kişi hayli gençti. Gerçi kendisinin 55 yaşında olduğunu daha sonra öğrendim, ama Başarır en az 10 yaş daha genç gösteriyordu. Baş Uzman, tıknaz yapılı, iyi giyimli ve canlı, hareketli biriydi. Konuşurken, anlattıklarını iyice anlayıp anlamadığımı araştırırcasına zaman zaman gözlerimin ta içine bakıyordu, ama duru ve kusursuz açıklamaları zaten kolayca anlaşılıyordu.

Başarır, sözlerine Yüksekent'i nasıl bir sistem bütünü olarak gördüğünü belirtmekle başladı. Onun tanımlamasına göre değişken sistem kavramı, çeşitli öğelerin birbirlerini

nasıl etkilediklerini anlayıp, sonra da birtakım zor sorunların çözümü için bu öğelerin aralarında uygun ilişkilerin kurulmasına yarayan bir modeldi. Değişken sistem modelinin amacı, karşılıklı etki ilişkilerini yeniden düzenleyerek böylece kentin toplumsal, yerel ve çevresel sorunlarını daha kolay çözebilmek olmalıydı. Modelin temeli mantık ve sağduyu olmakla birlikte, bu öğelerin hemen her yerde ve bütün ayrıntılarıyla desteklenmesi de gerekiyordu. Bu alanda uzay programları böyle karmaşık ilişkilerin nasıl göz önüne getirilip sonuçlandırılacaklarına iyi birer örnek oluşturmaktaydı. Bu programlardaki iş ve işlemlerin izlenmelerinde değişken sistem modelinden yararlanılarak, milyarlarca doların, yüz binlerce yüklenici ve yardımcı yüklenicinin çabalarının yönetimi sağlanabilmisti. Bu yeni yöntem, geleneksel «Bunalım Yönetimi»nin tam tersiydi. Eski yöntemlerle, teknoloji alanındaki her gelişmeden sonuna kadar yararlanıyor; ama işin uzun sürede hangi sonuçları getireceğini hiç düşünmeden pek çok etkene meydanı boş bırakıyorduk. Oysa kurtuluşumuzun yolu doğaya egemen olmaktan cayıp kendimize egemen olmaktan geçiyordu.

«Dünyamız Newton'un dünyası, fiziğimiz Einstein'ın fiziği, kafamız ise Frankenstein'in kafası!»

David Russel

1970'lerde Federal Hükümetin uyguladı-

ğı ödenek kısıtlamaları tüm havacılık ve uzay endüstrisi kesimini ve bundan doğan bunalım Yüksekent'i de etkileyince, Sesten Hızlı Zeplin Şirketi birkaç yüz işçisini ve mühendisini işten çıkardı.

Bay Havacı ile iş arkadaşlarının bir bölümü, bu duruma boyun eğip işsizlik ödeneklerinin süresi bitmeden yeni birer iş bulmak için çabalamaya koyuldular. Ama Bay Cıvacı ve daha dişli kimi işçiler, Hükümet'in Sesten Hızlı Zeplin Şirketi'ni desteklemeyi sürdürmesi yolunda bir kampanya başlattılar.

Kamuoyunun başarıyla yönlendirilmesi sonucunda iş yoluna girdi: Önce Yüksekent'in günlük gazetesinde, eğer Şirket'e yapılan destek sürdürülmezse ileride ülkenin dünya havacılığındaki önderliğini yitireceği yolunda birkaç makale çıktı.

«İnsan düşünen değil, tartışan varlıktır.»

Alexander Hamilton

Uluslararası Petrolcüler Birliği Başkanı K. İrlikoy, petrol lobisi üyeleriyle görüştü; Sesten Hızlı Zeplin Şirketi'nin petrol endüstrisi yönünden önemini vurgulayarak onlardan Şirket'e daha çok parasal destek koparmaları için ellerinden geleni yapmalarını istedi.

«Aldırmam yasalarda ne olursa olsun,
Yeter ki bana kaçamak yolları bulunsun.»

Finley Peter Dunne

Yüksekkent'in sevilen senatörü Bay Lafazan, Sesten Hızlı Zeplin Şirketi'nin seçmenler açısından önemini hemen görüp, Kongre'ye uzalaştırıcı bir öneri sundu: Buna göre sestten hızlı zeplinlerin modellerinin araştırma ve geliştirme çalışmaları desteklenecek, ancak araçların yapımına destek sağlanmayacaktı. Bu ilginç öneri, hemen herkesin isteğini karşılamaktaydı. İlk olarak Başkanımız Mak Y. Aval'ın durumunu kurtarıyordu, çünkü hükümet, bu tip hava araçlarına gerek olmadığı yolundaki Kongre kararına ters düşmeden, Sesten Hızlı Zeplin Şirketi'ni desteklemeyi sürdürebilecekti. Öte yandan bu öneri yasalaşınca, Şirket'in pek çok çevrelerde sözü geçen bazı yönetici ve mühendisleri yeniden işlerine kavuşmuş olacaktı. Ülkenin her zaman her konuda öteki tüm ülkelerden ileride olmasını isteyen ateşli yurttaşlar da öneriden mutluluk duydular. Öte yandan silahlı kuvvetler ve endüstri ortak kesimi de Başkan'ın «Ulusal savunma gereğine» önem vererek, halkın temsilcilerinin geri çevirdiği projeleri bile destekleyebileceğine inanıp sevindiler. Son olarak sestten hızlı zeplin aracının gerçekten yapımı öngörülmediğinden, hava kirliliğine, havadaki koruyucu ozon katmanının zedelenmesine, ses duvarının aşılması sırasındaki patlamalara karşı olan çevre koruma yanlısı hemşeriler de —geçici bir süre için de olsa— susturulmuş oldu. Bu çözüm, sestten hızlı zeplinlerin, yalnızca onlarla uçabilecek bir avuç kişiye yarayacağı; oysa paraların tüm vergi

ödeyen vatandaşların ceplerinden çıkacağı yolundaki savları da engelledi. Kısacası, Bay Lafazan'ın önerisi büyük bir siyasal başarı oldu, böylece onun da yeniden seçilmesini yüzde yüz bir güvenceye bağladı.

Ama ne yazık ki önerinin Yüksekent'in önemli ve herkesi etkileyen sorunlarına getirdiği çözüm, geçici olmaktan öteye gitmiyordu. Pek çok yetenekli mühendis hâlâ işsizdi. Yüksekent Üniversitesi profesörlerinden Bay Savaşkan'a, çevreyi bozanlara açtığı savaşı durdurması için ağır baskılar yapılmıyordu. İlericigil ise, eğitim programlarına çevre kirliliğinin öneminin ders olarak konulması yolundaki çabalarında başarılı olmamıştı. Öte yandan Soygunbank Yönetim Kurulu Üyeleri de (Bay K. İrlıkoy da bunlar arasındaydı) işsiz durumdaki mühendislerden yararlanarak kentin konut, enerji, ulaşım ve çevre kirlenmesi sorunlarını çözme projesini parasal yönden desteklemeyi, «boş yere para harcama» diye bir türlü benimseyip onaylamıyorlardı. Hem Yönetim Kurulu, böyle bir projenin enflasyonu kamçılایıcı etkisini de ileri sürmekteydi.

«Banka öyle bir yerdir ki, oraya giren bir daha çıkamaz.»

John Kenneth Galbraith

Profesör Nakarat kentin içine düştüğü çıkmaza çare olarak bir «Kıtlıklarla Savaş

Kurulu» oluşturdu. Kurul, kentte çıkan ikinci günlük gazeteye ilanlar vererek enflasyona, petrol, yapı malzemesi kıtlıklarına yüklenip suçu evre korumacılarına attı: İlanda korumacıların Yksektoy'da petrol arama çalışmalarına, Yüksekent Ulusal Parkındaki aa kesimlerine, büyük baş hayvanları yapay olarak geliştiren —kanseri yapıcı— hormonların kullanılmasına nasıl karşı çıktıkları belirtiliyordu. İlanın altına ise «Tüm halkımızın temsilcileri» kaydı konulmuş, K. İrlikoy'un S. Oygun'un, akal'ın ve diğeri tüm kodamanların adları sıralanmıştı. Daha sonra kısaltılmış adı olan «Kıt-Kurul» diye n kazanan bu kurul, sorunlarımıza gerçek çözümler bulma çabalarımızı altşt etmek için elinden geleni ardına koymadı.

«Tüm yolsuzlukların Amerikan görüşlerine uygundur ve bundan sonra da böyle olacaktır!»

Al Capone

Bay ngren ise, seçildikten hemen sonra bir «Toplumsal ve evresel Planlama Kurulu» oluşturdu; bu kuruldan da, o sırada işsiz durumdaki mühendis ve teknik adamlardan yararlanıp bir «Planlama ve Geliştirme Alt Kurulu» toplamasını istedi. st Kurul başkanlığına Bay Başarır getirildi, Bay Estek'in yerine Sosyal Yardım Müdürü olan Soylugil de başkan yardımcısı oldu; Kadınlar Birliği'nden, İrk Kardeşliği Derneği'nden,

Belediye Vakfı'ndan, Sendikalar Konfederasyonu'ndan, evre Koruma Kurumu'ndan temsilcilerle bazı mühendisler de kurula ye olarak girdiler.

Bunlar, bulunabilen en nitelikli kimse-lerdi; hepsi de iyi niyetle tüm sorunları z-meye hazırđılar. Ne var ki, üyelerin hepsi de belli konuların uzmanı olduklarından «Değişken Sistem» modelini uygulamak için gereken bütüncü yaklaşımın yabancısıydılar. Orneğin Sosyal Yardım Müdürü Soylugil, özellikle yoksullara ilişkin sosyal yardım çalışmalarının uzmanı olduğundan, yoksulların özel sorunlarının toplumun diğeri sorunlarından soyutlanamayacağını, bir kimsenin mutluluğunun, genelde fiziksel çevreye bağlı olduğunu anlaması biraz zaman aldı.

«İnsanın asıl zararı kendinedir.»

Maurice Freehill

Karmaşık eko-sistemlerle ilgili bir evre uzmanı olan evre Koruma Derneği temsilcisi de, bir yandan teknoloji, öte yandan insanların davranışları hakkında ek bilgiler edinmek zorunluluğunu duydu.

«Doğa yle bir küredir ki, merkezi her yerde, çevresi hiçbir yerdedir.»

Blaise Pascal

Kadınlar Birliği yesi ise, değişken sistem modeli üzerinde biraz çalışınca, kadın

hakları ne kadar ateşli biçimde savunulursa savunulsun, kıyıma doğru giden kısır döngüde sağlanacak eşitliğin «hiç» demek olduğunu anladı.

«Hiyerarşilerin çoğu erkekler tarafından kurulur, üst düzey görevleri de onların ellerinde olur. Böylece erkekler, kadınların hakları olan kendi yeteneksizlik düzeylerine erişmelerini engellerler.»

L. J. Peter

İrk Kardeşliği Derneği temsilcisi de aynı karara vardı: Eğer sonunda bir «Hayalet Kent»e dönüşecek olan Yüksek kent'te yaşayan karaderililerin ve öteki azınlıkların haklarını korumakla yetinecekse, çabaları ne kadar yığıtça olursa olsun, havanda su dövmekten başka bir anlam taşımayacaktı.

«Tutsaklığı kaldırdık, ama ırkçılığı değil.»

Henry Steele Commager

Sorunların pek çoğunun birbirleriyle ilişkili olduklarını kavramak, bizler için her zaman kolay değildir. Ancak bu ilişkili olma durumu da tüm sorunların aynı anda çözülebileceği anlamına gelmez; önemli olan, bağımsız çözümlerin aynı zamanda genel çözüme de yardımcı olabilmeleridir.

«Artık bağımsız adalar dönemi kapandı.»

Edna St. Vincent Millay

Gelelim yine Yüksek kent'e: Araştırmalar kentte bir ulaşım sisteminin; yani çeşitli ulaşım yol ve yöntemlerini birbirleriyle bütünleştiren bir sistemin olmadığını gösterdi. Gerçi Yüksek kent'deki rıhtımlarda yük ve yolcu gemileri vardı, demiryolu işletmesi de bulunuyordu (ama yolcu trenlerine yoktur deneysel daha doğruydı), havaalanı da tamamıydı (ne var ki alan kentten 50 kilometre uzakta idi), otomobiller, otobüsler ve kamyonlar için karayolları, otoyolları, hız yolları ağı da yapılmıştı. Ancak bunların her birisi ayrı kuruluşlara bağlı olduklarından, kuruluşlar birbirleriyle çekişiyor; hepsi de tek başlarına öne geçmeyi istiyordu.

Başka bir deyişle bunlar bir sistem bütünü oluşturmuyorlardı. Ayrıca, tren istasyonu, havaalanı, rıhtımlar ve otogar, birbirlerinden çok uzaktaydı. Böyle olduğu halde tarifeler birbirleriyle ilgilendirilmemişti. Bir terminalden diğerine gidiş, neredeyse yolculuğun en tehlikeli ve en heyecanlı bölümü durumuna gelmişti.

«Banliyö yolcusu koşuturup durur
Arasında yuvasıyla işinin,
Her sabah gözünü açmadan trene
atlar
Akşama yeniden gözlerini yum-
mak için!»

E. B. White

Alınacak ilk önlem, diğer birtakım sorunlar çözülünceye kadar toplu ulaşım yatı-

rımlarını durdurmakta. Çünkü öteden beri bildiğimize göre, kentlerin merkezleri ile yörelerini bağlayan toplu taşıma sisteminin geliştirilmesi, merkezdeki trafiği daha da sıkıştırmanın yanında, merkez mahallelerinin niteliklerinin bozulmasına, buraların hızlı ve düzensiz büyümesine neden olmaktaydı.

«Geçmişin yıkıntıları, bugünün uyarılarıdır.»

George Bancroft

Bay Başarır açıklamalarını sürdürerek, tüm kamu kurumlarına yerleştirilen görüntülü telefonların gidiş geliş gereğini azalttığını belirtti. Böylece yetkililer odalarından çıkmadan ortak toplantılar yapabiliyorlardı. Planlar, projeler, evraklar, istatistik tablolar, görüntülü telefonların aracılığıyla bir bürodan diğerine iletilebiliyordu. Büyük binaların hepsinde kurulan görüntülü telefonlu toplantı salonları, gidiş geliş için zaman yitirilmesine gerek kalmadan toplantılar yapılmasını sağlıyordu. Ayrıca bu araç, özel kesim için de çok yararlı oluyordu; yan odada, ya da dünyanın öbür ucunda bulunan kimselerle birlikte olabilmeyi gerçekleştirebiliyordu. Hem de bir kişinin ses ve görüntüsünü iletme için harcanan enerji, kendisini bir yerden diğerine ulaştırma için gerekenin yanında çok azdı. Öte yandan gidiş geliş için zaman ve emek harcamaması olan ilgililer, bu rahatlık nedeniyle daha mantıklı düşünüp daha anlamlı görüşmeler

yapabiliyorlardı. Örneğin eskiden diplomatlar, işleri gereği dünyanın bir ucundan diğerine giderler, kafaları karmakarışık, sindirim düzenleri ve vücutlarının diğer işlevleri saat farklarıyla altüst durumdayken önemli toplantılara katılmak zorunda kalırlardı.

Yüksek kent merkezinin yeniden düzenlenmesi, merkezdeki ulaşım güçlüğüne azalttı; ancak otoyollar hâlâ sorun kaynağı olmayı sürdürüyor, buralarda sık sık âdetâ kaza trajedileri oynanıyordu. Sonunda bu sorun da, yollara otomatik yönlendirici-güdücü gereçler yerleştirilerek çözümlendi: Otomobiller bu yollara belirli noktalardan çıkarlarırken otonun hidrojenli, ya da elektrikli motorunun kontağı kapatılıyor; gösterge tablosundaki özel yere elektronik anahtar-kart sokuluyor; böylece aracın yönetimi ve işleyişi otomatik düzene bağlanıyordu. Merkezdeki bilgisayar, gidilecek yere göre en kısa ve çabuk yolu seçiyor; hiç sıkışıklığa rastlanmadan araba, birkaç saniye içinde ve en uygun anda, saatte 180 kilometre hızla giden trafiğin içine giriyordu. Doğal olarak bu durumda sürücünün ve yolcuların yorulup dikkat harcamalarına gerek kalmıyordu. Çıkış noktasında araba, kendiliğinden park yerine giriyordu. Bu durumda 2,5 metre genişliğindeki bir yol, eskinin 3,5 metrelik yoluyla aynı yükü taşıyabiliyordu.

Önceleri yalnızca kent merkezindeki ulaşım için kullanılan mini tramvaylar şimdi tren istasyonu, havaalanı, liman, otogar ve başka önemli noktalar arasındaki bağlantı-

ları sağlıyordu. Her mini vagon, bağısız dört, bagajlı iki yolcu alacak büyüklükteydi. Yolcular, mini vagona binince kart biletlerini zımbalatıp gidecekleri yerin düğmesine basmakla yetiniyorlar; merkezdeki bilgisayar, vagonu binaların arasından, içinden, bazen de yeraltındaki tünellerden varış yerine doğru götürüyor; durğa varan vagon kendiliğinden yan yola girip duruyor, yolculara da inmekten başka yapılacak şey kalmıyordu.

Yüksekkent ana garına birbiri ardı sıra, saatte 900 kilometre hız yapan trenler gelip gidiyordu. Bunlar, elektrikle çalışan, hızlı, güvenli, rahat ve ekonomik trenlerdi; hava yastıkları üzerinde gidiyorlar ve çevreyi de kirletmiyorlardı. Bu hızlı trenler, ülke içinde uçakla ulaşımın yerini almışlardı. Öyleki, iç hat uçak seferleri, artık yalnızca eskiden kalan ve sayıları günden güne azalan uçak tiryakileri için yapılır olmuştı.

Başarır, ulaşım sistemiyle ilgili bu açıklamalarından yararlanarak hem sistem yaklaşımı kavramını bir kez, daha tanımladı; hem de belli ulaşım yatırım ve uygulamalarına girişmeden önce, özel gereklerle kentin tümünün gereklerini birlikte düşünmenin niçin zorunlu olduğunu vurguladı.

Bütün bu yeni uygulamaların sonuçlarından zararlı çıkanlar da, yalnızca araba hırsızları, uçak kaçırıcılar ve kaportacılar olmuştı!

«İnsanların size karşı olmaları

diye bir şey yoktur. Onlar kendilerinden yanadırlar, o kadar.»

Gene Fowler

Değişken sistem yönteminden yararlanılarak, doğal çevreyi bozan uygulamaları en aza indirme yolunda kimi gelişmeler sağlanabilir. Elimizdeki tüm olanak ve kaynakları en verimli ve en etkin yolda nasıl kullanabileceğimizi yeni yeni öğreniyor, bazı şeyler hakkındaki görüşlerimizi ise tersine çeviriyoruz. Eskiden çöp, artık, vb. dediğimiz şeylerden bugün bellibaşlı kaynak maddeler olarak yararlanmakta; henüz kullanmaya başlamadığımız doğal kaynakları da yedek olarak tutmaktayız. Bugün üretilen araç ve gereçlerin hemen tümü ve bunların yedek parçaları, manyetik veya izotopik özelliklerine, ya da renklerine göre baştan sınıflandırılıyorlar. Böylece herhangi bir araç, ya da ambalaj eskidikten sonra yeniden yararlanılabiliyor ve bu yeniden yararlanma işlemi sırasında, baştaki sınıflandırma işlemi, ayırım yapmayı kolaylaştırıyor. Aslında doğal düzen, maddeleri yenilerken, yapay birtakım ayırma ve sınıflandırmalara gerek duymaz. Ne var ki, biz insanlar, üretim sırasında maddelerin özelliklerini değiştirdiğimiz için, bu işlem gerekli olmaktadır. Aynı yöntemle organik madde artıklarını da gübreye dönüştürebilmekteyiz.

«Yargıya varmak, yasaları bilmekle değil; bilgiyi yasalara uygulamakla olur.»

Charles Gow

Yüksekkent'in merkezinde artık çöp kutuları bulunmuyor; çünkü merkezdeki tüm binalar, yaklaşık her 20 dakikada bir çöp toplayan ortak bir emici sisteme bağlanmış bulunuyor. Yerin altındaki bir ayırma tesisi, kâğıt, metal, cam ve organik maddeleri birbirinden ayırıyor. En sonunda doğanın artıkları nasıl baş ettiğini öğrenip, biz de artıkları tekrar tekrar kullanmaya başladık. Hatta, kendi artıklarımızı yeniden değerlendirip kullanmamız yanında, doğanın kendini yenileme sistemlerini de güçlendirip desteklemeye koyulduk.

Yüksekkent'in merkezinde bulunan bulvarların orta ve yanlarında çiçek ve ağaç dikimine ayrılmış yerlere organik gübre dök-tük. Çünkü araştırmalarımızın gösterdiğine göre mikroorganizmalar yönünden zengin olan organik maddesi bol topraklar, çok fazla karbon dioksit emmekteydi. Bataklıklar-da, göllerde, özel olarak üretilmiş küçük sazanlar yetiştirerek tüm yöreyi sivrisineklerden kurtardık. Bu küçük balıklar —çevreyi kirleten böcek öldürücülere gerek bırakmadan— sivrisinek kurtçuklarını yiyerek öldürüyorlardı.

«Doğa kendi yasalarını asla çiğ-nemez.»

Leonardo da Vinci

Göllerimizin artıklardan temizlenmesini ise, «Beyaz Amur» adlı balıklarla sağladık. Bu balıklar, su bitkilerini, yosunları, artıkları, büyük bir iştahla yiyor, böylece 35

kilo ağırlığa ve 90 santim uzunluğa erişiyordu. Başka balıklara zarar vermeyen beyaz amur balığını avlanmak zevkli, yemesi de lezzetliydi.

«Doğada ödül, ya da ceza yoktur. Onda yalnızca sonuçlar vardır.»

Robert Ingersoll

Bir doğal dengeyi dışarıdan etkileyince, bir başka doğal dengenin bozulması olasılığını akıldan çıkarmamak için sürekli dikkat ediyoruz. Neyse ki tek tek sorunlar için değil, tüm çevre kapsamında planlama yaptığımızdan, en az zararlı, ancak doğaya en uygun davranış ve uygulamaları bulup çıkarabiliyoruz. Değişken sistem yönteminin uygulandığı bütün bu örneklerde belli çözümleri tek başlarına değerlendirmeyip, bunları sistem bütününe birer parçası olarak görüyoruz.

«...ve bilimin, tüm yol göstericilerin en üstünü olduğu kesindir. Çünkü tüm öğrencilere ve kendisini izleyen herkese, tarafsız ve yansız gerçeğe ulaşmak için en gerekli şeyi, yani dirençli çabayı; üstelik gözlerimizi de kişisel ve siyasal çıkarlarla kamaşmaktan koruyarak sunan yalnızca odur.»

Lord H. D. Dalt

Sözünü ettiğim tüm bu konularda önemli ilerlemeler sağladık. Bunun nedeni, tek-

nik bilgimiz yanında, kişisel çıkarlarla ortak çıkarlar arasındaki dengeye ulaşabilmek için insanoğlunun olumlu davranışlarıyla ilgili belli ilkelerden de yararlanmış olmanızdır. İşte böylece tüm davranışlarımızda olsun, karmaşık teknolojimizi yönlendirmede olsun, akılla birlikte sevgiyi de egemen kılarak sonunda doğru yolu bulduk.

«Geleceğin göz alabildiğine geniş ufuklarına daldım...»

Alfred Lord Tennyson

ÇOCUKLARIMIZ

«Uygarlık, eğitimle yıkım arasındaki yarıştır.»

H. G. Wells

Yüksekkent Gazetesi'nin binası, benim kaldığım otelden birkaç yüz metre ötedeydi. Şimdi önümde uzanan ağaçlıklı yaya bulvarı, daha 15 yıl öncesine kadar kentin en sıkışık ve kalabalık caddesi durumundaydı. Oysa bugün merkez bulvarımız toprak düzeyindeki trafiğe kapanmış bulunuyor. Mini tramvayların başının üstünden, iki yandaki binaların kenar hizalarından gidip geldiklerini görüyorum. Yolda yürürken hızlı trafiğin varlığını yalnızca ekspres trenlerin yeraltı istasyonlarına girerken çıkardıkları uğultudan anlayabiliyorum.

«Tüm bilgilerimizin temelinde al-
gılarımız bulunur.»

Leonardo da Vinci

Yüksekkent'e dönüşümden beri ilk kez Kent Merkezi'nin bu yeni güzelliğinin tadına varmak için adımlarımı yavaşlatıyorum. O anda anlıyorum ki, kentimin çeşitli özellikleri hakkında bilgi toplama telaşı içinde çev-

reme bütünüyle bakmamışım. Oysa dikkat edince her şeyi bir anda görüyorum: Güneş-gil'in enerjisi, Öngören'in insanları ve Başarır'ın başarıları... Ve, her üçünün de bana ayrı ayrı söylemek istediklerini daha iyi kavriyorum: «Bir sistemin tümünün değeri, onu oluşturan parçaların değerleri toplamından daha büyüktür.» Bunun yalnızca matematik değil; estetik ve duygusal bir gerçek olduğunu da açıkça görüyorum. Damların üzerlerindeki güneş enerjisi toplayıcılarına baktıkça gözlerimin önüne Yüksek kent'in evlerini ısıtıp aydınlatan ve yepyeni bir kaynaktan elde edilen elektrik enerjisi geliyor. Bu enerji hem insanları taşıyan ulaşım araçlarını yürütüyor, hem de açığa çıkardığı hidrojenle otomobillere atıksız yakıt sağlıyor. Gözlerimi masmavi göğe doğru kaldırıyorum. Tertemiz havanın keyfini çıkarırken, yolun iki yakasındaki tarhlarda yetiştirilen çiçeklerin kokularını içime çekiyorum. Gerçekten uygarlaşmış kentin derinden derine gelen seslerini dinlerken, kendi kendime «İşte asıl ilerleme bu» diyorum.

«Geleneklerin hazırcılığını benimsememeli; yenilikçi olmalıyız.»

R. Buckminster Fuller

Yüksekkent'te insanların ve çevrenin durmadan değişen yönleri bağdaştırılmış, teknoloji insancıllaştırılmış, gelişme—ama gerçek gelişme— sağlanmıştı. Yanımdan geçenlerin dostça bakan gözlerini görüyordum.

İnsanlar kenti, kent de insanları değiştirmişti.

«İnsanlar bir arada yaşamak için kentlerde toplanırlar ve daha iyi yaşamak için orada kalırlar.»

Aristo

Yüksekkent'in günlük gazetesinin binası, kentin mimari görünümünün güzelliğini yeniden canlandırmak amacıyla ilk biçimine göre yenilenen binalardan biriydi. Aşınmış mermer merdivenlerden giriş kapısına doğru çıkarken ilk durumuna dönüştürülen binanın önyüzü sanki bana, «Hoşgeldin!» diyordu. İçerde de meşe trabzanları, tahta kaplamalı duvarları göreceğimden hiç kuşku yoktu. Aslında ilerici gazetenin canlı ve atılgan görevlileri, içlerinden birçoğunun yıllarını verdiği bu binanın ilk biçiminin korunmasını oybirliği ile kararlaştırmışlardı. İkinci kattaki kent haberleri odasına doğru merdivenleri çıkarken, binada geleneklere bağlılığın ve sevginin egemen olduğunu sezdim.

«Yapmak, yıllar süren güç bir iş tir. Oysa yıkmak bir tek günlük düşüncesizce girişimin sonunda gerçekleşebilir.»

Winston Churchill

Bayan Evrim'in eğitimle ilgili günlük yazılarını anımsayarak, çocukların bir bugün

kü kent merkezinde; bir de 1975'teki kent merkezinde yetiştirilmeleri arasındaki farkı gözümde canlandırmaya çalıştım. Bir yandan çocukları ve içinde bulunduğumuz 1990 yılının ortamı üstünde düşünmeyi sürdürürken, bir yandan da koridorda Bn. Evrim'in odasına doğru ilerliyordum. Gazeteci-educator bayanla görüşmek için sabırsızlanıyordum. Çünkü onun yazıları eğitim konusunda kamuoyunu yönlendirmede önemli bir rol oynamıştı.

«İnsanları yönetme sanatı üzerinde duranların hepsi de, imparatorlukların geleceklerinin gençlerin eğitimine bağlı olduğunu belirtirler.»

Aristo

Büroya girerken ilk dikkatimi çeken, ortamın derli toplu oluşuydu. Oysa daha önce görmeye gittiğim pek çok gazetecinin odaları, ancak kendilerinin işin içinden çıkabilecekleri birer düzensizlik örneği idi. Bn. Evrim şıklığı ve güzelliği yanında, 1990'ın en başarılı gazeteci adayı da olmuştu. Kendisine sevinçle oy verebileceğimi düşündüm.

Konuşmamızın başlangıcında kendisinden, kentte bulunmadığım 15 yıllık süre içinde okullarda ne gibi değişikliklerin olduğunu öğrenmek istediğimi özetle belirttim. Bn. Evrim de sözlerine, kendi öğrencilik günlerine ilişkin birkaç anı ile başladı. Anlatıklarına göre Bn. Evrim'in o zamanlar kar-

şılaştığı olaylar ve durumlar, 1950'lerin ortalarında Yüksekent ilkokulunda öğrenime başlayan öteki öğrencilerin karşılaştıklarının aynısıydı. O da iyi-orta-kötü öğretmenlerde okumuştı. Birinci sınıftaki öğretmeni Bn. Şen'in, öğrenmeyi eğlence durumuna dönüştüren yetenekli bir öğretmen olduğunu anımsıyordu. Öyleki, çok geçmeden küçük Evrim okuma yazmayı sökmüş, öğrenmenin tadına varmıştı. Birkaç yıl sonraysa, yaşının üstünde okuma düşkünü ve başarılı bir yazar olmuştu. İngilizce öğretmeni Bay Titiz'in kompozisyon üzerinde durması sonucu, Bn. Evrim ilkokulu bitirdiğinde kusursuz kompozisyon yazabiliyordu. Ortaokuldaki İngilizce öğretmenleri de küçük kızın yeteneklerini geliştirmesinde ona yardımcı oldular. Müzik öğretmenin de başarısına bağlı olarak Bn. Evrim ortaokulda okuduğu sırada kentin korosuna girdi.

«Eğitimin temel amacı, çocukları kendi yeteneklerinin bilincine var-dırmaktır.»

Erich Fromm

Ne yazık ki Bn. Evrim, öğrenimi sırasında matematik ve fenbilgisi konularında aynı şansa sahip olamadı. İlk matematik öğretmeni yanlış yapan öğrencilerle alay ediyor; ortaokuldaki öğretmeni ise öğrencilere saatler süren ev ödevleri veriyordu. İlkokuldaki fenbilgisi öğretmeni aslında çok iyi bir insandı, ama hayvanlara düşkünlüğü nede-

niyle biyoloji kurallarının gerçeklerini kendi görüşlerine göre değiştirerek anlatıyordu.

«Yapabilenler yapar; yapamayan larsa başkalarına öğretir.»

George Bernard Shaw

Edebiyat ve yazı yazma, Bn. Evrim'de öylesine bir tutku oldu ki, sonunda İngilizce öğretmeni olmaya karar verdi. Yüksek Öğretmen Okulu'ndayken de İngilizceye olan aşırı ilgisini sürdürdü; ne var ki, öğretmenlik derslerinden hiç hoşlanmadı. Öğretmenlikle uzaktan yakından ilgisi olmayan kuramlarla dolu ruhbilim derslerine, profesörün bıkip usanmadan 30 yıl önceki anılarını anlattığı öğretim yöntemleri derslerine dayanmak için dişlerini sıktı durdu; sonra da temizlik, düzen ve panjur hizası hastası Bn. Dümdüz'ün gözetiminde stajını tamamladı.

«Süreye verilen önemin asıl konudan fazla olduğu iki yer vardır: Okul ve cezaevi!»

William Glasser

Daha Yüksek kent Merkez Ortaokulu'nda göreve başladığı ilk yıl içinde Bn. Evrim, Yüksek Öğretmen Okulu'nda öğrendiklerinin uygulamada hemen hiç yararı olmadığını farkına vardı. Okuldaki arkadaşlarıyla görüşmeleri sırasında, onların da öğretmenlik yapmayı sonradan öğrenmiş olduklarını anladı!

«Öğretimde içerik değil, yöntem... Yani kafalara bilgi tıkkırtmak de-

ğil, yetenekleri ortaya çıkarmak asıldır.»

Ashley Montagu

Bn. Evrim öğrencileriyle iyi ilişki kurdu, onlara kendini sevdirdi. Özellikle edebiyata ilgi duyan öğrencileri başarıya yöneltti. Ancak, kent merkezinin o zamanki durumu nedeniyle zayıf kültür ortamından gelen öğrencilerin çoğu edebiyat şöyle dursun, doğru dürüst okuma yazmayı bile beceremiyorlardı.

«Amerika dünyanın en ileri yarı aydın ülkesidir.»

Nicholas Murray Butler

Öğretmenlerden birisi Bn. Evrim'e, öğrencilerin bu durumlarına fazla üzülmemesini, onların zamanlarını doldurup sınıfta uslu durmalarını sağlamakla yetinmesini öğütledi. Bir başka öğretmen arkadaşı da öğrencilere bol bol şaka yapmasını, onları gezilere ve filmlere götürmesini önerdi. Bn. Evrim ise, bu öğütleri içine sindiremedi. O, öğrencilerinin zamanlarını boşa harcatmak, ya da onlara şaklabanlık yapmak için öğretmen olmamıştı. Biliyordu ki gerçekten yetenekli bir öğretmen her zaman için öğrencilerinin ilgilerini, meraklarını ve sevgilerini uyanık tutabilmeliydi; ama sevilme ve ilgi çekmek öğretmenliğin yalnızca bir yanıydı. Bazı öğretmenlerin çok sevildikleri halde, öğrencilerini öğrenmeye yöneltmek için bun-

dan yararlanamadıklarını düşündüğünde üzülüyordu. Oysa gerçekten yetenekli öğretmenler öğrencilerinin ilgilerini öğretilecek konuyla ilgili temel bilgilere, kurallara, görüşlere yönlendirebilirlerdi. Bn. Evrim, bu zor rolü öğrenip benimsemek için önünde uzun bir yolun bulunduğunun da bilincindeydi.

«Öğrenmeye yetenekli tek bir kişinin bile bilgi edinmeden yaşayıp ölmesi, benim için trajedi denmeye değer bir durumdur.»

Thomas Carlyle

Öğretmenlik dersleri konusunda daha önceki düş kırıklığına karşın, kültür yönünden yetersiz çevrelerden gelen çocukların özel eğitimleri için yeni kurslar açıldığında Bn. Evrim hemen yazıldı. Kursların gerekçesi, «Kendileri genelde orta sınıftan olan öğretmenlerin, daha alt sınıflardan olan öğrencileri anlayamadıkları» biçiminde belirtilmişti. Dersler arasında, toplumbilim, kültürel antropoloji, etnoloji ve Afrika tarihi konuları bulunuyordu. Gerçi anlatılanlara ilginç değil denilemezdi; ama Bn. Evrim bu kursların sonunda, toplumbilimcilerin de, kültürel antropologların da, Afrika tarihçilerinin de, kent merkezindeki yoksul mahallelerde yaşayan karaderili çocukların nasıl eğitilmeleri gerektiğini bilmediklerini anlamış oldu.

«Eğitim olgusunun en şaşılacak yanı, yararsız bilgilerden oluşur-

duğu 'Bilgisizlik Dağı'nın yüksekliğidir.»

Henry Adams

Bn. Evrim kurslarda başarılı olunca, profesörleri ona okuldaki çalışmalarını sürdürüp doktora yapmasını önerdiler. Bn. Evrim bu öneriden gurur duymakla birlikte, öğretmenlik yeteneğini geliştirmeye hiç ilgisi olmayan başka ders ve kurslara katılmaktan da çekiniyordu. Hele derslerine devam edeceği profesörlerin tez konularını öğrenince, bu işten büsbütün caydı. Birisinin tezi, «Ortaokul Müdürlerinin Anket Formlarına Karşı Davranışlarının Araştırılması» başlığını taşıyordu. Profesör, 500 ortaokul müdürüne anket formları göndermiş; kendilerinden bunları doldururken neler düşündüklerini sormuştu. Bir başkası tek yanlı ders anlatma yönteminin öğretmen adaylarının yetiştirilmelerinde yararsızlığını kanıtlayan bir tez hazırlamıştı. O günden sonra da tek yanlı ders anlatmanın yararsızlığını açıklayan tek yanlı konferanslar vererek ününü sürdürmekteydi.

«Ortalama bir doktora tezi, kemiklerin bir mezardan öbürüne taşınmasıdır.»

J. Frank Dobie

Bn. Evrim işte bu sıralarda 'Yüksekkent'in günlük gazetesine, o günkü öğretmen yetiştirme yöntemlerinin yanlışlığı, öğretmen-

lere öğretmeyi öğretenlerin kendi yetiştirme konularının ilgisizliği hakkında yazılar yazmaya başladı. İlk yazıları, çocuklar için eğitim eşitliği, eğitime daha çok parasal kaynak ayrılması, yeni eğitim yöntemlerinden yararlanılması gibi konularda istek ve önerileri kapsayan etkili yazılardı. Ama Bn. Evrim, arttırılacak parasal kaynakların, sağlanacak yeni olanakların ve yararlanılacak gelişmiş yöntemlerin; iyi yetişmemiş, ya da yeteneksiz eğitimcilerin ellerine verilmesinin, yeteneksiz bir marangoza daha keskin ve yeni gereçler vermeye benzeyeceğini vurguluyor; bu durumda ortaya daha büyük zararların çıkacağını belirtiyordu.

«Emerson, kendi yurttaşlarına dünyanın en iyi öğretmenlerini yetiştirmelerini öğütlemişti.»

Van Wyck Brooks

Bn. Evrim, yazılarında, eğitim sorunlarının pek çoğunun çözümünün öğretmenlerin iyi yetiştirilmeleriyle onların etkinliklerinin arttırılmalarına bağlı bulunduğunu, başarılı öğretmenlerin bu başarılarını da yetiştikleri okullardan çok, sonradan edindikleri deneyimlere, özverilerine ve kişisel yapılarına borçlu olduklarını belirtiyordu. Çünkü uzun zamandan beri öğretmen yetiştirmenin yaklaşımı, «İnsan doğuştan öğretmendir, sonradan öğretmen olunamaz», ya da «Öğretmen, tam olarak açıklanması olanaksız doğal bir yetenektir», görüşlerine dayanmaktaydı. Oy-

sa Bn. Evrim yazılarında, öğretmenlikteki başarının da tıpkı hekimlikte, mimarlıkta, ya da diğer uğraş dallarında başarılı olmak için gerektiği üzere birtakım doğuştan yetenekler istediği; ama başarının aynı zamanda sonradan edinilmesi zorunlu belli birtakım bilgi ve becerilere de bağlı olduğunu ortaya koyuyordu.

«Bir şeyi bilmek nasıl beceriyse, onu öğretebilmek de beceridir.»

Çiçero

1970'lerin başında okullarda büyük bir düzensizliğin bulunduğunu belirten Bn. Evrim, o sıralarda bu alandaki üç farklı eğilimi açıkladı. Uzun yıllardan beri Amerikan eğitiminde iki temel görüş egemendi, ama gerçekte bunların ikisi de karışık bir biçimde uygulanıyordu. Bunların birisi, geleneğe dayalı temel bilgileri veren eğitim yöntemi idi. İkincisi ise «İlerici görüş», «Özgür okul», «Temel olarak çocuğu kabul etme», «Açık sınıf», «Hoşgörücü eğitim» gibi değişik adlarla anılıyor ve çocukların kendi araştırma ve deneyimlerine ağırlık veriyordu. Öğretmenlerin ve eğitim yetkililerinin çoğu bunlardan birini, ya da diğerini benimsiyordu.

«Okul yöneticilerinin içtenlikle inandıklarına göre en başarılı okullar, kendilerine benzer öğrenciler yetiştiren okullardır.»

H. A. Overstreet

Gelenekçiler, eski bilgileri öğrenen gençlerin sorumluluk duygularının da gelişeceğine inanıyorlardı. Durmadan gençlere saygı ve sorumluluk duygularının verilmesinden söz ediyorlardı. Sözünü ettikleri saygı, gençlerin öğretmenlerine ve öteki yetkililere duyacakları saygı, sorumluluk ise yaşlılara göre kendi yerlerinin bilincinde olma sorumluluğu idi.

«Üniversitedeki derslerin çoğu, öğrenciler öğretmen olunca kendi öğrencilerine de öğretsinler diye okutulur.»

G. C. Lichtenburg

İkinci gruptakiler, yani ileri eğitimciler hoşgörüden yanaydılar. Onlara göre yürürlükteki eğitim düzeni yaşam gereklerine pek uymuyor; bunun için de eğitimin katı kurallardan arındırılması gerekiyordu. Bunlar, öğrencileri, geçmiş yerine güncel olanı öğrenmeleri ve düşüncelerini çekinmeden açıklamaları için özendiriyorlardı. Yani birinci grup «Evetçi», ikinci grup ise «Hayırcı» yetiştirme eğilimindeydiler. Hiçbirisi de eğitimi, gerçek yaşamdaki sorunları çözmeye yarayacak araçları öğrencilere verebilecek duruma kavuşturmuş olmuyordu.

«Okulları ve öğretimi —eğitimin de bir parçasını oluşturduğu— yaşamdan ve toplumdan ayrı düşünmek olanaksız; hem de yanlışır.»

John Anthony Scott

Derken 1960'ların sonlarında ortaya üçüncü bir eğitim görüşü çıktı. Bu görüşün başlangıcı, örgün eğitimde yapılan ayrıntılı değerlendirme çalışmalarıydı. Bu ise, eğitimin amaçlarının daha dikkatle incelenmesi, öğrencilerin edinecekleri yeteneklerin daha kesin olarak belirlenmesi demek oluyordu. Bu eğilim, görüldüğü sırada, önemli çevre sorunları da ortaya atılmıştı. O zamanlar, insanoglunun doğayı yenmesi, bilgi konularının birbirlerinden bağımsızlığı, büyük silah gücünün güvencesi, karşılıklı tırmanma ve çekişmelerin yararı ve nüfus fazlalığının üstünlüğü gibi eski fikirler artık kurtuluşumuz açısından önemlerini yitirmekteydiler. Bunların yerine bizi düze çıkaracak eğitimin, insanın da doğanın bir parçası olduğunu, tüm bilgilerin birbirleriyle ilgili bulunduğunu, bireylerle toplumlararası yardımlaşmanın bizi kurtaracağını ve nüfus fazlalığının zararlı yönlerini de içeren, yepyeni birtakım görüşleri kapsaması gerektiği anlaşıyordu. Ayrıca kurtuluşumuzu sağlayacak eğitim, bireysel ve toplumsal yönlerden çevreyi ve doğayı bencilce sömürme yerine bilinçli korumayı üstün tutmalıydı.

«Ya bizler kentlerimizin kirlenmesini ortadan kaldıracamız; ya da kentlerimizin kirlenmesi bizleri...»

Robert F. Kennedy

Bn. Evrim, yeteneğe yönelik öğretmen yetiştirme, örgün eğitimde yapılan yeniden

değerlendirme, kurtuluşu amaçlayan öğretimin sonucunda meydana gelen değişiklikler konusundaki açıklamalarını sürdürdü. Öğrenciler ve öğretmenler, eğitimin amaçlarını saptayıp paylaşmaya daha çok eğilmişler, özellikle birlikte değerlendirme yapmaya özen göstermeye başlamışlardı. Sonuçta öğrenciler kendi kendilerini ölçüp değerlendirmede usta olmuşlardı. 1980 yılına gelindiğinde Yüksekent Ortaokulu öğrencilerinin çoğu, araştırma yapma, kompozisyon yazma ve başka ödevleri becerebilme yanında; bu gibi çalışmaların amaçlarını ve kapsamalarını ortaya koyabiliyor, daha da iyisi yaptıkları ödevlerde ne denli başarılı olduklarını kendileri de saptayabiliyorlardı. Öğrenciler, başarı düzeyini ölçmeyi öğrenmekle, bağımsız çalışıp başarma için gerekli yetenekleri de edinmiş oldular. Durmadan değişen dünyamızda kendi kendine sürekli bir şeyler öğrenmeyi, hem özel yaşamda, hem de iş yaşamında çok gerekli bir nitelik olarak tanımlayabiliriz.

«Çocuk eğitiminde en önemli şey, ilgiyi ve sevgiyi konulara yönlendirmektir. Eğer bu yapılmazsa, sırtları kitapla yüklü bir sürü eşek yetiştirmiş oluruz, o kadar...»

Montaigne

Yeteneğe dayanan eğitimin bir başka hedefi de, eğitimin temel amaçlarıyla kişisel amaçlar arasındaki farkları ortaya çıkar-

mak diye saptanmıştı. Öğretmenlerin, ana babaların ve eğitim araştırmacılarının ortak çabalarıyla her ders için bir temel amaçlar listesi düzenlendi. Bu listeler, o dersten sınıf geçmek için gereken en az ölçüyü gösteriyordu. Tüm öğrenciler için zorunlu olan amaçları böylece saptamanın bir yararı da, öğretmenlerin bunlara dayanarak okuma yazma gibi temel konularda ileri yöntemleri uygulayabilmeleri oldu: Görsel-işitsel uygulamalar, «öğretim makineleri», bireysel kullanımı için düzenlenmiş bilgisayarlı öğretim, bütün bunlar her öğrencinin temel amaçlara ulaşmasında onlara büyük destek sağladı. Ayrıca bu yöntemler ve bu araçların kullanımı, öğretmenleri de öğretimi tek düzeli yineleme çabalarından kurtardı; oysa eskiden bu işler öğretmenlerin zamanlarının çoğunu doldururdu.

«Eğitimin temel amacı, zihinleri yüklemek değil, yönlendirmek; beyinlere başkalarının bilgilerini doldurmak değil, öz güçlerden yararlanmayı öğretmektir.»

Tyron Edwards

Çocukların, ilgi ve yetenek yönlerinden çok farklı yaradılıştaki olmaları nedeniyle, bir kez temel amaçlara erişince değişik uğraş alanları seçmelerine olanak tanınıyordu. Bu ise onları, farklı konu ve çalışma alanı seçmekte yaratıcılığa yöneltiyordu. Bu ilkenin uygulamasında, kendisine verilen zorunlu

ödevi veya konuyu tamamlayan öğrenci, ilgi çekici çok sayıdaki uğraşlardan birisini seçebiliyordu. Böylece temel eğitim sonuçları da güçlenip öğrencilerin kişiliklerinde yer ediyordu.

Büyükannenin kuralı : «Önce ıspanak, sonra çikolata!»

Bu öğretim yöntemi, sayısız denecek kadar çok olumlu sonuçlar verdi: Öğrenciler okul yaşamları boyunca sürekli başarı kazandılar, okuma yazma gibi temel bilgileri öğrenip kullanmada iyice ustalaştılar, temel bilgilerdeki başarının isteğe bağlı uğraş alanlarında çalışmaya izin sağlaması çocuklara öğrenmeyi sevdirdi, ayrıca öğrenciler seçmeyi ve yaratıcı olmayı öğrendiler.

«Eğitimin asıl amacı, önce her konuda ayırım yapabilmeyi (örneğin iyiyi kötüden, gerçeği düzmecedan ayırmayı); sonra da iyi ve gerçeği kötü ve düzmeceye üstün tutmayı öğretmektir.»

Samuel Johnson

1975'ten önce eğitimde tutarlılık konusunda çok söz söylenmişti; ne var ki bu yöndeki çabaların kendisi tutarsızdı. Oysa insanlığın kurtuluşuna önem vermeye doğru yönlendirilen yeni çabaların sonucunda, eğitimde tutarlılıkta da epeyce yol alınmış oldu.

«Öğretmenlerin görevi, gençlerde yaşama karşı ilgi uyandırmaktır. Öyleki, çocuklar büyüyüp yetişmeleri süresince yaşamı hayranlıkla karışık bir heyecanla anlamaya çalışsınlar.»

John Garrett

Öğrenciler de öğretmenler de çevreyi anlayıp değerlendirme yeteneklerini geliştirmek için algılamalarını güçlendirme yöntemlerinden yararlanmaya başladılar. Örneğin çevre sorunlarıyla ilgili bir yazı okunup incelendikten sonra öğrenciler, edindikleri bilgileri pekiştirmek için algılarını kullanacakları çabalara da yönlendiriliyorlar; okudukları yazıda adı geçen şeyleri görüp, tadıp, duyup dokunuyorlardı. Onlar da böylece sınıfın dört duvarından kurtuluyor; ders kitaplarıyla filmlerin ve televizyonun ikinciden aktardıkları bilgilerin üstüne çıkabiliyorlardı. Beş duyularını kullanan öğrenciler, çevre kirlenmesi ve bozulması gerçeği yanında, temiz ve doğal çevre güzelliğinin de bilincine varabiliyorlardı.

«Duyularımızın biricik işlevi, çevremizi algılamaktır.»

Mark Terry

Doğal olarak, algılamamanın, ilgilenmenin ve öğrenmenin gerçek değeri, öğrenciler bunlara dayanarak eyleme geçince ortaya çıkar. Nitekim öğrenciler de, birikimleri art-

tıkça birtakım sorunların çözümlerine katkıda bulunmak istediler. Öte yandan etkin olabilmek için sonuca ulaşma yeteneklerinin geliştirilmesi gerektiğinden, öğrenciler başlangıçta evlerinde ve okullarındaki çevre sorunlarıyla ilgilenmeye; geniş kapsamda yörenin çevre sorunlarına ise daha sonra eğilmeye yönlendirildiler.

«Sanatçının işlevi, bizim bakıp da görmeyen gözlerimize görüş kazandırmaktır.»

Garret Hardin

Bütün bunlar, öğrencilerin değişik yetenek ve beceriler kazanmalarına yol açtı: Bazıları çevreden topladıkları örnekleri fen-bilgisi sınıfına getirip incelediler, bu arada fizik ve kimya deneyleri yapmayı ilerlettiler. Bu, kirlilik ölçme yanında onlara bilimsel yöntemle sorun çözmeyi de öğretti. Sorunları çözmeye çabalarken bilimsel araştırma yöntemlerini ve yaratıcılığı da kavradılar. Doğal ki, bu arada büyüklerin yol açtığı çevre bozucu işlerden dolayı gençlerin eziklik duymalarına izin verilmediği gibi; tüm çevre bozucu etkenleri bıçakla kesercesine durdurma biçimindeki düş ürünü bir amacı benimsemeleri de engellendi. Ancak yine de gençliğin gücü, yaratıcılığı ve hevesi bir soruna yöneldiğinde, yetişkinlerin aklından bile geçmeyen çözümler doğdu.

«Denizin derinliklerinde yaşayan tek gözlü, saydam bir yumuşakça

ve ben... En yetkin gökbilimcilerin henüz bulup saptayamadıkları yıldız kümelerini bilmekte onunla ikimiz eşit durumda değil miyiz?»

Carl Sandburg

Eğitimin, bu yeni yeni görülen ve yaratıcılığa yol açan yöntemlerinden birisi de, çevre koşullarının birbirlerine bağımlılıklarının ve dolayısıyla bu alandaki sorunların çözümlerinin karmaşıklığının da öğrenilmesi idi. Öğrencilere, bir sorunla ilgilenirken çeşitli alanlarda edindikleri tüm bilgilerden de yararlanmaları öğütlenince, ortaya sorunları çözümleyici yepyeni öneriler çıktı.

«Çevre sorunlarıyla yaşamın diğer yönleri birbirleriyle o denli içli-dışlı ki öğrencilerin bu sorunları bilmelerini gerçekten istiyorsak, uzmanların kendi konuları için yarattıkları yapay 'karan-tina hücreleri'nin duvarlarını yıkmakla işe başlamalıyız.»

Forbes Bottomly

Bn. Evrim, öğrencilerin sorun çözme girişimlerine örnek olarak, yurttaşlık bilgisi, ruhbilim, endüstriyel çizim gibi değişik konuların hepsini birden kapsayan bir çalışmayı anlattı. Yüksek kent'te daha önce bir temizlik kampanyası uygulanmış, çöp artıklarını değerlendiren bir tesis de kurulmuştu. Buna karşın küçük büyük pek çok kişi, yine de yerlere çöp atmaya sürdürüyordu. İşte

bundan dolayı bir grup lise öğrencisi, halkın çöpleri çöp kutularına atmasını sağlayacak uygulanabilir bir yöntem araştırmayı kararlaştırdılar.

Araştırmaları sonunda öğrenciler şu sonuçlara vardılar : (1) Yerlere çöp atmamak, çocuklara eğitim çağında kazandırılan ve bir kez kazanılınca da kolay kolay bozulmayan bir davranıştı. (2) Uygun yer ve sıklıkta çöp kutularının hazır bulundurulması, işi kolaylaştıran; ancak varlığı kesinlikle zorunlu olmayan bir öğeydi; çünkü çöp atmama alışkanlığını edinmiş olanlar ellerindeki çöpleri oldukça uzağa taşıırken, buna aldırmayanlar birkaç adım ötede çöp kutusu varken çöplerini yere atıyorlardı. (3) Yüksekent İlkokulunda, çocuklara yerlere çöp atmama yönünde pek etkili bir eğitim uygulanıyordu! Okul kurallarına uymayanlara ceza olarak okul içinde ve bahçesindeki çöpler toplatılıyordu. Yani, bir toplumsal davranış sorumluluğunu ceza olarak uygulamakla okul yönetimi bilmeden ters davranışların gelişmesine yol açıyordu!

Lise öğrencileri, davranışları güçlendirme konusundaki bilgilerini uygulayarak çöp yiyen karikatür heykeller biçimindeki yeni çöp kutularına birer ses kayıt aracı taktırdılar. Deneme daha ilk anda başarılı oldu: Yeni çöp kutularından birinin önünden elma yiyerek geçen ilk çocuk, gülen heykel biçimindeki kutu hoşuna gittiği için önünde durdu, sonra da elmanın koçanını kutuya

attı. Bu hareket, ses kayıt aracını çalıştırdıca, kutudan gelen ince ve tatlı bir ses küçük çocuğa teşekkür etti.

Böylece çok geçmeden yerlere çöp atmama davranışı sağlamlaşıp yaygınlaştı. Öğrenciler, çöple savaş konusundaki ilk denemelerinin başarısından güç alarak daha zor bir projeye, otomatik şişe-teneke kutu-kâğıt toplama makinesi projesine giriştiler.

Geliştirilen makineleri kullanmak için yapılacak şey, önce çalıştırma düğmesine basmak, sonra da şişeleri, teneke kutuları ve kâğıtları ayrı ayrı deliklerden atmaktır. Makine şişeleri sayıyor, konserve kutularını ayırıyor, kâğıtları tartıyor; bunların tutarı olan parayı da özel kepçesine düşürüyordu. Bu otomatik makinelerin üstünlükleri, parayı hemen vermeleri ve gece gündüz işlemeleliydi.

«Yaratıcılık, çok özen isteyen bir çiçeğe benzer. Övgü onun gelişip serpilmesine, yergi ve ilgisizlik ise daha goncayken kurumasına yol açar. Çabalarımız desteklenirse pek çoğumuz daha fazla ve daha etkin fikirler üretebiliriz.»

Alex F. Osborn

Görüşmemizi bağlarken Bn. Evrim, eğitim alanında son 15 yılda görülen gelişmelerin temelindeki eğilimlerin birbirleriyle olan ilişkilerine değindi: Öğretmen yetiştirmede sağlanan gelişmeler, öğretimde yetenekliliği arttırmış, bu da öğrencilerin başa-

larına yansımıştı. Artık gençler, kendilerine gösterilen sorunları yaratıcı bir yaklaşımla çözebiliyorlardı.

«Çoğu zaman öğrencilerimize, çözmeleri için sorular yerine, anımsamaları için yanıtlar veriyoruz.»

Roger Lewin

1990 yılında okullar hâlâ çevre kaynaklarının daha uygun kullanılmalarını sağlayacak yöntemleri ve araçları denemeyi sürdürüyorlardı. Ama son 15 yılda, ırkçılık, yoksulluk ve savaş önlemede büyük adımlar atılmıştı ve bunda da eğitimin büyük katkıları olduğu kesindi.

«Örgün eğitimin asıl önemi, gençleri, ilerde bizlerden devralacakları dünyanın gerçeklerini tanıma ve bunları —sırf değişiklik için değil, değişiklik olmadan yaşanamayacağından dolayı— gereğinde değiştirmek yolunda yetiştirmektir.»

Bn. Evrim

POLİTİKAMIZ

«İlk izlenimlerimizin bizi en fazla yanılttığı alan politikadır.»

David Hume

Siyasal tarih alanında ünlü bir uzman olan Bn. Berrak, Başkent Washington'da olmadığı zamanlar Yüksek kent eteklerindeki villasında kalıyordu. Villası, hem evi, hem de çalışma yeri idi. Kendisini görmeye gittiğimde, karşımda yaşam dolu, canlı, Başkan'ın Anayasa Reform Kurulu konusunda yaptığı çalışmayı tartışmaya hazır birini buldum. Çalışma odası da kişiliğinin izlerini taşıyordu. Oda, eski okul binalarının küf kokulu loş havası yerine, ağaç ve çiçeklerle dolu geniş bahçeye bakan kocaman pencerelerden giren ışıqla apaydınlıktı. Odanın içindeyse, kitapların, defterlerin, kâğıtların, göze hoş gelen dağınıklığı egemendi. Ortada büyük bir vazoun içinde yeni derlenmiş çiçekler vardı. Benim oturduğum sandalyenin yanındaki ahşap kitaplıkta bulunan değişik konulardaki kitapların adlarına şöyle bir göz attım: «Pireyi Deve Yapma Sanatı: Siyasal Skandallar ve Sonuçları», «Eğretili Otları», «Özgürce Gezintiler», «Romanlardaki Aşk», «Fransız Mutfak Sanatı», «Siyasal Alanda

Başarı Üzerine İncelemeler», «Egemenlik ve Kamu Yararı», «Şarlatanların Arabaları - Herkesi Yanıltma Yolları». Bunların son üçü «Berrak» adını taşıyordu.

«Günümüzde iyi bir kitaplık, gerçek üniversiteyle eşdeğerdedir.»

Thomas Carlyle

Bn. Berrak'la bir süre, yazdığı kitaplar ve ilgilendiği konular üzerinde konuştuk: Bana, siyasal alandaki çaba ve girişimlerin, sorunları her zaman çözemediğini söyleyerek DDT örneğini verdi. DDT'nin kullanılması, yasayla yasaklanana değin büyük zararlara yol açmıştı: İlaç, ürüne zarar veren böceklerle birlikte, onların doğal düşmanlarını da öldürmüştü. Böylece zararlı böcekler DDT'ye bağışıklık kazandıklarında, doğa da onlar üzerindeki denetimini yitirmiş duruma düşmüştü. Derken DDT'nin besin zincirine girerek, balıkların, kuşların, kara hayvanlarının ve insanların yağ dokularında biriktiği gerçeği ortaya çıktı.

«Son zamanlarda Kuzey Kutbu'nda yaşayan ayıların karşılaştıkları bir başka tehlike daha ortaya çıkarıldı: Kanada'nın kutup yöresinde yaşayan ayıların dokularında yüksek düzeyde DDT birikimi bulundu. Bu ayılar beslenme zincirinin son halkasını oluşturduklarından, bu bulgu zehirli kimyasal

maddelerin hangi kapsama kadar yayılabildiklerini göstermek bakımından önemlidir. Buna göre Kuzey Kutbu ayıları, DDT zehirinden etkilenen Güney Kutbu penguenleriyle kader ortağı'durumdadırlar.»

Kai Lurry - Lindall

Öte yandan, kimyasal madde üreticisi şirketler, DDT'nin kullanımı yasaklandığında tarım kesiminin uğrayacağı zararı önceden düşünmüşlerdi. Ama çiftçiler de bu yasak karşısında çok güzel bir doğal çözüm buldular: Zararlıların en çok ürediği dönemlerden kaçınmak üzere, ekim biçim aylarını ayarlama yolundaki eski gelenegi yeniden uygulamaya başladılar. Bu arada Tarım Bakanlığı da, yöreye ürün zararlılarıyla beslenen yeni böcek yiyici canlı türleri dağıttı. Böylece DDT kullanımının yasaklanması, sorunu doğrudan çözmemiş; ama çiftçilerin ve tarımcıların, zararlı böcekleri yok etmekte çevreyi bozup kirletmeyen yeni yeni yollar aramalarını sağlamıştı. Ayrıca bu yöntemler, DDT'nin kirletici etkilerini içermediğinden bütüncül sistem yaklaşımına da uygun düşüyordu. Birçok ürün zararlılarının biyolojik yöntemle denetim altına alınmaları, çevreyi zehirlemeden ürünün verimini artırabiliyordu: ABD'nin güneyinde bağrısak solucanları, koyun ve sığır sürüleri arasında çok yayginken, erkek solucanları kısırlaştırma yöntemiyle bu durum büyük ölçüde ön-

lendi. Tahta parçalarına dişi güve keleşinin yapay cinsel hormonu sürülerek, şaşkın erkek güve keleşlerinin gerçek üreme girişimleri engellendi. Aynı şekilde, dişi sivrisineklerin çıkardıkları sesler, erkek sivrisinekleri elektrikli özel kapılara çekmekte kullanıldı.

Yaşkeser Şirketi, Yüksek kent Ormanında daha önce ağaç keleştiği alanlara yeni fidanlar diktiği sırada, buralarda artık kuşların yuva yapabilecekleri yaşlı, kovukları olan ağaçlar bulunmadığından özel yapay yuvalar da koydu. Böylece yörede, ağaçları kemiren böceklerle beslenen kuşların üremeleri sağlandı.

«Çevresel tehlikeler artık yalnızca kuş meraklılarını ilgilendirmiyor; bu tehlikelerin çanları hepimiz için çalıyor.»

Frank M. Potter, Jr.

Politikacılar; fenbilimcilerinin, mühendislerin, teknisyenlerin bilgi ve becerilerine sahip değillerdir. Ama bazen zararlı bir maddeyi yasaklama kararı alan yasa koyucular yalnızca bu kararlarıyla sonunda olumlu bir çözüme vardiyan bir seri yaratıcı girişimleri başlatabilmektedirler.

«Evren, kendilerini anlayacak olgunluğa erişmemizi sabırla bekleyen binlerce sırdaş doludur.»

Eden Philpotts

Yasa koyucuların, çözüm yaratma yollarını özendirme yöntemlerinden birisi de ceza öngörmeleridir. Örneğin yasa koyucular, çevreyi kirletenlere parasal sorumluluk yükleyebilirler. Böylece çevre kirleticiler, temizleme parasını karşılarlar. Sorunun olumlu çözümüne yol açtıkları ölçüde, kısıtlayıcı ve cezalandırıcı yöntemler de etkin olabilir. Eğer kişiler ve kuruluşlar, kirletmenin toplumsal ve ekonomik zararlarının tümünü karşılamak durumunda olurlarsa, bundan kaçınmanın yollarını bulmak için çaba gösterirler. Böylece, aslında çevreyi kirletmeyen bir sistem uygulanıncaya kadar, «Kirleten ödesin» ilkesine dayanan bir kirletme vergisi, çevrenin temizlenmesini sağlayabilir. «Kirleten ödesin» ilkesinin uygulamada etkin olabilmesi, çevreyi kirletenlerin iyi niyetle bu işten caymalarına yol açmasına da bağlıdır.

«Sağduyu ve yalnızlık kadar insanları şaşırtan şey yoktur.»

R. W. Emerson

Havacıya Şirketi'nin Yüksekgöl'e akıttığı artıkların gölü kirletmesi sonucu, bir zamanların o güzelim gölü bir çevre trajedisine dönmüştü. Sudaki oksijen azalmış, su bitkileri ölmüş, yosunlar çoğalmış, göl suları çamurlaşmış, balıklar yok olmuştu. Bu denli bir kirlenmeden dolayı toplumun uğradığı kayıpların değerini saptamak hiç de kolay değildi. Bu nedenle Belediye Encümeni,

gölün eski haline getirilmesi, gölün yine temiz su kaynağı olarak toplum açısından yaklaşık değeri, gölün ve çevresinin dinlenme ve eğlenme merkezi olma özelliğini yitirmesi ve Havacıva'nın «kendi pisliğini temizlemesi» karşılığı öğelerinin tümünü düşünerek yaklaşık bir vergi tutarı saptandı. Buna göre, Havacıva Şirketi'ne, katı, sıvı ve ısı konularındaki her «kirlenme birimi» başına hesaplanan bir vergi yükümlülüğü getirildi. Bu cezalandırma yeterince etkili olmuş olmalı ki, Havacıva çevreyi kollamaya başladı: Artık sıcak su doğruca göle bırakılmak yerine soğutma havuzlarına akıtılmaya başlandı. Bu havuzlarda, ılık suda çok iyi üreyen ve üstün bir protein kaynağı olan kedi balığının yetiştirilmesine girildi. Gölün sıcak su ile bozulan doğal dengesini düzeltme çalışma harcamalarının bir bölümü, bu balıkların satışı ile karşılandı. Bu yöntem ülkenin başka yörelerine de yayıldı. Hatta daha sonra ılık su ile sulama yapma, tarımsal ürünlerin çabuk büyümele-ri için de uygulanır oldu.

«Karnımızı, fırıncının, bakkalın, kasabın iyiliksever oluşlarından dolayı değil; onların kâr bilinçleri nedeniyle doyurabilmekteyiz.»

Adam Smith

Zaman içinde, Yüksekgöl'e akıtılan diğer artıklar da, süzme, çöktürme, biyokimyasal kimi yöntemlerle temizlendi ve bir

süre sonra Havacıva Şirketi'nin kirletme vergisi ödemesine gerek kalmadı. Bu örnek, «Kirleten ödesin» vergisinin, kuralları çiğneyen kirleticiye hükümetin yönetsel yaptırım uygulamasına gerek kalmadan da başarılı olabildiğini gösteriyor. Aynı örnek, yanlış uygulanan teknolojinin bizi nasıl çıkmaza soktuğunu; doğru yararlanılan teknolojinin ise bizi aynı çıkmazdan nasıl kurtardığını da ortaya koyuyor.

«Politika dediğimiz şey, değer verdiğimiz konu ve olayların kamuya mal edilmesidir.»

Willard Gaylin

Böyle kısıtlama ve cezalandırmalara zaman zaman karşı çıkılmasının nedeni, bunların bazı durumlarda ters bir «kurtulma» davranışına yol açabilmesidir. Örneğin Havacıva Şirketi, kirletme vergisinden kurtulmak için işi tatil edip bir işsizlik sorunu yaratma tehdidi savurabilirdi; ya da «Kirleten ödesin» vergisinin uygulanmasını erteletmek için lobi yaratır, siyasal etkinlik «satınalma» girişimlerinde bulunabilirdi. Kısacası, uyguladığı yapıcı yöntem yerine, cezadan kurtulmak için başka yolları deneyebilirdi.

«Hükümetlerin gerekliliği, insanların kötülüklerinden değil; bireyciliklerinin toplumculuklarına ağır basmasındandır.»

Thomas Hobbes

Bazı durumlarda ise, hükümetlerin amaçları önceden saptayarak, bu amaçlara varan kişi ve kurumları ödüllendirmesi de gereklidir. Doğaldır ki, bu olumlu - güçlendirici yaklaşım; sınırlayıcı - cezalandırıcı yaklaşımların yol açtığı «kurtulma» eğilimini gerektirmez. Örneğin hükümet, 1960'ların sonlarına doğru, otomobil endüstrisi için egzos denetim standartları koymuştu. Buna karşılık otomobil endüstrisi de standartların fazla yüksek tutulduğunu ileri sürmüş ve uygulamayı geciktirme çabalarına girişmişti. Sonuçta birbiri ardı sıra alınan erteleme kararlarıyla standartların yürürlüğe girmesi gerçekten de gecikti. Derken hükümet, havayı az kirleten, veya hiç kirletmeyen otomobillerin alıcılarına vergi indirimi tanımak gibi parasal yönden özendirici bir karar aldı. Havayı kirletmeyen otomobillerin yıllık taşıt vergilerinin de azaltılması yanında, kirletici otomobillere özel yüksek oranlı alım - satım vergisi uygulanmasından dolayı bir «kurtulma» eğilimi görülmedi.

«Güçlü nedenler, güçlü eylemlere yol açar.»

W. Shakespeare

Politikacılar, işin gereğini gördükleri anda, amacı ve o amaca ulaşacaklar için ödülleri açıkça belirten yasaları çıkarmalıdır. Bu olumlu yaklaşımın etkinliği pek çok kez kanıtlanmıştır. Gerçi eski yöntem; kısıtlamalar, para ve hapis cezaları; toplum

yönünden tehlikeli davranışları önlemek için hâlâ geçerlidir. Ama bu gibi önleyici yasalar istenmeyen bazı davranışları denetim altına almaya yarasa da, istenilen davranışları özendirmede fazla etkin olamazlar.

«Elimizdeki değerleri korumak ve onları düzene sokmak için yasal dayanakların ötesini de görebilmemiz gereklidir.»

Dean Acheson

Bizim siyasal düzenimiz, başlangıçta kişilerin ve eyaletlerin haklarını kollamak üzere gelişmiştir. Anayasamız, teknolojinin 200 yıl sonra erişeceği korkutucu düzeyi öngörmüş değildir. Bu yüzden de başta anayasamız olmak üzere yasal düzenimiz, kamu kurumlarına, çığ gibi tırmanan ve sonunda başımıza dert durumuna gelen teknolojiyi denetim altına alacak araç ve yetkileri vermemiştir.

«Yaşamın çemberini kırdık. Bu yüzden de onun sonsuz dönüşümlü gidişini, insan ürünü düz çizgilere indirgedik.»

Barry Commoner

Bir siyasal kararın ilerideki sonucunun ne olacağı, o karar alındığı sırada genellikle bilinmez. Hatta bazen sonucun değerlendirilebilecek duruma gelmesi için aradan 25

yıl; belki de daha uzun bir sürenin geçmesi gerekebilir. Oysa seçimle iş başına gelen temsilcilerimizin, insanlığın uzun sürede kurulabilmesi yönünden çevremiz üzerinde uyguladığımız değişikliklerin karmaşık sonuçları hakkındaki bilgileri çok sınırlıdır.

1970'lerde, Başkanımızın ve hükümetin başarılarını ölçmek için her hafta kamuoyu yoklaması yapılırdı. Eğer Başkan'ın kamuoyundaki değeri 3 puan artmışsa, basın yayın araçları hükümetin halkoyunda değer kazandığını duyurur; değer 2 puan düşerse, değerini indigi yayılırdı. Bu tip kısa süreli değer ölçümü, kamunun nabzına (anında) şerbet veren siyasal fırsatçıların ekmeğine yağ sürmekten başka işe yaramaz diyebiliriz. Enflasyon için eğreti önlemler, enerji bolluğu yaratmak, bir görüş ayrılığını o an için örtbas etmek... Bütün bunlar, aslında gelecekteki sorunları büyütmekten başka yarar sağlamaz.

«'Amerikanizm', seçim propagandaları için bir altın anahtar sözcüğüdür.»

Warren Harding

Aslında önder durumundakiler, ilerisini görmekte bizlerden çok daha üstün ve daha iyi olanaklara sahip durumdadırlar. Yetenekli bir önder, uzun süre ilersini, hem de yalnız kendi gözleriyle değil; bizim gözlerimizle de görebilmelidir. Pek çok siyasal kararların değişik uzmanlarca sağlanan veri-

lere dayandığı günümüzde, bu daha da önemlidir.

«Aslında herkes bilgisiz de, bilgisizlik konuları farklı!»

Will Rogers

1975'te «Görevli Olmak» ile «Önder Olmak» sürekli birbirine karıştırılırdı. Bir kimse bir görev yerinde kaldığı sürece «görevlidir», ama «önder» olabilmek için daha başka şeyler de gereklidir. Görev yeri yükseldikçe görüş kapsamı genişlemelidir.

«Önderler, ulusların ülkülerinin, ortak amaçlarının, sürekli umutlarının, insan kalabalıklarına ulus olma özelliği kazandıran inançların koruyucu bekçileridir.»

Walter Lippmann

Siyasal çekişmeler, bürokratik işlemler, komisyonlar, özel çıkar topluluklarına sağlanan yarar ve olanaklar, bütün bunlar iyi niyetle yapılsalar bile tam değil; eksik çözümlerdir. Sorunları bütünüyle anlayabilecek olanlar ancak, «Gelecekbilim» uzmanlarıdır. Ancak bunlar, ileri birtakım yöntemlerden yararlanarak dünyanın nüfusu, tüm kaynakları, kirlilik durumu hakkında veriler toplayıp bunları bilgisayarlarla değerlendirerek birbirlerine bağlı milyonlarca hesap işlemini sonuçlandırabilirler. 1975'in gelecekbilimcilerinin ellerinde, tepemizdeki «Demokles'in Kılıcı»nın matematik resmi nite-

liğinde olan ve bilgisayarların çizdikleri grafikler bulunmaktaydı. İyi yetişmiş gelecek bilimciler, bilimsel araştırmacılar, çevre bilimciler, biyo-mühendisler, bu bilimceenin parçalarının birbirlerine nasıl bağlı olduklarını anlamış bulunuyorlar. Ancak değişken sistem yöntemi, şaşırtıcı derecede karmaşık ve durmadan yenilenen çok sayıda veriye dayanmak durumundaki bütüncül, sürekli ve bilgisayar tekniklerini kullanarak, o sırada verilen siyasal kararların ileride doğuracağı sonuçları önceden kestirebiliriz.

«Gerçekten etkin sonuçlara ulaşabilmek için, aklımızın ve deneyimlerimizin elverdiği ölçülerde hem en büyük, hem de en küçük ölçeklerde etkin olabilecek yöntemler düşünebilmeliyiz.»

R. Buckminster Fuller

1975'te başarmamız gereken en önemli değişkenlik, ulusumuzun karşı karşıya bulunduğu sorunlara yaklaşım yöntemimizdi. Gerçi o sırada geleceğimiz hiç de aydınlık görünmüyordu, ama kötümserliğin yaygınlaşması da iyi olmayacaktı. Yıkıcı etmenlerin denetim altına alınması için, akılcıca bazı önlemler alınmalıydı. Bunları uygulayabilmenin önkoşulu ise, ekonomide, çevrede, nüfusta, uluslararası ilişkilerde görülmeye başlayan bunalımların önlenilmez alinyazıları olmadığına içtenlikle inanmaktır.

«Umutsuzluk aslında yanıltır; öyleyse doğru ve geçerli olan umuttur.»

John Lubbock

1970'lerin başlarındaki kötümserlik, hükümetlerimizin kısa süreli bunalım giderme tutumlarının başarılı olamayışından kaynaklanmıştı. Kaynaklarımız bitmez tükenmez gibi görüldüğünden, davranış ve uygulamalarımızın yıkıcı sonuçlarıyla hiç karşılaşmayacağımızı sandık. Kendi kaynaklarımızı tüketmenin, deniz aşırı ülkelere ordu gücüyle el atmalarımızın pahaları üzerinde durmak aklımıza gelmedi. Enerji darboğazıyla karşılaşınca kadar teknolojimizin çevre üzerindeki etkilerini incelemeyi hiç düşünmedik. «Refah ekonomisi» adını verdiğimiz şeyin aile ve toplum yaşamımızı, kentlerimizi nasıl etkilediğini anlamamız zor oldu.

«Başlangıçta bando mızıkça,
Sonunda hava cıva!»

Wentworth D. Roscommon

Bn. Berrak'ın söylediklerine göre, daha 1970'lerin başlarında bütün bu olacakları kestirebilmek için gerekli bilgi ve becerimiz vardı. Oysa kendimizin bu alanda çaba göstermemiz bir yana; bizlere yardım edebilecek gelecekbilimcilerin, çevre uzmanlarının ve diğer yetkililerin öğütlerine de aldırma-dık. 1975'te Amerikalılar, belli başlı üç top-

lumsal akımın peşinde gidiyorlardı ve bu üç akım da ülkenin siyasal yaşamına yansımış durumdaydı. Bunlardan birincisi, «Günümüzü gün edelim» yöntemiyle yaşayıp, örtbas edici önlemlerin bizi sorunlarımızdan kurtaracağı, sonunda her şeyin düzeleceğine inanmaktı. Gerçi ekonomiyi düzeltmek, kıtlıkları gidermek amacıyla uygulanan üstün-körü önlemler eski günlerin düzenini geri getirmede başarılı olmadı; ama bu inancın izleyicileri geçmişin geri geleceğinden kuşku duymuyorlardı.

«Gerald Ford, seçimi yalnızca tek bir oy fazlasıyla kazandı ve hiç kimse de sayımın yinelenmesi isteğinde bulunmadı.»

Bn. Berrak

İkinci olarak yine o yıllarda Amerikalıların önemli bir bölümü kendilerini doğaüstü inançlara verdi. Bunlar mantıklı düşünmeyi bırakıp, «İsa Tutkunları» gibi tuhaf isimli yeni inançlara, ya da dinsel önderlerinin gizemli güçleri olduğu söylenen doğu tarikatlarına girdiler. Bu yolları izleyenler, saçma perhizler ve uydurma önlemlerle güzellik ve sağlık dağıttıklarını ileri süren yalancı bilgilerin ayaklarına kapanarak sözde tapınıyorlardı. Düzmece hekimler, bilginler, böylece pek çok kişiyi çevrelerine toplayıp, «ilişki grupları», «duyarlılık eğitimi», «duyu-ötesini kavrama», «yamyamca haykırma», «şeytan çatlatma», «ruhçuluk» gibi yöntem-

lerle insanları dertlerden kurtaracaklarını söylüyorlardı. Bütün bu yöntemler, ivedi çözüm güvencesi veriyor, uzun ve sabırlı düşünme ve çaba gösterme gereğini silip atıyordu. Bu yüzden de bu anlamsız akımlar, kamunun ilgisini gerçeklerden büsbütün ayırdı.

«Anayasamıza göre herkes, kendisini budala durumuna düşürme hak ve dokunulmazlığına sahiptir.»

John Ciardi

Üçüncü grup ise, «günümüzü gün edelim» görüşünün de, «ilaçla değil, inançla iyileşme» görüşünün de boşluğunu anlayanlardı. Bunlar, sorunlardan kurtulmanın bir yolu olduğuna inanıyorlar, bunun öyle kolay başarılamayacağını da biliyorlardı. Buna dayanarak da, sonunda bizi uygarlığımızın kurtuluşuna ulaştıracak olan ve karşılıklı dayanışmayla ayakta duracak bir toplum kurmaya yönelik düzen değişikliğinin üzerinde çalışmaya koyuldular. Bu düzen değişikliğinin içinde çevreyi kirletmeyen enerji kaynaklarını geliştirmek de vardı. Gerçi Güneşil Çiftliği, bu konuda «her derde deva» değildi, ama petrol dışalımından, yüksek kükrütlü kömürden, deniz kıyısındaki petrol yataklarını emercesine sömürüp boşaltmaktan kurtulmanın ilk adımı olabilirdi. Başkan Öngören'in Yüksekkent yönetimi hakkındaki düşünceleri kentte bir Vatandaş Hizmet-

leri ağı kurulmasına yol açtı. Bu kurumun şubeleri, mahallelerin gereksinmelerini sap-tarken oralarda oturan işsizler de söz ko-nusu gereksinmeler yönünden neler yapabi-leceklerini araştırdılar. Böylece işsiz durum-daki araştırmacılar, mühendisler, tekniker-ler, yapım, onarım gibi konularda program-lar geliştirip uyguladılar. Sonuçta bu mer-kezler, hiç de devleşmiş köstekleyici bürok-rasiler durumuna dönüşmeden, büyük öl-çüde yaratıcılığı, iş gücünü ve insan enerji-sini, sorun alanlarına yöneltebildiler.

«Az çabayla çok sonuç...»

R. Buckminster Fuller

Bir yandan eski güzel günleri geri ge-tirmek isteyenlerle, ivedi çözümler arayan-lar görüşlerinde direnirlerken, mantıklı ve insancıl çözüm seçenekleri arayanların sa-yıları gitgide çoğaldı. Zaten Bn. Berrak'ın inancına göre bu böyle olmasaydı, kötüm-serlerin beklentileri gerçekleşebilirdi.

Bn. Berrak'la görüşmem sona erdiğinde ikinci olmuştu. Kendisi beni uğurlarken, birlikte evinin bahçesinden geçtik. Bn. Ber-rak, otel odamdaki vazoya koymam için, ye-tiştirdiği çiçeklerden bir demet toplayıp bana armağan etti.

«Yaşım ilerledikçe yaşam benim gözümde daha da güzelleşiyor. Dünyanın güzellikleri, insanlara da geçip yansır. Güzelliğe budala-

ca sırt çevirenler sonunda onsuz kalırlar; yaşamları yoksullaşır. Ama güzelliğe akıllıca yatırım ya-parsanız, onu tüm yaşamınız bo-yunca yanınızda, yörenizde bulur-sunuz.»

Frank Lloyd Wright

BARIŞIMIZ

«Uluslararası bir gerginlik silahlı çatışmaya dönüşürse herkes kaybeder, bu önlenebilirse herkes kazançlı çıkar. İşte bu yüzden ki ara-sıra uluslararası forumda savunulan konulardan birkaçını kaybedip, karşılığında herkesin yasal düzen altında ve barış içinde yaşayacağı bir dünya kazanmak çok daha iyidir.»

Dwight D. Eisenhower

Sonuncu görüşmeyi, Barış Araştırmaları Merkezi Müdürü ile yapacağım için yeniden Yüksekent Üniversitesi'ne döndüm. Müdür Bay Kafalı'nın çalışma odasında gözüme ilk çarpan şey, barış güvercinini simgeleyen büyük bir yağlıboya tablo oldu. Kendisinin yumuşak ses tonu ve aynı biçimdeki davranışları, güçlü savunuculuğunu hiç sezdirmiyordu. Dünya barışı konusundaki ilerlemeler hakkında bilgi istediğimde, tarihi kendi görüşüne göre değerlendirerek söze koyuldu.

«Hepimiz tarihin çocuklarıyız.»

Clifton Fadiman

Sözlerinin başında Bay Kafalı, tüm tarih çağları boyunca dünyadaki savaşız dönemler toplamının, yalnızca 200 yılı bulduğunu belirtti. Kısa bir süre önce bir mağara duvarında bulunan ve insan elinden çıktığı bilinen en eski resim, birbirlerinin kafalarına topuzla vuran iki kişiyi göstermekteydi.

«Tartışmaları canlandırırım diye her zaman topuzu omuzunda taşıırdı.»

Fred Allen

Gelişmemizin başlangıç dönemlerinde insanoglu, uygar olmak gibi soylu bir deneyime girdi. İlk adım olarak el araç ve gereçleri yaptı. Bu çabaları onun o zamana kadar ki oymak yaşamını değiştirerek, uzmanlaşmasına yol açtı. Kimileri avcılığı sürdürürken kimileri yiyecek toplamaya, çobanlığa, alet yapıcılığına yöneldiler. Uzmanlaşma ve iş bölümü; yiyecek, barınak ve ortak zenginliklerin paylaşılması konularında kurallar konulmasını gerektirdi. Her oymakta, genellikle güçlü bir erkek önderlik rolünü benimsedi, oymağın yaşlılarıyla birlikte bu kuralları saptayıp uyguladı. Önderle yaşlıların başta gelen görevleri, oymağın düzenini koruyup sürdürmektir. Kuralları çiğneyenler, önderin ve yaşlıların karşısına çıkarılırdı. Savunmanın dinlenilmesinden sonra hüküm verilir, suçlu cezalandırılır; ya oymaktan kovulur, ya da hakkında tılsımlı bir lanet uygulanırdı. Bugünkü yasal görüşlerimizle o

zamanın hükümlerini benimsemeyebiliriz. Ancak o zamanki sistem de kendine göre bir sistemdi ve pekâlâ işliyordu.

«Ölüm cezasına gelince, babalarımızın kuşağı için uygun olduğuna göre bizim kuşak için de uygundur.»

Victor Moore

Oymaklar, yaşam için gereken şeylerin bolca bulunduğu tenhalık yerlerde yaşarlardı. Zaman geçtikçe, küçük gruplar oymaklardan ayrıldılar, koşulların daha zor olduğu ortamlarda yaşamayı öğrendiler. Bazı oymaklar da çevrelerinin kaldıramayacağı kadar çoğaldıkları için bölündüler. Bunlar yaban hayvanlarını ve besinleri tüketmişlerdi. Diğerleri, iklim değişiklikleri, yeni yeni ortaya çıkan asalak böcekler, hastalıklar, başka doğal düşmanlar veya başka oymakların saldırıları nedeniyle yer değiştirdiler. Aynı yerde kalan oymaklar gittikçe bozulan çevrelere uyum sağlamak durumunda kalırken, yer değiştirmeyi seçenler sonunda hep aynı durumla karşılaşp yer değiştirmeyi sürdürdüler.

«İnsanların eskiden beri ortak davranışı olan yerel kapsamda 'yuvayı pisletme', bugün artık genel kapsamda görülüyor.»

Kenneth Boudling

Oymaklar çevrelerine uyum sağlamayı sürdürürken bazıları avlanıyor, bazıları ba-

lık tutuyor, bazıları ağaçlardan meyve topluyor, bazıları da kendi yiyeceklerini yetiştirip yaban hayvanlarını da evcilleştiriyordu. Bunlar birbirlerinin varlıklarını biliyorlardı, ama doğal kaynakların bilincinde değildiler.

«Cahilliğin farkında olmamak, cahillik hastalığıdır.»

Bronson Alcott

Bir oymağın avcıları avlanırken, başka bir oymağın yiyecek deposuna rastlarlarsa yiyeceklere el koyuyorlar, direnişle karşılaşarlarsa mızrak ve topuzlarından yararlanıyorlardı. Ganimetler, kazanan tarafın oluyordu. Hak, kuvvetlinindi. Giderek yeni bir uğraş, askerlik ortaya çıktı. Bu güçle oymaklar komşularının yiyeceklerini ele geçirmekle kalmayıp; onları tutsak ederek, ya da öldürerek onların yaşadıkları bereketli alanları da ele geçirebileceklerini anladılar. Bu, üstün gelenler açısından çok yararlıydı.

«Yenilenlere, ağlayacak gözden başka hiçbir şey bırakılmamalıdır.»

Bismarck

İçlerinden daha becerikli ve serüvenci olan bazıları, yakınlarındaki nehirler ve koyları tanıyıp oralarda balık tutmak için salları yaptılar. Daha büyük salları ve tekneler yapabilir olunca denizlere de açıldılar. Zaman geçtikçe gemiler de yapıp, denizci savaşçılar

aracılığıyla uzak yerlerde yaşayanlara saldırdılar, onları soydular, ülkeler ele geçirdiler. Bu da, başarılı olanlar açısından iyi sonuçlar verdi. Hem denizci savaşçılar, hem de onların kralları zengin oldular.

«İnsanoğlunun en soylu yaratık olduğunun kanıtı, başka bir canlının bunu yadsıyamamasıdır.»

G. C. Lichtenberg

Daha sonraları birtakım oymaklar, daha büyük gemiler yapmak ve ortak saldırılar düzenlemek için bir araya geldiler. Bazı kurnaz denizci savaşçılar, zenginliğe erişmenin kısa yolu olarak «ava gideni avlamayı» keşfettiler. Bunlar, uzak ülkelerde yaptıkları soygunlardan dönen gemileri avladılar. Bu yöntem de başarılı olanlara çok yaradı.

«Hırsızlığın küçüğü tehlikeli bir yoldur,
Oysa büyük hırsızlık kuşkusuz soyluluktur;
Tavuğun tüneğini çalmak suç olur ama,
Deveyi hamuduyla yutmak ağılıktır.»

Samuel S. Marshall

Savaşçı ve korsanları güçlü olan ülkeler yenilmezlik kazandılar. Bu ülkeler pek çok toprak, zenginlik ve tutsak ele geçirdiler. Tutsaklar, ürün ekip biçmede kullanıldı; böylece efendilerin varlıkları daha da arttı.

Bu yol da efendiler bakımından geçerliliğini kanıtladı.

«Liverpool limanındaki en ünlü esir tüccarı Sir John Hawkins'di. Hawkins, Batı Afrika kıyılarından 75.000'den fazla yerliyi 'avlatmıştı.' Bu işte kullandığı tutsak gemisinin adı ise 'Hazreti İsa' idi.»

Mc. Neil Dixon

Sade vatandaşlardan hiçbirisi, önderlerinden, kendilerini savaşa göndermelerini istemediler. Oysa şimdi artık kendilerine iş adamları ve sanayici denilen eski önderler, korsanlar ve efendiler, dünyamızın doğal kaynaklarının birbirinden uzak yerlerde ve dağınık olarak bulunduklarının bilincindeydiler. Bu yüzden de bu değerli yerlerin fethedilmesi gereğine yurttaşlarını inandırdılar. Sade vatandaşlar eğitildi, bunlar savaş gemileriyle, yabancıları öldürüp onların topraklarındaki değerli kaynakları ele geçirmeye gönderildiler. Bu da işadamları ve sanayicilerin kârlarına kâr, önderlerin de güçlerine güç kattı.

«Savaş da bütün öteki soygunculuk yöntemleri gibi pek az kimseye çıkar sağlar; zararını ise ondan yararlanamayanlar yüklenir.»

Smedley Butler

Örgütlenmiş çağdaş bir ülkenin ulusal sınırları içinde yasalar egemendir. Gerçi ara sıra devrimler, iç savaşlar görülürse de bun-

lar geçici çalkantılardır. Öte yandan her ülkenin yasası, kendi sınırları içinde yürürlüktedir. Amerika'nın sınır boylarında yasal üstünlük sağlanıncaya kadar, kanunsuzluk ve silah gücü sürüp gitmişti. Yasal düzen ise «Hakemliğe» dayanır. Nitekim o zamanlarda sınır boylarında yaşayan biri yasaları çiğnediğinde, ya da iki çiftçi arasında bir uyuşmazlık çıktığında, bunlar, olayı karara bağlama yetkisine sahip bir yargıç önüne çıkarılırlardı. Yargıç, kuralları çiğneyene bir ceza saptar, ya da aralarında uyuşmazlık olan çiftçilerin her ikisini de bağlayıcı bir karar verirdi. Bu barışçıl düzen de Amerika Birleşik Devletleri'nin sınırları içinde başarılı olmuştur.

«Yasal düzenin bittiği yerde keyfi düzen başlar.»

William Pitt Jr.

Dünyadaki ülkelerin çoğu, iç barış için yasal düzen uygularlarken dışta savaş açarlar. Güçlü ülkelere saldırmaktan çekinmemektedirler. Bu ileri ve çağdaş ülkelerin yurttaşları, doğal olarak savaşa katılmayı kendi önderlerinden istemedikleri halde, böyle bir durum gerçekleştiğinde büyük bir yurtseverlikle canlarını verirler. Bu da eskinin önderleri, işadamları ve sanayicileri; bugünün Başkanı ve silahlı kuvvetler-endüstri işbirliği kesimi yönünden iyidir, olumludur.

«Kendi ülkemizin orduları —her

ülkenin öne sürdüğüne göre— başka ülkelerin saldırılarını önlemek; ama başka ülkelerin orduları —pek çok kişinin inancına göre— saldırmak içindir.»

Bertrand Russel

Silah gücünün giderek dünyada yaşayan tüm canlılardan çok daha fazlasını öldürecek düzeye doğru tırmanması akla uygun gelmemekle birlikte ruhbilim yönünden açıklamasını yapabiliriz: Tarih öncesi çağların oymak önderleri, oymak üyelerini örgütleyip onlara daha iri topuzlar ve daha uzun saplı mızraklar vermekle oymaklarının güvenliğini arttırdıklarını gördüler. Bundan dolayı da o çağların önderleri, silahlı kuvvetlerinin sayısını ve silahların öldürücü gücünü gittikçe arttırdılar. Toprakların silah gücüyle alınmasının ve oralarda yaşayanların tutsak edilmelerinin artık daha fazla kâr getirmediği düzeye ve çağa erişildiğinde, gelişmiş silahların yapım maliyetleri de o noktaya erişmişti ki, savaşa hazırlanmak ve savaşmak bile kendi başına kâr sağlayabiliyordu. Savaştan elde edilen zenginlikler, cephane fabrikalarına ve bu fabrikalara hammadde veren yan endüstrilere —her iki tarafın fabrikatörlerine ve girişimcilerine— gidiyordu. Öyleki, savaşın ateşi ve dumanı yatıştıktan sonra bakıldığında, savaştan yenik çıkanların, ekonomi ve varlıklılık yönlerinden, kazanan tarafa göre daha iyi duruma gelebildiği görüldü. Nitekim Almanya ve Japonya böyle oldular.

«Birbirlerinden yeterince uzak dururken zararsız olan atomların, yeterince sıkıştırıldıklarında, nötron denilen başıboş parçacıkların başlattığı zincir-etkilenmeler sonucu korkunç patlamalara yolaçtığını artık bilmeyen hiç kimse kalmadı»

Robert C. Wood

Bay Kafalı, geriye doğru baktığımızda, 1970'lerin ortalarının, uygarlık tarihimizin en bunalmış dönemi olarak görüldüğünü vurguladı: Eğer güce dayalı siyasal tutumumuzla, askeri antlaşmalarla, ortaklaşa yardım sözleşmeleriyle dünyamızı silahlandırmayı sürdürecektik olsaydık, dünyamız şimdi hâlâ birbirine düşman silahlı kamplara ayrılmış durumda kalacaktı. Yine eğer nükleer silahları savaşta kullanmasak bile, onlarla yaptığımız denemeleri sürdürseydik, atmosferin ozon katmanını yok edip, tüm insanlığı güneşten gelen öldürücü morötesi ışınların etkisinde bırakacaktık. Bu durum da, radyoaktif serpinti olmasa bile şimdiye kadar topumuzu çoktan yok etmiş olacaktı.

«Bir ülkenin barışı korumak için yalnızca tarafsızlığını duyurmakla yetindiği 19. asrın o eski güzel günleri çoktan gerilerde kaldı.»

William L. Shirer

Derken öyle bir zaman geldi ki, dünya barışının uluslararası hukuk düzeyinde ko-

runması zorunlu oldu. Çünkü ilerleyen teknolojinin yarattığı sorunları çözecek etkili yasal bir düzen yoktu. Örneğin radardan ve öteki elektronik araçlardan yararlanılması, bir balıkçı filosunun balık sürülerinin yerlerini saptayarak yüzlerce ton balık avlamasını sağlayabiliyordu. Buna karşılık bir ülkenin geleneksel besin kaynağını bir başkasının böylece yok etmesini engelleyecek, ya da balıkların üredikleri yerleri koruma altına alacak yasalar bulunmuyordu. Örnek olarak bu teknoloji öyle etkiliydi ve bunu kullanarak o kadar çok yavru ringa balığı tutuluyordu ki —biz bu balıkları konserve sardalya diye biliriz— pek az ringa avlanmaktan kurtularak üreme büyüklüğüne ve erginliğine erişebiliyordu. Yani bu değerli ve geleneksel besin kaynağının varlığı tehlikeye girmişti.

Balıkların aşırı avlanması, balinaların yok edilmesi, yeni madencilik yöntemleriyle deniz yataklarının bozulması ve kirletilmesi gibi durumlar, bizi «Okyanuslar kimindir, onları kim koruyacak?» sorularıyla karşı karşıya bıraktı.

«Ya el ele,
Ya ölüme!»

Bertrand Russel

Çokuluslu şirketlerin de ortaya çıkması, uluslararası bir başka soruna yol açtı. Etkin bir uluslararası ortak yasal düzen bulunmadığından, bu şirketler yasaların dışında çalışabiliyorlardı. Böylece dünyaya kol salan bu

şirketler, birçok ülkelerin hükümetlerinden daha fazla güç kazandılar (Örneğin birtakım çokuluslu şirketler, Şili'de hükümeti devirme girişimlerini paralarıyla desteklediler). Çokuluslu şirketlerin devrim yaptırıp savaş açtırmaları bir yana, bunların savaşan yanların hepsine silah ve cephane satmalarını önleyecek uluslararası kurallar da yoktu. Nitekim bu uygulama gerçekten de oldu.

«Büyük şirketler, şimdiye kadar pek çok kez, 'söyleme' ve 'yalan söyleme' özgürlüklerini birbirine karıştırdıklarındandır ki, özgürlükleri zorunlu olarak kısıtlanmıştır.»

Carl Becker

Bay Kafalı, sözünün burasında, her büyüklüğün her zaman kötü demek olmadığını, çokuluslu şirketlere de ulusal şirketlerden daha iyi veya daha kötü damgasının vurulamayacağını belirtti. Onun demek istediği, ulusal sınırların ötesinde etkili ve geçerli bir yasal sistem oluşturamadığımız için, çokuluslu şirketler ve dünyaya kol salan bankaların, hepimize kendi despotça kurallarını uygulamalarıydı. Oysa, bu çokuluslu şirketlerin barışçıl bir uluslararası yasal düzenin çerçevesi içinde çalışmaları sağlanabilseydi, bunlar dünya ekonomisini düzenlemede ve ortak sorunlarımızın çözümünde yararlı olabilirdi. İnsanoğlu kusursuz değildir. Öyleyse nasıl yurttaşlardan yasalara ay-

kırı davrananların kendiliklerinden yargı karşısına çıkıp onun kararlarına boyun eğmelerini bekleyemezsek, uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde de gönüllü önlem ve davranışlara güvenemeyiz.

«İnsanlar melek olsaydı, hükümetlere gerek kalmazdı.»

James Madison

Bay Kafalı, daha sonra barış araştırmalarının da ulusal savunma çalışmaları kadar gerekli olduğunu vurguladı: Silahlı üstünlük, artık ulusal savunmanın dayanağı olmaktan çıkmıştı. Etkin ulusal savunmanın tek çıkar yolu, barışı güvence altına alacak olan yasal yaptırımlardı. İşte Barış Araştırmaları Merkezi'nin çabaları da, barışı tanımlamak ve silah üstünlüğüne dayanmaktan yasal üstünlüğe dayanmaya doğru bir düzen değişikliğinin nasıl olabileceğini araştırmak konularında yoğunlaşmıştı.

«Ey özgürlük!... Adalet varsa, sen de varsın!...»

Joseph Joubert

Barış Araştırmaları Merkez'nin, altı değişik barış tanımı, en dar kapsamdan dünya barışı kapsamına kadarki aşamaları şöyle belirliyordu:

1. Savaş yerinde ateş kesilmesi.
2. Ateşkes uygulamasıyla birlikte, tarafların bir hakemce saptanacak sınırlara çekilmeleri.

3. Dünya çapında ve adım adım olmak üzere silahların azaltılması.
4. Tüm uyuşmazlıkların hakem aracılığıyla çözümü.
5. Hakem aracılığının başarılı olmadığı uyuşmazlıklar için uluslararası hukukun ve Adalet Divanı kararlarının benimsenmesi.
6. Dünya çapında yasal düzen yaptırımlarının uygulanmasında «Uluslararası Barış Gücü»nün yetkisinin onayı.

«Çağımızın en acıklı çelişkisi, tek tek ulusların, uluslararası düzeyin gereklerini görememeleridir.»

Earl Warren

Düzen değişikliğini sağlayacak yöntemler, silahlı kuvvetlerin kullandıkları yöntemlerden yararlanılarak geliştirildi: Generaller, yüzyıllardır savaş oyunları ile uğraşmaktaydılar. Günümüzde bilgisayarlar da bu işlemleri yapıyorlardı. Öyleyse bilgisayarları, «Barış oyunları» oynamaya programladığımızda, barış sorunları da gerçekçi açıdan incelenebilirdi. Ekonomi ile silahlanma birbirleriyle öyle içli dışlı olmuşlardı ki, silahsızlanma uygulaması işsizliğe ve dolayısıyla ekonomik bunalıma yol açabilirdi. Öte yandan bizim ülkemiz ve tüm dünya, enerji, çevre kirlenmesi, nüfus patlaması, beslenme ve ulaşım sorunlarına, sağlam ve kalıcı çözümler beklemekteydi. İşte, «Barış oyunları»,

askeri gücümüzü ve yeteneklerimizi barışçıl kurtuluşumuz için kullandığımızda alacağımız sonuçları değerlendirdi. Diğer bilgisayarlı yöntemler de bu arada savaş yanlışlığı ve askeri üstünlük tutkunluğu gibi işin ruhsalimsel yönlerini araştırdı.

«Kolların, bacakların havada savrulduklarını görmekten çok hoşlanıyorum.»

Albay George S. Patton II

Bay Kafalı, yaptığı çalışmalarda ilke olarak İncil'in «İsaiah» suresinin 2 - 4 ayetlerini benimsediğini belirtti:

«... silahlarının demirlerini dövüp saban demiri, mızraklarını ise budama bıçağı yapacaklar. Bir ulus diğerine kılıç çekmeyecek. Artık hiç kimse savaş nedir bilmeyecek.»

Bu inancı, onu, savaştan ve savaş tehdidinden kurtulmuş bir dünya kurma çabalarını sürdürmekten hiç yılmamasını sağlamıştı.

«Barış, savaştan daha zordur. Çünkü savaş yalnızca tek taraf; barış ise en az iki taraf gerektirir.»

Bay Kafalı

Bölüm 3

PETER PROGRAMI

«Bir girişim ne kadar parlak olursa ol-
sun, temelinde yüce bir Hici güç yoksa,
önemli sayılamaz.»

François de la Rochefoucault

KATILIMIMIZ

«Tenis alanına çizgilerin düzgünlüğünü denetlemeye değil, tenis oynamaya çıkarız.»

Robert Frost

Uçurumun kenarına gelindiğinde yapılacak en doğru davranış, önce geri gitmek, sonra da yön düzeltmektir. Şimdiye kadar, içinde bulunduğumuz çıkmazı ve bundan kurtulursak nasıl bir dünyaya kavuşabileceğimizi gördük. Şimdi ise modası geçmiş bir sistemden yepyeni bir uygarlığa geçişimizi sağlayacak değişme yöntemleri üzerinde duracağız.

«Düşünmeden işe girişmek, nişan almadan ateş etmeye benzer.»

B. C. Forbes

Kaynak tüketen ekonomi biçiminden kurtuluş ekonomisine geçerken, yaşama yönteminin özelliği önem kazanır. Eğer davranışlarımızı, çevreyi bozan sorunlar yaratmak yerine, bu sorunları çözmek için ayarlamaya niyetliyse; yaşama biçimimizin önemi daha da artar. Herkesin kendi çapında uygulayabileceği değişiklik adımları bile,

yaşamımızın pek çok yönünü yakından ilgilendirir. Boşalmış konserve kutularını, okunmuş gazete ve dergileri, kullanılmış şişeleri yeniden değerlendirilmek üzere yerlerine iletebilir; eskimiş elbiselerimizi, ev eşyalarımızı yoksullara yardım kuruluşlarına verebiliriz. Sigarayı bırakıp, kendi soluduğumuz hava kadar yakınımızdakilerin soluduğu havayı da kirletmeyebiliriz. Bahçemizden biçtiğimiz çimleri ve topladığımız kuru yaprakları gömüp gübreye dönüştürerek, doğanın kendini yenilemesine kendi bahçemiz kapsamında da olsa yardımcı olabiliriz. Yerine göre, eski bir konağı onararak, onartarak, malzeme, araç, gereç ve enerji tasarrufu sağlayıp; böylece yeni yeni konutların yapımına katkıda bulunabiliriz. Sıcaklığın içerde, soğukun dışarda kalması için evimizde ısı yalıtımı uygulayabiliriz. İşyerimizde, evimizde, kır gezimizde, bir kez kullanılıp atılan plastik bardaklar yerine eskisi gibi cam veya porselen bardak ve fincanlardan yararlanabiliriz. Çevre dengesi için karbon dioksit alıp oksijen salıveren ağaçları dikebiliriz. Evimizin bahçesinde, çevresinde yetiştirip büyümüş ağaçlar yazın serinlik, kışın ılıklik sağlar; ayrıca güzel bir görünüm yaratırlar. Yılbaşı için fıçı köklü çam fidanı alırsak, sonradan bunu bahçemize dikebilir, ya da bir parka armağan edebiliriz.

Kişisel davranışta yapılacak değişiklikler, sayısız çeşitlilikler gösterir. Ancak bunların temelindeki ortak ilkeleri anlamak hiç de zor değildir. Aldığımız, kullandığımız ve

attığımız her şey, bir yerde çevreyi etkiler. Bu yüzden de bunların bizim elimize nereden geldikleri kadar, sonunda nereye gideceklerini de bilmek zorundayız. Yararsız, ya da çarçabuk modası geçen ürünleri almaktan kaçınmalı; boş yere tüketim yapmamalıyız.

«Eyleme dönüşmeyen ilke; yararlı canlı, ya da zorunlu değil demektir.»

Manly Hall

Gerçi bireysel sorumluluk ilkelerine uyan bir kişinin bu davranışları, genel kapsamlı çevre bozulması sorunlarını tek başına çözemez. Ne var ki böyle davranarak başkalarına da özendirici birer örnek olabilirsiniz. Mademki bu ilkeleri uygulamayan milyonlarca kişinin davranışları sorunlarımızı doğurmuş bulunuyor; öyleyse bu milyonlarca kişinin söz konusu ilkelere uymaları gerekli değişiklikleri başlatabilecektir.

«Topluluk dediğimiz zaman koskoca bir kitle düşünüyoruz. Oysa bu kavram, tek tek kişilerden birkaç milyonunun bir araya gelmesinden başka bir şey değildir.»

Lord Bryce

Yıkıcı bir toplum olmaktan, uygarlığını koruyan bir toplum durumuna geçmek için çabını gösteren çok sayıda kişi ve kuruluş bulunmaktadır. Dünyamızın karşı karşıya

bulunduğu sorunları çözmeye çalışan bu kuruluşlara üye olarak, çalışmalarına katılarak, bağışta bulunarak, onları güçlendirebilirsiniz. Diğer destekleyici eylemler arasında, olumlu kişi ve siyasal görüşlere oy vermeyi, «okuyucu mektupları» yazıp gazetelere, dergilere yollamayı, değişiklik isteğinizi duyurma girişimlerini, bazı ürünleri ve onları üretenleri boykotu, çevreyi kirletenlere ve düzenbaz şirketlere karşı tanıklık etmeyi sayabiliriz.

«Kişilerin değeri, uğraştığı işlerle ölçülür.»

Marcus Aurelius

Pek çok sorunun çözümüyse bütüncül sistem yaklaşımına bağlıdır. Bugünkü yetersiz ulaşım sorunu, akaryakıt kıtlığı, çevre kirlenmesi gibi sorunlar, trenleri, uçakları, gemileri, otobüsleri, kamyonları ve otomobilleri birbirlerinin rakibi durumundaki ayrı öğeler olarak görmekle çözüme kavuşturulamaz. Etkin bir sistem elde etmek için bu ulaşım öğelerini birbirlerini tamamlayan bir bütünün parçaları olarak görmemiz gereklidir. Uygarlığımızın, çöp ve artıklara bugünkü gibi ilkel bir biçimde baş çevirmeyi sürdürmekten caymasını istiyorsak, tüm çevre öğelerini göz önünde bulundurmalıyız. Bütüncül sistem yaklaşımı, hiç kuşkusuz, bugünkü perakende yaklaşımli teknolojimizden daha verimli, daha yararlı, daha geçerli ve daha az ziyankârdır.

«İnsanlığa hizmet edecek; yeryüzünde korunması gerekli, bitki hayvan tüm canlıları yaşatacak bir çevre düzeni yaratma elimizdedir. Zaten bu kadarı hepimize yeter.»

Shepherd Mead

Çevre sistemlerinin kısıtlı çapta uygulanan ilk örnekleri bile şaşılabilecek derecede başarılı olmuştur. Nehirlere, göllere bırakılan balık yavruları, önceleri balıktan yana tükenmiş nehir ve göllerde yeniden balık üremesini sağlamıştır. Yüzyılımızın başlarında Thames Nehri, açık bir lağım durumundaydı. Nehre atılan artıkların sıkı denetimi sonucu, Thames temizlendi, balıklar da yeniden belirdi ve üredi. Organik maddelerin kanalizasyon artıklarından ayrılmasından sonra, böylece arıtılmış suyun nehirlerle verilmesi artık İngiltere’de sürekli uygulanan bir yöntemdir. Biz de bu sistemi benimsersek, bu işlenmiş lağım artıklarını özel borularla gübre olarak tarım alanlarına, hatta verimli duruma getirmek için çöllere kadar iletebiliriz. Kanım odur ki, gelecek kuşaklar bugünkü kanalizasyon sistemimize, bizim Ortaçağ’da insan pisliklerinin pencerelerden sokaklara nasıl olup da döküldüklerine baktığımız gibi şaşkınca bakacaklardır.

«İnsanoğlunun gelişmesi, içinde yaşadığı çevreye karşı olan tutum ve davranışlarına bağlıdır.»

René Dubos

Doğal çevre düzenine uyan ve onunla bütünleşen sistemleri yaratıp uygulayabildiğimiz oranda dünyamızı da geliştirecek; onu sürekli olarak yaşanmaya değer özelliğine yeniden kavuşturabileceğiz.

«Bugün dünyamızın karşı karşıya olduğu sorunların pek çoğu, geçen yüzyılda alınan üstünkörü önlemlerin sonucudur.»

Jay Forrester

Peter Programı'nın amacı, bizleri olumlu yönde ilerletecek bir sistemi kurmaya yarayan bazı düzen değişikliği önerileri getirmektir.

«Sistem, aslında biziz.»

Art Seidenbaum

PETER KİŞİSİ

Eğer sırf kendi işimizle gücümüzle ilgilenip çevremize bakmazsak her şeyi güllük gülistanlık görebiliriz. Yok, eğer bizi bu karanlık durumdan daha aydınlık ve iyi günlere ulaştıracak bir kurtarıcının çıkmasını beklersek, kim bilir ne kadar bekleriz; ya da «Koramotleri kendilerinden menkul bir takım şeyhlerin» poşlerinden sürüklenebiliriz. Yine eğer bu konularda ilk adımların hükümlerine atılmamını beklersek, bu da «Cicero'yu Beklemek» kadar boş ve aldatıcı olabilir.

Eğitim olarak, kendimizi temize çıkarmak için, bizim dışımızda kötü davranışları

arayıp bulmakta ustayızdır. Gerçi çevremizde suçlanabilecek kimseler hiç de az olmakla birlikte; unutmamamız gereken nokta, iyi ile kötüyü ayıran sınırın herkesin kendi yüreğinde olduğudur. Buna göre, geleceğimizin nasıl olacağı, bizim kendi tutum ve davranışlarımızın bilincine varmamızda ve davranışlarımızı bu bilince göre ayarlamamızda yatmaktadır.

«Uzayın üç boyutuyla zaman arasında anlaşılamayacak bir fark yoktur. Yeter ki, bilincimiz zaman sürecini algılayıp izleyebilsin...»

H. G. Wells

Barış uğruna diye zorbalık eden kişi nefret toplar. Bayram kutlamaya gittiği kır gezisinde yiyip içip, artıklarını da yerlere atan kişi, çevre suçu işlemiş olur. İnsanların duygusallığı aslında çok fazladır. Duygusallık, birtakım eylemlerin başlatıcı etkenidir. Öte yandan duygusallar çabuk öfkelenirler, ama öfke başkalarına yönelik de olsa aslında kişinin kendine zarar verir. Evet, dünyamıza zarar verenlerin bu davranışlarına kızmamız olağandır. Ama bu kızgınlık olumlu biçimde yönlendirilebilmelidir. Yani aslında bilgili, kararlı ve düzenli kimselere gerek duymaktayız.

«Tutkusuz kişilerde eylem hevesi de olmaz.»

Claude Adrien Helvetius

İşe küçük sorunlardan başlarsanız, kendinize güveniniz artar ve daha önemli sorunlarla baş etmeye hazır duruma gelebilirsiniz. Konu, bir işle uğraşırken kendinizi fed etmek değil; yetenek ve güç kazanarak başarılı olmaktır.

«Şehitler iyi örnek sayılmamalıdır.»

David Russel

Öteden beri benimseyegeldiğiniz inançlarınızı yeniden değerlendirmeye hazır bulunmalı, davranışlarınızın ortak geleceğimizi etkileyebileceğinin bilincinde olmalısınız. Özlediğiniz başarı, dürüstlüğünüze, barışçı olmanıza ve yaşadığımız dünyayı gerçekten sevmenize bağlıdır.

«Toplumun gücü, bireylerinden kaynaklanır.»

Thomas Jefferson

PETER ALICISI

Bir süpermarkete, otomobil galerisine, bankere... gittiğinizde yapacağınız seçim, önünde sonunda, soluyacağınız havayı, içeceğiniz suyu ve hepsinden önemlisi ortak geleceğimizi —olumlu, ya da olumsuz yönde— etkileyecektir. Satın alacağınız şeyler geleceğimizi iki yönden etkiler: Birincisi, aldığınız ürünün çevreye doğrudan doğruya etkisi olabilir, çevreyi kirletebilir, ya da yapımı sırasında bazı yenilenemeyecek kaynakla-

rimız boşa harcanmış olabilir. İkincisi, siz bir mal veya hizmeti satın almakla, onun üreticisini yönlendirmiş olursunuz. Böylece, uydurma bir reklama kanarak aldığınız her ürünle, o uydurma reklamcının asılsız propagandalarını körüklemiş olursunuz.

«Reklamcılık, yarı doğrulardan tam yalanlar üretme sanatıdır.»

Edgar A. Shoaff

Öyle bir ortamda yaşıyoruz ki, daha iyi yaşama özlemimiz sömürülerek sürekli biçimde daha çok ve daha çeşitli mal almaya yönlendiriliyoruz; böylece de kendi bindiğimiz dalı keser duruma düşüyoruz. Öyleyse, yüksek nitelikli, dayanıklı ürünleri alıp; gereksiz yere kocaman ambalajlı, dayanıksız ve çevre kirletici ürünlerden kaçınırsak, üreticileri de kurtuluşumuzu da doğru yönlendirebiliriz.

«Amaç, halkın alması için daha çok mal üretmek değil; onlara iyi yaşamaları için daha çok fırsat sağlamak olmalıdır.»

Lewis Mumford

Neyse ki, alıcı tüketici olarak saygınlığımızı yeniden kazanma yolunda olumlu adımlar atabilecek durumdayız. Bize mantık ölçüleri içinde davranılmasını isteyerek, aksi durumlara karşı direnerek, eski günlerin akıllı alıcıları gibi olabiliriz.

«İlerleme ve gelişme ancak kışılle-
rin üstün çabalarıyla sağlanabilir.
Siz de kışilerden birisiniz!»

Charles Towne

Çevre sorunlarına karşı kamunun du-
yarlılığı artmakta olduğuna göre, alıcı ve tüketicilerin çevre kirletici ürünlerden sakın-
maları zor değil gibi görünebilir. Oysa, ne
yazık ki, gerçek hiç de böyle değildir. En-
düstri kesimi, tüketicilerin temel eğilimleri-
ne göre kâr sağlamakta son derece esnek-
tir. Örneğin evlerden çıkan çöp ve art-
ıkların ayrılması, ayrılan maddelerin ye-
niden kullanılarak değerlendirilmeleri artık
zorunlu duruma gelmiştir. Sorunun biricik
mantıklı çözümü de budur. Peki, endüstri
kesimi, çöp ve artıkları ayıran makineleri
geliştirmiş midir? Hayır!... Endüstrinin
yaptığı, çöplerin hepsini birlikte sıkıştırıp,
plastik ambalajlara dolduran makinelerdir.
Bu makinelerin reklamlarının nasıl yapıldı-
ğını hepimiz biliyoruz. Bu işlemle çöpler çok
daha az yer kaplıyor; ama sıkıştırılıp küçül-
tölmüş ve kötü kokulardan arındırılmış çöp-
lerin ne olacağı, ne yapılacağı hâlâ belli de-
ğil! Gerçi reklamlar: «Çevre kirliliğiyle sa-
vaşın!... Çöp sıkıştırıcı makineleri kulla-
nın!... Bir haftalık çöpünüzü bir günlük çöp
yerinize sığdırın!...» diyorlar. Oysa yeniden
kullanılabilecek ve doğru sayılan maddele-
ri sıkıştırıp bütünü kullanılamaz duruma
getirmek doğru bir yol olması gerektir.

«En önemli sorumluluğumuz, slo-
ganlarla çözümleri birbirleriyle
karıştırmamaktır.»

Edward R. Murrow

Yine de bu makinelerden birini önceden
almışsanız, içine her defasında ayrı bir çe-
şit atarak yanhışlığı önleyebilirsiniz. Örne-
ğin bir defasında sırf konserve kutularını
makineye atarsanız, bundan hem siz; hem
ülke ekonomisi yarar sağlar.

«İnsanı, kendinden daha az akıllı
olduğu halde daha fazla sağduyu-
lu biriyle karşılaşmaktan çok ra-
hatsız eden şey yoktur.»

Don Herold

Deterjanlar için her şeyi temizler diye
reklamlar yapıyor. Bunların, bulaşıklarını-
mızı ve çamaşırlarımızı temizledikleri ne ka-
dar doğruysa, çevreyi kirlittikleri de o ka-
dar gerçek. Çünkü deterjan artıkları doğa-
da çözölüp dağılmıyorlar. Durum böyleyken
üreticiler, «yeni ve güçlü formüllü» çeşitler
üretirken içlerine daha fazla fosfatlı enzim-
ler katıp, yeni yeni çevre kirlenmesi sorunla-
rı yaratmayı sürdürüyorlar.

«Bir okullarda okutulan ve kitap-
larda yazılı ahlak görüşü var;
bir de 'başarılı olma' görüşü...
Bizler de birbirleriyle çelişen bu
iki ahlak görüşünün savaşının or-
tasında yaşamaktayız.»

William Graham Sumner

Bizler, tüketiciler olarak, reklamlara güvenebilir bilgi kaynakları diye bakamayız. Kendimiz, ürünler ve onların içindekiler hakkında edinebildiğimiz bilgilere göre ve sağduyumuzla karar vermeliyiz. Neyse ki bu konuda sağlayabileceğimiz güvenilir bilgiler, ürünlerin etikenlerinde yazılı «içindekiler» listeleri, uygun ürünü seçmemizi kolaylaştırmaktadır. Kısacası, çevre kirliliği sorununun çözümü de, yoksulluğun çözümü gibi, ilk adım olarak evde başlar.

«Şöyle bir reklam, kafamı iyice karıştırdı: Başkalarına giderseniz onlar sizi kandırırlar; oysa bu işleri biz çok daha iyi biliriz!»

Steve Strosser

AMBALAJ : Amerikalıların aldıkları ürünlerin ambalajlarının ağırlığı yılda 70 milyon tonu buluyor. Bu, plastik, kâğıt, karton, cam, teneke gibi yılda adam başına 400 kiloluk ambalaj malzemesi demektir. Bunun da yüzde 90'ı atılmaktadır.

«Yersiz özentiler, zararlı sonuçlar doğurur.»

Thomas Fuller

Oysa Peter Alıcısı, kendi yaşam düzeyini hiç düşürmeden, yalnızca gereksiz ambalajlardan kaçınma yoluyla çevresel düzene olumlu katkıda bulunabilir. Örneğin, büyük kesekâğıtları, doğal kaynaklarımızı boşa

harcamanın açık birer kanıtıdır. Bu savurganlığı engellemek için, sürekli kullanılabileceğiniz bir pazar torbası yapın, ya da alın. Avrupa'da yaygın olan esnek fileler hem hafif, hem sağlam, hem de kolay taşınır özelliktedirler.

Geri verilmeyen şişelerde satılan ürünleri kesinlikle almayın. Bu konuda daha da etkin çaba göstermek istiyorsanız, bulunduğunuz yerdeki çevre koruma dernekleriyle ilişki kurun; hatta bir kez kullanıldıktan sonra atılan şişelerle ürün pazarlanmaması için belediyeye, milletvekillerine yazılı olarak başvurun. Bu konuda ABD'de Oregon, Vermont; Kanada'da British Columbia Eyaletleriyle ülke olarak Finlandiya, depozitosuz şişe kullanılmaması yolunda yasalar çıkarılmış bulunuyorlar.

«Kendi hükümetimi yola getirmek için ona karşı çıkabilir, hatta hükümetle çatışmaya bile girebilirim. Bu, pek çok ülkede uygulanamayan bir ayrıcalıktır.»

Saul Alinsky

Böylece, sürekli kullanılan şişe alışkanlığı yerleşir yerleşmez, ardından hemen bir biçim ve hacim standardı da çıkarılmalıdır ki; hem şişelerin ürün markalarına göre ayrılımları gereği ortadan kalksın, hem de en uygun biçim en yaygın kapsamda kullanılabilir.

«Uygulama zamanı gelen bir fikir,

dünyanın tüm ordularının toplamından daha güçlüdür.»

Victor Hugo

Üreticiler, kat kat ambalajları, tüketicileri etkilemek amacıyla kullanıyorlar. Bir şeyi önce kâğıda sarıp sonra kutuya yerleştirerek, kutuyu da yeniden pahalı ve gösterişli bir kâğıda sararak, şişenin içindeki ürüne sanki çok değerliymiş süsü veriliyor. Oysa sağduyumuz bize, dış süsler ne kadar çekici olursa olsun, iç değeri etkilemeyeceğini söyler. Biz de aklımızı kullanıp, cicili bicili ürünlere direnmekle, üreticilerin: «Yaldız ambalaja kimse dayanamaz» sloganlarını etkisiz duruma düşürebiliriz. Böyle ambalajlı ürünleri almak durumunda kalırsanız, hoşnutsuzluğunuzu üreticiye iletin, hatta gereksiz ambalaj malzemesini ona geri göndereceğinizi bildirin.

«Hepimiz kendi çapımızda bir şeyler yapabiliriz.»

Samuel Johnson

ÇEVRE KİRLENMESİ : Böcek öldürücü ilaçlarla, kurşun katkılı benzinle, deterjanlarla, endüstri artıklarıyla, gereksiz yere çok miktarda zehir çevreye yayılıyor. Eğer siz de sinek, böcek öldürücü ilaçlar kullanıyorsanız, bunların bitkisel kökenli olmalarına özen gösterin. Kısa ömürlü olan ve bitki özlerinden elde edilen bu tip ilaçlar, hemen ayrışarak zararsız maddelere dönüşürler

Nikotin, piretrum ve roteton, bunların arasında en çok bilinen ve kullanılan ilaçlardır.

«Zararlı dediğimiz otlar, yararları henüz bilinemeyen bitkilerdir.»

Ralph Waldo Emerson

Kurşun kirlenmesinin kaynağı, benzinin içine katılan «kurşun tetraetil» maddesidir. Bu kirlenmeyi azaltmak için, elden geldiğince az otomobil kullanın, birkaç arkadaş sırayla bir tek otomobilden birlikte yararlanın, düşük oranda kurşun katılmış, ya da hiç katılmamış benzin alın ve benzine kurşun katılmasını yasaklayan yasaların çıkarılmasını destekleyin.

«Gelişmeleri durmuş ulusların yaşımları da durmuş demektir.»

Edmund Burke

Deterjanlarımızın içindeki fosfat maddesi, derelerimize, nehirlerimize, göllerimize, denizlerimize karışarak, yosunların gelişmelerini kamçılıyor. Devleşen yosunlar, sudaki oksijeni hızla tüketmeleri yanında, balıkları ve suda yaşayan öteki canlıları öldüren zehirli bir gaz da çıkarıyorlar.

Bu nedenle siz de satın alırken içinde fosfatı az olan, ya da hiç olmayan deterjanları seçin. Çamaşırları önceden ıslatmaya yarayan ürünleri kullanmaktan kaçının, çünkü bunların içinde 2/3 oranında fosfat vardır. Hatta deterjanları tümüyle bırakıp,

çamaşır sabununa dönün. Bulunduğunuz yerin suyu sertse, çamaşırlarınızı yıkadığınız suya, soda, ya da boraks katabilirsiniz. Sabunla yıkadığınız çamaşırlarınızı ayrıca yumuşatıcıya batırmanız da gerekmeyecektir.

DAYANIKLILIK : Dayanıklı bir ürün yerine, bir kez kullanılıp atılan bir ürünü her aldığınızda, onun üreticisini, daha fazla böyle ürün yapmaya özendireceğinizi; bunun zararının da sonunda çevremize yükleneceğini düşünün. Ormanlarımız yavaş yavaş yok olurken, Amerikalılar her yıl adam başına ortalama 1,5 ton kâğıdı çöpe atıyorlar. Oysa kâğıt peçete ve mendiller yerine, diğer çamaşırlarımızla birlikte yıkanırken fazladan gerektireceği su ve sabun pek az olan kumaş peçete ve mendillere dönebiliriz. Böylece yaşamımızın sonuna kadar kim bilir kaç ağacı kesilmekten kurtarmış olabileceğiz. Sizler dayanıklı ürünleri aldıkça, üreticiler de bu yola gireceklerdir. Giyecek alırken de gelip geçici modaya kapılmadan, uygunluğa ve dayanıklılığa önem verin.

«Bolluk değil, nitelik önemlidir.»

Seneka

KARLILIK : Eskiden para işlerinde kâr sağlamak için yalnızca verimli yatırımlar yapmak yeterli görülürdü. Buna göre, bir banker silahlı kuvvetler-endüstri ortaklıkla-

rının, çevre kirlüten girişimcilerin, ırk ayrımı uygulayan işverenlerin işlerine para yatırıyor; yalnızca kendini düşünüyor demektir. Oysa şimdi artık toplumsal sorumluluklarının bilincinde olan tasarrufçular için de yeni yeni yatırımcı kuruluşlar ortaya çıktı. Örneğin «Pax World Fund», Pentagon'un listesine göre Amerika'nın önde gelen ilk 100 silah üretici şirketlerinden herhangi birine yatırım yapmamakta; «Dreyfus Third Century Fund» ise yatırım yaptığı şirketleri, olağan yatırım güvenceleri yanında, tüketicilere ve çevreye verdiği öneme, ürünlerinin sağlamlığına ve iş görenler arasında ırk ayrımı uygulamamasına göre sınıflandırmaktadır.

«Dürüstlükten çok güvenceye, iş yapmaktan çok uydurmaya, yaratmaktan çok taklide önem veren pısrık bir kuşak yetiştiriyoruz.»

Thomas J. Watson

PETER ÖNCÜSÜ

Avrupa'dan Amerika'ya göçen öncü atalarımız, bu ülkeye yerleşirlerken yepyeni bir ortamda, yepyeni bir yaşam düşünüyorlardı. Bugün artık ülkenin bütünü elimizde olduğuna göre, günümüzün öncüleri eski topraklarda yeni yaşam yaratmak durumunda değildirler. Bu öncülük ruhuna bugün her zamankinden daha çok gerek duymaktayız. Her şeyiyle yerleşmiş, durmuş oturmuş kim-selerin vurdumduymazlıklarının tersine; ön-

cülük ruhu her an uyanık olmayı gerektirir. Öncü kişiliğe sahip olanlar, önce çevrelerinde olanı biteni iyice kollayıp değerlendirirler; sonra da yaratıcılıklarıyla bunlara birtakım olumlu değerler katar, ya da olumsuzları gereksizleri ayıklarlar. Yeniliklerle ilgilenen öncüler tek başlarına davranabildikleri gibi, gruplar da oluşturabilirler.

«Yaşam, eylem ve tutku demek olduğuna göre, 'yaşamamış' olmakla suçlanmak istemiyorsak çağımızın eylem ve tutkularını paylaşmak zorundayız.»

Oliver Wenrell Holmes

BATAKLIKLAR SAVAŞÇISI GEORGE MATTHEWS*: Matthews'in görünümü aslında hiç de savaşçıya benzemiyordu. Kendisi, eline az para geçen bir emekliydi; bastonuna dayanarak, Güneybatı Florida'nın çok sevdiği kıyılarında dolaşır dururdu. Buralarda hâlâ bataklık ağaçlarıyla dolu yerler varsa da, eyalete üşüşen yapımcılar her yanı dev otellerle ve yüksek apartmanlarla dolduruyorlardı.

George C. Matthews, çocukluğunda buraları karış karış gezmiş, balık tutmuştu.

* Yazarın notu : Artık «Peter'in Dünyası»na erişmek için gerekli düzen değişikliği yöntemlerini incelemek amacıyla günümüze dönmüş bulunuyoruz. Bu nedenle de bundan sonra düş ürünü kişilerin adlarını değil; gerçek kişilerin adlarını kullanacağız.

Şimdi de yörenin olduğu gibi kalmasını, yeni yetişen çocukların ve gençlerin de aynı sağlamlık ve güzel uğraşları yapabilmelerini amaç edinmişti.

«Bir çocuğun tutkusu rüzgârınki gibidir,
Gençlerin düşleriye uzun, upuzun düşlerdir.»

H. W. Longfellow

Matthews, hevesi yanında, bu yapımcıları engelleyecek tutarlı kanıtlara da sahipti: Florida bataklıkları, yalnızca orada yaşayan canlılara, Meksika Körfezi'nde yakalanan balıklara yaşam ve üreme alanı işlevi görmekle kalmıyordu; bataklık ağaçları Magrove'ların kökleri kıyılardaki toprak erozyonunu da önliyordu.

«İnanç dersini doğadan alabilenlere ne mutlu!»

R. W. Emerson

Matthews'i, çevreyi bozanlara karşı aşıl-maz bir engel yapan özelliği, hukuk öğrenimi görmüş olmasıydı. Gerçi aslında avukat olarak hiç çalışmamıştı, ama toprak ve taşınmaz mal hukukunda uzmanlaşmıştı. Bu konudaki araştırmalarının sonucunda, kıyıda-ki bataklıkların büyük bölümünün denizinin devamı sayıldığını, bu nedenle de kamuya veya Federal Hükümete ait olduklarını ortaya çıkardı. Hukuk alanında verdiği savaş-

ların bir bölümünü, kıyılarda doldurma yapmayı yasaklayan yasalara; bir bölümünü de oralarda kadastro görmemiş toprakların devlete ait olduğunu belirten yasalara dayandırdı ve konular dava aşamasına gelmeden başarıyla çözümlendi.

Matthews, 1971 yılında, kendi bulunduğu yerden çok uzakta ilginç bir savaşa girdi: Eski Başkan Nixon'un Biscayne Körfezi'ndeki kökünün çevresinde, aslında yeterli olan güvenlik önlemlerini daha da arttırmak için kıyıda büyük çapta bir doldurma işleminin yapılma hazırlıklarını duyunca, işi dava konusu yapacağını bildirdi. Başkaları da Matthews'i destekleyince Beyaz Saray istemeye istemeye bu girişiminden caydı. Matthews'e kızanlar onun yöntemlerini—herhalde etkin ve başarılı sonuçlar aldığından olacak—yerdiler, ama o, bu alanda pek çok zafer kazandı. Kendisi, inanılmaz gibi görünen başarılarını, «Haksızlıklara boyun eğmemeli» ilkesine borçlu olduğunu söylüyordu.

«Hepimiz için en büyük mutluluk her çağda, inançları için direnecek kadar güçlü ve yürekli kişilerin yetişmesidir.»

Robert G. Ingersoll

PETERSEN, FERRAR ve «ECOLO-HAUL»: 1972 yılında, ülkenin batı kıyısında Kaliforniya'da yaşayan Gary Petersen, üniversite öğrenimini yarıda bırakarak, gittikçe arttı-

ğını gördüğü çevre kirliliği ve artıklar sorunları için bir şeyler yapmaya karar verdi. Gary'nin kirlenmeyle ilgili olarak düşündüğü çözüm; kâğıt, metal ve cam gibi yeniden kullanılabilir artıkları değerlendirme amacıyla Ecolo-Haul adıyla bir şirket kurmaktı. Bu amaçla, herkesin, atılacak gazeteleri, kutuları, kâğıtları, şişeleri, konserve tenekelerini getirecekleri toplama merkezleri açtı. Çok geçmeden, toplum yararına çalışan özel girişimi, az da olsa gelir sağlamaya başladı. Bir başka yoksul arkadaşı, Bill Ferrar da geleceğinin umuduyla Gary'nin Ecolo-Haul Şirketi'ne katıldı.

Her alandaki öncüler için olduğu gibi Gary ve Bill de uzun çalışma saatleri boyunca ter döküyorlar, ayrıca tepeden tırnağa toza, toprağa, çamura bulanıyorlardı. Ama iki delikanlı da girişimleriyle övünüyorlar, bunu temel uğraşları olarak benimsiyorlar, «Enflasyona karşın, çabalarımız sonunda elde ettiğimiz gelir günden güne düşüyor olsa da bu işte direneceğiz» diyorlardı. Çünkü Gary de, Bill de, açtıkları merkezlerde toplanan çöp yığınları birikip yükseldikçe ormanlarda daha az ağaç kesildiğinin, topraktan daha az maden çıkarıldığının bilincindeydiler.

«Kendiniz yapabilirsiniz, ya da hazırı satın alabilirsiniz. Ama yok edileni geri getiremezsiniz.»

Reis Manda - Kaplan

Gary ile Bill, sonunda Los Angeles Bele-

diye Başkanı Tom Bradley'in ve çeşitli kuruluşların ilgi ve desteklerini elde etmeyi başardılar. Şimdi Başkan'ın katkı ve yardımlarıyla, çöp ve artık toplama ve işleme merkezlerinde yoksul ve özürülülerin çalıştırılmaları projesi üzerinde uğraşıyorlar. Gary, «Bu, onların yapabilecekleri bir iş. Bu düşüncemizi gerçekleştirirsek hepimiz daha mutlu olacağız» diyor. Son olarak da iki arkadaş, başka yerlerde de aynı işi kurmak isteyenlere yardımcı oluyorlar.

«Çabaların değeri, onlar için harcanan emek ve özveriyle ölçülür.»

Julian Huxley

TILKI : İlk olarak 1960'larda ortaya çıkan ve kendisine «Tilki» adını verip gerçek kimliğini saklayan biri, çevreye karşı işlenen suçları izlemeye koyuldu. Tilki, gerçek kimliğini, çevre sorunlarıyla ilgili Federal Komite'ye tanıklık ederken bile sakladı. Illinois Eyaleti'nin Kane kentinden olan bu kişi, takma adını «Tilki Nehri»nden almıştı; gündün güne daha çok kirlenen bu nehri kurtarmak için kendi kendine andığı söyleniyordu. Tilki, çevreyi kirletenlere karşı savaşmaya, geceleri el ayak çekildikten sonra, fabrikaların bacalarını, nehre artık akıtan boruların ağızlarını tıkayarak başladı.

Tilki'nin çevre kirlenmesine karşı savaş açmasının nedeni, o zamanlar birtakım endüstri tesislerinin havayı ve suyu zehirlmelerine karşı etkin önlemlerin alınmamış ol-

masıydı. Tek başına yaptıklarının çözüm olmayacağını o da biliyordu, ama bu yolla konuya herkesin ilgisini çekeceğini düşünüyordu. Yaptıkları hakkında ise, «Sokak ortasında bir köpeği tekmeleyen, ya da bir kadını boğazlamaya çalışan kişileri engellemek nasıl yerindeyse; benim pislik akıtan bir boruyu tıkamam da o kadar yerindedir. Kötü bir şey yaptığımı asla düşünmüyorum; yalnızca ahlak ve yasalara aykırı olan işlemleri durduruyorum, o kadar» diyordu.

«Özgürlük de yozlaşabilir; hele sınırsız özgürlüğün yozlaşması da sınırsız ölçüde olur.»

Gertrude Himmelfarb

Toplumumuzu geliştirmek için öncülük etme girişimleri yönünden elinizin altında sayısız fırsatlar vardır. Evinizde, yakınınızda çevre koruma uygulamalarının nasıl yapılacağını açıklayan kitapları kitapçılardan, kütüphanelerden sağlayabilirsiniz. Bunlarda yer alan konular arasında, zararlı böcekleri kovucu etkisi olan kadife çiçeklerinin yetiştirilmesi yöntemlerinden, zehirli boyaların kullanılmadığı beyaz ambalaj kâğıtlarının seçimine, öteden beri atageldiğimiz paketlenme malzemelerinden süs eşyası yapımına, otomobil yerine yararlanabileceğimiz bisikletin bakım onarım bilgilerine kadar pek çok şey vardır.

«Okumayı bilen bir kimse; kendini yüceltme, çok yönlü olabilme,

yaşamını ilginç, üstün ve kusursuz yapabilme gücüne de sahip demektir.»

Aldous Huxley

Ana baba olarak da, çocuklarınızı daha iyi yetiştirmede öncülük edebilirsiniz. Onlara doğayı sevip anlama hevesini aşılaysın, güvensizlik yerine birlik olmayı ve hoşgörüyü öğretin, çocuklarınızı hepimizin kurtuluşumuzu sağlayacak bir dünyaya hazırlayın.

«Beşik sallayan eller, dünyayı yerinden oynatacak bir gücü simgeler.»

Peter de Vries

Çevreyi koruma yönündeki kişisel çabalarımızla, alışveriş sırasında kullanacağımız sağduyu ve aklımızla, yıkıcı, sömürücü ve tüketici toplumumuzu; koruyucu, yapıcı ve değerlendirici bir topluma dönüştürebiliriz.

«Yeni bir dünya kurmak için geç kalmış değiliz.»

Alfred Lord Tennyson

UYGULAMALARIMIZ

«Havayı, suyu, doğal yaşamı koruma çabalarımız, aslında kendimizi koruma çabalarımızdır.»

Stewart Udall

PETER PATRONU

Yukarıdan beri sözünü ettiğim düzen değişikliği yöntemleri üzerinde, her biri kendi konusunda çaba gösteren yüzlerce dernek ve kuruluş bulunmaktadır. Aşağıda, bu kuruluşlardan sizlerin desteklerinize değer olanların bir bölümünü, kendi uğraş konularıyla birlikte bulacaksınız:

ÇEVRE KORUMA : Yaradılışından bu yana insanoglu, doğaya egemen olmak için savaşılmaktadır. Yaşamak için bunu yapmaya da zorunludur. Çünkü sivri dişleri, pençeleri, boynuzları, zırhlı kabuğu ve koruyucu postu yoktur. Onun tek üstünlüğü, eylem ve davranışlarıyla ortama uyabilmesidir. İnsan, bu yeteneğiyle araç ve silah yapabilmiş, başka hayvanların postlarına bürünebilmiştir. Av hayvanlarını ürküterek onları kolay yakalayabilmek için ormanları ateşe vermiştir. Avladığı hayvanlar ve kuşlarla karnını doyurmuş; toprağa tohum ekmıştır. Toprak ve-

rimsizleşince göç etmiştir. Evcilleştirdiği sı-
ğırılar, koyunlar, keçiler, otlakları kurutup
çölleştirince, başka yeşil alanlara gitmiştir.
Geride bıraktığı yoz topraklardaki yaralar
önemsizse, doğa kendi kendini yenileyebil-
miş; derin yaraların üzerinden geçen mil-
yonlarca yılın sonunda ise çöller kendi eko-
lojilerini yaratmışlardır.

«Dünyamızın kanı akar
Ve doğa anamız olan-biteni seyre-
der,
Bir yandan da dizini döver...»
John Milton

İnsanın yaradılışında, koruma içgüdüsü
değil, korunma içgüdüsü vardır. Bu yüzden
de davranışlarını ve çevresini bu amaca yö-
neltir. Uyum sağlamayı beceremeyen birey,
toplum, ya da ırk yok olur.

«Altta kalanın canı çıkar; becerik-
liler yaşar, gelişir,
Ne var ki bunu söyleyenler
Becerip de üste çıkanların ta ken-
dileridir!»
Sarah N. Cleghorn

Milyonlarca yıllık bir süre boyunca,
dünyadaki toplam insan nüfusu azdı,
bu nedenle de işlenmemiş topraklar her
zaman için bulunabiliyordu. Oysa son za-
manlarda nüfus patlaması yanında endüstri
devrimi de gerçekleşti. Böylece üstünlüğünü
pekiştiren insanoğlu, teknolojiyle daha da

kıyıcı bir duruma geldi: Toprağa, patlayı-
cılarla, buldozerlerle, kimyasal gübrelerle,
böcek öldürücülerle, ot kurutucularla sal-
dırya geçti. Hayvanları öldürdü, tarlaları
zehirledi, çevreyi bozdu. Kısacası, doğayı
egemenliği altına aldı, ama bu arada kendi
yaşam koşullarını da ortadan kaldırmanın
tehlike sınırına vardı.

«Eğer insanoğlunun yırtıcı elleriy-
le erişebileceği uzaklıkta olsalardı;
bugün güneş de, ay da, yıldızlar da
çoktan gökyüzünden silinip gitmiş
olurlardı.»

Havelock Ellis

Artık gideni geri getiremeyiz. Çünkü
doğada açtığımız yaralar, onun kendi ken-
dini iyileştiremeyeceği kadar derindir. Şim-
di kurtuluşumuz, dünyamızın iyiliği için or-
taklaşa sorumluluk yüklenmemize bağlıdır.
Bu, çağımızın en göze çarpıcı yeteneği ola-
caktır. Tüm çevremizi nasıl sürekli yaşana-
bilir duruma dönüştürebileceğimizi öğren-
mek zorundayız. Doğal düzene uyumlu insan
ürünü ekolojik sistemler yaratmak, zaman,
emek ve akıl ister; ama bu iş için gerekli
akla ve teknolojiye sahibiz.

«Her çağda, dünyayı yepyeni bir
bakış açısıyla değerlendiren bir
dönüm noktası vardır.»

J. Boronowski

Gerçi doğanın kendisi, çevre sistemleri-
nin işleyişleriyle ilgili kural ve örnekleri bize

vermektedir; ama insan ürünü eko-sistemler doğaya geri dönüş duygusallığı anlamına gelmez. Doğa, dünyamızdaki tüm güzelliklerdir. Öte yandan doğa, tayfunlardır, depremlerdir; volkanlar, dondurucu soğuklar, kavurucu sıcaklardır; bitler, pireler, sivri-sinekler, akrepler, obur karıncalar, asalak kurtlardır; verem, frengi, kanser, sıtma ve farelerdir... İnsan eliyle yeniden yaratılacak çevre sistemlerinin amacı, insan yaşamıyla birlikte, doğal güzelliklerin bir bölümünü de koruyabilmektir. Bunun için yapılacak şey, dünyamızda seçilip belirlenecek bazı yörelerin doğal çevre sistemlerini oldukları gibi, hayvan ve bitkileriyle birlikte korumaktır. İleride sürekli yerleşerek gerçekleşecek insan ürünü çevre sistemlerine geçişin ilk adımını bu girişimler oluşturacaktır.

«Çevrenin korunması, teknolojinin yönlendirilmesi yanında tüketim yöntemlerimizin değiştirilmesini de gerektirmektedir.»

Neil H. Jacoby

Çevre koruma konusunda çalışan, özel veya genel amaçlı birçok kuruluşa, derneğe üye olabilirsiniz.

«Hepimiz biraz daha fazla ilgi ve biraz daha fazla çaba gösterirsek, dünyamız cennet olur.»

Rosalind Welcher

TÜKETİCİLERİN KORUNMASI : Toplumun tümünün yerine küçük bir bölümünün

çıkarıyla ilgilenen lobi ve baskı gruplarının sayıları binleri bulduğu halde; bağımsız, tarafsız olarak sade vatandaşlar ve tüketicileri korumayı amaç edinen kuruluşların sayıları pek azdır. Aşağıda bunların en etkin ve başatlı olanlarının listesini bulacaksınız.*

«Bırakın, düzen kendini düzeltsin.»

E. Cantini

BARİŞ : Bu alanda çaba gösteren kuruluşların amaçları, uluslararası ilişkileri geliştirmek, savaşı önlemek ve uluslararası yasal düzeni etkinliğe kavuşturmaktır.

«Barış, savaştan her zaman daha iyidir. Çünkü barış zamanında oğullar babalarını; savaşta ise babalar oğullarını gömerler.»

Croesus

NÜFUS : Peter'in Dünyası'nın gerçekleşmesi, çevre korunması çabalarımızın elbirliğine, sade vatandaşlarla tüketicilerin yanın da olmamıza ve barışa bağlıdır. Ancak nüfus patlamasına bir çare bulamaz, yalnızca günümüzü gün etmeye bakıp yarınımızı düşünmezsek, bütün öbür çabalarımız boşa gidebilir.

* Yazar burada ABD'deki dernek ve kurumların ad ve adreslerini vermektedir. Ancak ülkemizde de bu gibi alanlarda çalışan çeşitli vakıf ve derneklerin kurulmuş ve kurulmakta oldukları da okuyucuların ilgilerine sunulur (Çev).

«Nüfus patlamasının zararlarını hepimiz düşünüyoruz da, gereken yer ve zamanda değil!»

A. Hoppe

Derlenen bilgilere göre, Roma İmparatorluğu'nun çöküşü sırasında dünya nüfusu yaklaşık 400 milyon kadardı. Dünyamızın nüfusu 1600'de 1 milyara, 1900'de 2 milyara, 1960'ta 3 milyara ulaştı. 2000 yılında ise 6 milyar olacağı öngörüldü. Besin ürünlerinin de artmasına karşın, bugün dünyamızda yaşayan insanların yarısı açlık çekiyor, milyonlarcası ise açlıktan ölmekle karşı karşıya bulunuyor. Bununla birlikte, nüfus fazlası bakımından en önemli sorunun beslenme olduğu görüşü de yanıltıcı, hatta zararlıdır. Çünkü bu görüşe bakıp asıl görevimizin, dünyanın kaç insanın karnını doyurabileceği olduğunu sanırız. Oysa bu düşünce, insan yaşamının gerçek amacı bakımından boş ve anlamsızdır. Nüfus artış hızına uygun olacak biçimde besin ürünlerini arttırma çabalarımızda başarı elde etsek bile, bu durum dünyamızın kısıtlı kaynaklarını daha büyük bir hızla tüketecek ve sonunda açlık, bu kez daha kalabalık nüfus için olmak üzere daha da yaygınlaşacaktır.

«Yalnızca kalabalığın bile, çekişmeleri, kavgaları arttırdığı yolda elde kesin kanıtlar vardır.»

Harvey Wheeler

Amerikalı bir çocuğun, dünyamızın kaynaklarından kullanıp tükettiği miktarlar; Hintli, ya da Afrikalı çocuklarınkinden 25-50 kat daha fazladır. Bizim «Amerikan Rüya-mız»a göre geri kalmış ülkelere yardım için yapılacak şey, onları da kendi yaşam biçimimize erdirmektir. Bu asılsız düştteki çelişki, bizim Amerikan Yaşamımızın, o geri kalmış ülkelere sağlanan kaynaklarla gerçekleştirildiğidir!

«Her zirvanın bir tevlicisi vardır.»

Oliver Goldsmith

Üreme, yalnızca çocuk yapmanın ötesinde anlam taşır; en azından çocukların iyi ve uygun bir ortamda yetiştirilmelerini de kapsar. Tüm dünya kapsamında olmak üzere, ana babalar, iyi bakıp yetiştirebilecekleri bir veya iki çocuktan fazlasını istemeye özendirilmelidirler. Aşağıdaki kuruluşlar, bu alanda çalışma yapmaktadırlar.*

«Dünyamız bugünkünden çok daha fazla sayıda insanı doyurabilir; ama bu, onların hepsine özgür ve onurlu bir yaşam sağlayabileceği anlamına gelmez. İnsanın ruh sağlığı için gerekli çevrenin, karnını doyurabileceği ürünü yetiştirmek için gerekli tarladan çok daha geniş olması zorunludur.»

Konrad Lorenz

* 223'üncü sayfadaki çevirenin notuna bakınız.

PETER YAZARLIĞI

Yazının, insanın düşünce ve davranışlarına sözden çok daha fazla etki ettiği yüzlerce yıllık deneyimler sonucu ortaya çıkmıştır. Rachel Carson'un «Sessiz Bahar» adlı eseri, DDT ve diğer kimyasal böcek öldürücülerin zararlarına kamunun ilgisini çekmiş, sonunda bu gibi zehirli maddelerin kullanılmasına yasal kısıtlamalar getiren bir toplu davranışı başlatabilmiştir. Paul Erlich'in, «Nüfus Bombası» kitabındaki gerçek verilere dayanan ürkütücü bilimkurguyla etkilenen okuyucular, aile planlaması çabalarının yaygınlaştırılmasını desteklemişlerdir. Ralph Nader'in «Her Hızda Tehlikeli» adlı yapıtıysa, otomobillerin güvencelerinin artırılması toplu isteğine yol açmıştır.

«Bence yazmanın tüm başarısı, bizi kendi yaşamımızdan ayırıp başkalarının yaşamlarına girebilmemize yol açmasıdır.»

Sherwood Anderson

Kitaplar, makaleler, bir görüşü iletmede ya da zor bir sorunu açıklamada paha biçilemeyecek değerde araçlardır. Öte yandan, kitap, makale yazmaya yetecek düzeyde inceleme ve araştırma yapmaya zamanınız yoksa bile, yine de olumlu yöndeki düzen değişikliğine katkıda bulunacak yazarlık yapabilirsiniz.

«Araştırmacılık herkesin daha önce gördüklerini görüp; bunlardan kimsenin düşünmediklerini bulup çıkarmaktır.»

Albert Szent-Gyorgyi

Eğer milletvekillerimiz her gün belli sorunlar için sorumlu eylem ve davranışlarda bulunmalarını isteyen zekice yazılmış mektuplar alsalar, siyasal yaşamımızda çok belirgin gelişmeler olabilir. Mektuplarınız, kısa, özlü ve belli konuyu vurgular nitelikte olmalıdır. Örneğin yazacağınız mektup, bir sayfa içinde üzerinde durduğunuz konuyu belirterek, ardından açıklama isteğiniz veya önerinizi kapsamalıdır.

«Akıllıya tek söz yeter; ama o tek sözün boş söz olmaması koşuluyla...»

James Thurber

Çevreyi kirleten, çürük mal üreten, gereksiz yere büyük ambalaj kullanan şirketlerin yöneticilerine de uyarı mektupları yazıp, onlara da sorumluluklarını anımsatın. Ancak bunların yanında, özüyle, sözüyle doğru olanlara da övücü ve yüreklendirici mektuplar yazmayı unutmayın. İlgili kişilere, kuruluşlara, ya da gazetelere gönderilecek böyle mektuplar, politikacıların, şirketlerin, mağazaların doğru yolda oldukları inançlarını pekiştirme işlevi görür.

«Sözcükler, yaşamımızda karşılaşılabileceğimiz tüm durum ve olay-

ları yönlendirebilmemizin en belli başlı araçlarıdır. Sözlerimize ne kadar egemen olabilirsek, yaşamımızı da isteklerimize o kadar uydurabiliriz.»

Bergen Evans

PETER BAŞOYUNCULUĞU

Peter'in Başoyuncusu, sorunların çözümünde baş rolü oynar; başkalarını da bu yolda katkıda bulunmaya özendirir. Peter'in Başoyuncusu, Peter Öncüsü'ne benzer; ancak o, önderlikte daha fazla etkindir.

«Her an kulağı yerde bir şeyler dinleyen önderi, ilk bakışta görmek kolay değildir.»

James H. Boren

ANDREW LIPKIS : Birkaç yıl önce yapılan araştırmalar, Kaliforniya'nın en güzel dinlenme eğlenme alanlarından biri olan San Bernardino Ulusal Orman Parkının 25 yıl içinde çölleşeceğini göstermişti. Çünkü çevredeki endüstri tesislerinin zehirli dumanları, Jeffrey ve ponderosa çamlarını yavaş yavaş öldürüyordu. Bunu engellemek isteyen 16 yaşındaki Andrew Lipkis, yöreye zehirli dumanlara dayanıklı ağaç dikimine girişti.

Kendisi de Los Angeles kentinde yetişen Andrew, ancak yazları dağlara çıkabiliyordu. Ölmekte olan ağaçlar sorununu ciddi olarak 1970'te incelemeye başladı. Zehirli du-

manların, iğne biçimindeki çam yapraklarının da bulunan klorofil maddesini nasıl bozduğunu, bu durumun fotosentez işlemini nasıl aksattığını, böylece ağaçların yaşamaları için gereken su ve minerallerden nasıl yararlanamadıklarını o zaman öğrendi. Çamların yavaş yavaş solup ölmelerine üzülürken, Sierra türü kızılçamların, şeker çamlarının ve günlük ağaçlarının, zehirli dumana dayanıklı olduklarını da öğrendi ve bir plan düşündü.

1970 yılında planın ilk denemesini uygulamaya girerek, kendilerini «Çevre koruyucuları» diye duyuran bazı şirketlere başvurdu. Bunlardan birisinin Halkla İlişkiler Görevlisi ile görüşürken, görevli, «Ben geçen gün o ormanda gezintiye çıkmıştım, ağaçlarda kuruma filan görmedim» dedi. Bu ve bunun gibi gizli çıkar ilişkilerinin göstergeleri, «Halkla İlişkiler» konusunda da delikanlının gözlerini açtı. Ama o yılmadı. «Bana akıl öğretmeye çalışanlara ben bir şeyler öğretebiliyorsam o da yeter» diyordu.

1971'te lise son sınıfta olan Andrew, öğrencilerin başlattıkları bir film yapma girişimine katılarak, ölmekte olan çamlar hakkında belgesel bir film hazırladı; hazırlanan film, yöreye yayın yapan televizyonun eğitim saatinde gösterildi.

Andrew, 1972 yılında, ABD'deki (Japon) Datsun Şirketi'ne mektupla başvurarak, şirketin ağaç dikme kampanyasının çerçevesinde kendi projesini de desteklemelerini istedi. Şirketin bu konudaki iç yazış-

ma ve işlemleri sürerken araya giren Dışişleri Bakanlığı, yabancı şirketlerin, ülkenin iç işleriyle ilgilenemeyecekleri yolunda bir buyruk çıkardı. Böylece Datsun Şirketi'nin işbirliği başlamadan sona erdi. Andrew de gerek büyük şirketlerin bürokratik özellikleri, gerekse hükümet hakkında bir ders daha aldı: «Bürokratik tomruk ve kereste yığınları arasında yeni ağaçlar ekip yetiştirmek demek ki olanaksızdı!»

Bu kez 1973 yılında Andrew, Kaliforniya Eyaleti Orman Kurumu'nun elinde 20.000 şeker çamı fidesinin bulunduğunu duydu. Kurum fideleri yetiştirmişti, ama elinde onları gerekli yerlere diktirecek parası yoktu; bu yüzden de fideler nisan ayına kadar satılamazlarsa sökülüp atılacaklardı. Andrew Kurum'a başvurup, ellerinde kalacak fideleleri kendisine verip vermeyeceklerini sordugunda aldığı yanıt, yasalara göre devlet malının karşılıksız olarak verilemeyeceği oldu. Böylece Andrew, nisana kadar 600 dolar bulamazsa, fideler sürülerek toprağa gömülecekti. Andrew sık sık fideliğe uğruyordu. Bir gün 12.000 fidenin yok edildiği kendisine bildirildi. Derken sorun, Los Angeles, Times Gazetesi yazarlarından Art Seidenbaum'a anlatılınca durum Sacramento'ya telefonla soruldu. Kurum ile arada hoş olmayan bir görüşme geçti, sonunda gazetede bu konuda bir yazı yayımlanacağı yolunda Andrew'e söz verildi. Derken delikanlıya 8.000 fide—bedava olarak—teslim edildi!

Bunu izleyen olaylar, Andrew'in örgüt-

lendirme ve önderlik becerisi yanında pek çok yardımseverin özverilerine de eşsiz bir örnek oluşturunuyordu. Andrew, bir yandan üniversitenin çevrebilim derslerine devam ederken, fidelerini dikebileceği zamana kadar «uyku durumunda» saklamayı başardı; fideleri, kendisine yardım edenlerin evlerinde ve işyerlerindeki buzdolaplarına yerleştirdi. Sonra bir ambalaj fabrikasından 8.000 süt kartonu buldu. Kendisi ve arkadaşları hep birlikte 8.000 fideyi karton kutulara diktiler. Fideler, okulların yaz tatiline kadar gölgelik yerlerde azar azar şulanarak saklandı. Bu arada bazı işadamları dikim araçları bağışladı, bazıları da fideleri parasız taşımaya söz verdi. Tatil başlangıcında Andrew yüzlerce gönüllüyle birlikte çukurlar açtı, fideler yerlerine dikildi ve dikilen fideler elbirliğiyle yaz boyu sulandı. Böylece 19 yaşında bir delikanlı, bürokrasinin kalelerini yıkip, vurdumduymazlığını aşarak dumana dayanıklı 8.000 fideyi dikmeyi başardı!

Andrew, 1974 ve 1975'te San Bernardino Dağlarına gitti, gelecek kuşaklar için yeni yeni fidanlar dikmeyi sürdürdü.

«İnsan on dokuz yaşındayken her şeyi yapabilir, o yaşta dünya da toz pembe görünür.»

Jim Bishop

RALP NADER : Ralph Nader'in üne kavuşması, otomobillerin güvenilirlik durumları hakkındaki «Her Hızda Tehlikeli» adlı

kitabını 1964 yılında yayımlamasıyla gerçekleştirdi. Nader'in çabaları, 1964'ü izleyen yıllarda, çevre kirliliği, böcek öldürücülerin zararları, Kızılderililerin sömürülmeleri, et ve balık endüstrisi kesiminde sağlık koşullarına uyulmaması, doktorlarla dış hekimlerinin yerli yersiz nedenlerle kullandıkları röntgen cihazlarının doğurduğu tehlikeler, petrol boru hatlarının güvencesizliği ve tüketicilerin korunması gibi pek çok konuları içerdi.

Nader'in ana babası, onu kararlı ve tutkulu bir ülkücü olarak yetiştirmişlerdi. Nader, bu kişiliğine dayanarak ve çevresine topladığı arkadaşlarıyla birlikte, her konuda bıkıp usanmadan gerçeği arayıp bulan, «Nader'in Akıncıları» grubunu oluşturdular.

«Toplumun gerekleri, kendi heveslerimden önce gelir» diyen Nader, sözünde olduğu kadar eylemlerinde de bu ilkeye bağlılığını kanıtlıyor, günde 18-20 saat, haftada 7 gün çalışıyordu. Televizyonu, otomobili yoktu, başkent Washington'da aylık kirası 60 dolarlık küçük bir apartman dairesinde oturuyordu. Kendi yaşamı ne kadar sade ise, toplumsal alandaki başarıları da o kadar göz kamaştırıcıydı. Onun çabaları sonunda, General Motors Şirketi, sürekli kaza yapan «Corwair» tipi otomobillerinin yapımını durdurmuş; Röntgen Işınları'nın sağlık yönünden denetlenmesi, tüketicilere sağlığa uygun et ürünleri sunulması, ulusal kapsamda doğal gaz boru hatları güvenliği gibi konularda, yurttaşlardan ve tüketicilerden yana birçok yasalar çıkarılmıştır. Bu arada Nader'in

kendisi de kamuoyunda, günümüzde az görülen bir güvenilirlik kazanmıştır. Bunun nedeni, uğraştığı herhangi bir konuda, yanlışlığı payını hemen hemen sıfıra indirecek kadar derin ve geniş bir önaraştırma yapmasıdır. Milletvekilleri, girişimciler, vatandaşlar, onun gösterdiği tehlikelere kulak verip, gerekli önlemleri almaktadırlar. Kısacası, vatandaşların ve tüketicilerin korunması çabalarını ülkede örgütlendirip yaygınlaştıran Nader'dir diyebiliriz.

«Tilki kümesi iyi tanır diye kümes bekçisi yapılır mı?»

Harry S. Truman

«Doc» LOUTZENHISER : Dr. Donald Loutzenhiser, bir işi yapmaya karar verdi mi, onu eksiksiz yapma meraklısı bir kişidir. Kendisi, San Bernardino kentinin temizliğine yardımcı olmak için her cumartesi, yenisinden işlenerek kullanılabilecek çöpleri toplamaya başlamıştı. Ancak bu çöpleri toplarken kullandığı arabanın egzoz dumanının havayı kirlettiği aklına takıldı. Şimdilerde, gönüllüler tarafından belirli yerlerde biriktirilen eski gazeteleri, alüminyum ve teneke kutuları, şişeleri toplarken kullandığı arabası egzoz dumanı çıkarmıyor. Doc, bu arabası hakkında, «Tam dört beygir gücünde» derken gerçeği söylüyor, çünkü arabasını süslü ve gösterişli dört kır at çekiyor!

Doc, bu haftasonu işinden para kazanmıyor, hatta masraflarını zor kurtarıyor, an-

cak hevesini hiç yitirmiyor; hem çöplerin ayıklanıp yeniden değerlendirilmesine, hem de motorlu araçlar yerine at arabalarının kullanılmalarına kendini adanmış durumdadır. Ona karşı çıkanlar, atların da sokakları pislettiğini öne sürünce, Doc, bu işin çaresini arabasında süpürge, kova ve faraş bulundurarak çözümlledi. Böylece, işini de sakıncasızca büyüttü, her biri ikişer atlı üç araba daha aldı. Gerçi bol para kazanmıyor, ama amacını uyguluyordu.

«Eğer otomobilleri geliştirmekteki çaba ve becerimizi at türünü geliştirmekte kullansaydık, şimdi çok daha iyi durumda olurduk.»

Joe Gould

PAUL SOGLIN : 1973 yılının nisan ayında, 27 yaşındaki Paul Soglin, uzun süreden beri Başkanlık yapan tutucu eğilimli Dyke'i yenerek, Madison Eyaleti'nin Wisconsin kentine Belediye Başkanı seçildi. Soglin, daha Wisconsin Üniversitesi'nde öğrenciyken savaşa karşı toplu girişimlere katılmıştı. Sonra, masterini bitirince, Eyaletin 8. seçim bölgesinden Belediye Meclis Üyeliğine adaylığını koydu ve üniversite öğrencileri bu bölgedeki seçmenlerin çoğunluğunu oluşturduğundan seçimi kazandı. Soglin, Meclis Üyesi olarak görev yaptığı sırada yerel yönetimlerin işleyişleri yanında, ulaşım, konut, kanalizasyon ve kent planlaması gibi sorunları da öğrendi.

1973 yılında ise bağımsız olarak katıldığı Belediye Başkanlığı seçiminde, oyların yüzde 57'sini almayı başardı. Genç Başkan, yemin töreni sırasında ceketinin önünü açıp da gömleğinin göğsünde yazılı «Olgun Adam» sloganını gösterince, kendisine oy veren genç öğrenciler düş kırıklığına uğrar gibi oldular; ama yeni seçilmiş Başkan seçmenlerine hemen ve oracıkta, «Önümüzdeki iki yıllık süre içinde bu kenti düzene sokmak için her şeyden önce kadın erkek olgun kişilikli hemşerilere gerek var» dedi.

Soglin, ilk başkanlık dönemi içinde hiç de azımsanmayacak başarılar sağladı ve daha az farkla da olsa 1975'te yeniden seçildi. Kentin sorunlarına eğilip onları çözmedeki kararlı çabaları sonucu, kendisini destekleyenler çoğaldı. İşin ilginç yanı, onu destekleyenlerden devrimciler yavaşlığından; daha önce yönetimde bulunan tutucu tecimciler de aceleciliğinden yakınıyorlardı. Soglin, etkinliğini, bu iki akımın ortasındakilerden aldığı yeterli destekle sürdürebiliyordu.

Toplulaşım alanındaki gelişmeler sonucu, bu araçlardan yararlananların sayıları yüzde 17 arttı. Soglin, yerel yönetime daha çok kadın ve azınlık üyelerinin katılmalarını sağladı. Konutların denetimlerine hız verdi, konutlar için bakım onarım kredileri dağıtmak amacıyla bir fon oluşturdu. Gerçi bütün bunlar size büyük başarılar gibi görünmeyebilir; ne var ki bu yapılan işler, zaten kendi başlarının çarelerine bakan siyasal baskı grupları yerine ortak sorunlara ve çözüm-

lere eğilen bir Peter Başoyuncusu'nun siyasi alanda genel desteği nasıl sağlayabildiğini göstermesi yönünden önemlidir.

«Liberaller; tutucularca radikal, radikallerce revizyonist, tüm militanlarca da bozguncu diye suçlanırlar.»

Harry S. Ashmore

DENIS MARSHALL : Denis Marshall'ın savaş ruhu ile birlikte pek çok kişinin elbirliği sonucu, British Columbia'nın temiz ve şirin bir kasabası olan Salmon Arm halkı, depozitsiz serinletici içecek şişelerinin kullanılmalarına karşı direnişlerini başarıyla sonuçlandırdılar. Yöredeki şişeleme şirketleri depozitsiz şişeleri piyasaya sürmeye karar verdiklerinde, «Salmon Arm Observer» gazetesinin yayıncısı Denis Marshall, bu tutuma karşı çıkmaya karar verdi ve birbiri ardı sıra, makaleler, karikatürler, inceleme yazıları yayımlayarak yöre halkının da konuya ilgisini çekti. Hemşeriler bir araya geldiler, pek çok kişi konuyla tek başına uğraşmaya başladı. Örneğin kasabada bir «Bowling» salonu işleten Joe Bush, para kaybını da göze alarak depozitsiz şişelerle serinletici içki satan şirketten mal almayı durdurdu. Bir öğretmenin eşi olan Bn. Diana Dombroski de Marshall'ın başlattığı direnişi destekleyerek, yerel yönetimin yardımını sağladı. Böylece Denis Marshall'ın kararlı girişimi yayıldı, süpermarketler de müşterilerin isteklerine

uyup mağazalarında depozitli şişelerle satılan serinletici içecekler bulundurmaya başladılar. Sonunda tüm hemşeriler, «Depozitsiz Şişe Boykotu»na katılarak; alırmazlık sonucu oluşacak şişe dağlarını engellediler.

Salmon Arm Kasabası'nda başlayan başarılı direnişin, umulmayacak kapsamda etkileri doğdu: Bugün bira ile birlikte alkolsüz içeceklerin de depozitsiz şişelerde ve alüminyum kutularda satımı, tüm British Columbia Eyaleti sınırları içinde yasaklanmış bulunuyor.

«O, gerçeği anlaşılır duruma getiriyor.»

James Bone

JOHN GARDNER : John Gardner, «Amerika artık o eski Amerika değil» sözünü sık sık yineliyordu. «Common Cause» adlı kuruluşun kurucusu ve başkanı olan Gardner, ülkenin ve ulusun, yurttaşların ortak yararlarını gözeten sorumlu bir yönetime kavuşması için gerekli yenilik ve düzenlemeleri amaçlayan, genel amaçlı tek «Baskı Grubu»nun önderi durumundadır. Gardner'in, başkent Washington'da 5 yıl boyunca Sağlık, Eğitim ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Kent-Sel Birlik Başkanlığı yaptıktan sonra anladığına göre, yönetimin etkinlik kazanması, ülkenin yanlış yoldan döndürülmesi, ancak yurttaşların uyanarak örgütlenmeleriyle olabilecektir. Ona göre, «Ancak insanlar çaba gösterdikçe yaşam anlam kazanır.»

«Common Cause», özel girişimcilerin-
kinden farklı bir baskı grubudur, çünkü tüm
yurttaşların ortak yararlarını temsil etmek-
tedir. Kuruluş, örgütlenmemiş yurttaşlardan
vergi toplayıp, bu paraları birbirleriyle ke-
netlenmişçesine örgütlenmiş endüstri kesimi
gibi baskı gruplarına cömertçe dağıtan bu-
günkü sistemi düzeltmenin tek yolu gibi gö-
rünmektedir. Gardner'in «Common Cause»u
kurmasının nedeni, siyasal yaşamın yozlaş-
masına bizlerin aldırmaçlığımızın yol açtığı-
na; ancak işin yoluna konması için henüz
geç kalınmadığına olan inancıdır. Gardner'
in kuruluşu, savunma harcamaları, çevre
sorunları, çıkar çatışmaları, seçim harcamal-
arı gibi yönetimle ilgili pek çok konularda
araştırmalar yapmıştır. Gardner'in dediğine
göre, «Eğer bir kimse veya kurum; Başkan-
lık, ya da milletvekilliği seçimlerinde har-
canmak için 2 milyon dolar bağışlarsa; ABD
Hükümeti satıldı gitti demektir.» Öte yan-
dan «Common Cause», yurttaşların genel ni-
telikleriyle ilgilenir. «Common Cause»un il-
kesi, bizleri bir araya getiren çıkarlarımızın,
bizleri ayıran çatışmalardan daha önde gel-
dikleridir. Bu yüzden de «Common Cause»,
bir üçüncü parti, ya da taraf olarak değil;
tarafsız bir üçüncü kuvvet diye değerlendir-
ilmelidir. Gardner'in kendisi, üzerine git-
tiği konular için, «Çözülemez sorunlar kılı-
ğına çok becerikli bir biçimde sokulmuş ha-
rika fırsatlar» demekte ve eklemektedir.»
Kuşkucular, kişi bir başına hiçbir şey bece-

remez derler; oysa ben, bir kişi isterse her
şeyi başarabilir diyorum!»

«Siz, bir kentte, bir meydanda, bir
parkta; bir komite adına dikilmiş
anıtı rasladınız mı?»

Victoria Pasternak

UMUDUMUZ

«Artık bu 'Amerikan Rüyası' gibi boş sözleri bir yana bırakıp, Amerikalıların gerçek rüyalarına kulak verme zamanı geldi!»

(Vali) Reubin Askew

Peter'in Görüşleri, kaçınılmaz olarak siyasal düzenle de ilgilidir. Çünkü gelecekteki mutluluğumuz siyasal düzenimizin de değişmesine bağlıdır.

«Politikaya atılmaya karar verdiğimde, bu yolun sonu cehennemdir demişlerdi, ama dedikleri yerin, birkaç kilometre ötede, üstü kubbeli bina olduğunu doğrusu hiç düşünmemiştim.»

Abraham Lincoln

PETER SEÇİMİ

Bir politikacı adayının genel ve yuvarlak sözlerle seçim kazanması her zaman görülen şeydir. Seçmenler, sonradan, bu kişinin seçim nutuklarıyla gerçek amacı arasındaki ilgisizliği görerek düş kırıklığına uğrarlar. Bunun nedeni, seçim harcamalarını karşılayanların politikacı üzerindeki baskılarının, ülke gerçeklerinden daha güçlü olmasıdır.

«Gözlerimi kaparım,
Partimin dediğini yaparım!»

William S. Gilbert

Yukarıda değindiğimiz düş kırıklığının bir başka nedeni de politikanın, sorunların çözümünü için uzun süreli bir araç olmasına karşın, seçim kampanyası sırasında geniş kapsamlı ve açık seçik programların kamuoyuna sunulmamasıdır. Yaşamaya değer daha iyi bir dünyanın nasıl olacağı hakkındaki bilgiler seçmene hemen hiç iletilmez. Bunun yerine, âdeta otuzar saniyelik reklam sloganları atılır. Bu sloganlarda da adaylar, açıktan ya da kapalı olarak karşı tarafın adayını nasıl «perişan» edeceklerini belirterek, kendi yurt sevgileri ve sorun çözme yetenekleri konularında parlak sözler söylerler. Aday, seçimi kazandıktan sonra ise ya akıllıca; ya aptalca; ya da dürüst olmayan biçimde davranarak kendisine oy veren tüm seçmenleri şaşkına çevirir!

«Politikacılarımızın iş başında kalmalarında en önemli etken, Amerikan seçmenin bellek zayıflığıdır.»

Will Rogers

Tutarsız görüşler ortaya atan politikacılar hemen basın yayın organlarının ilgisini çekerek bu yolla isim yaparlar. Oysa dürüst olmayan politikacıların bu özellikleri, tüm siyasal yaşam büyük bir yara almadan kolay

kolay ortaya çıkmaz. Akli başında politikacı-lara gelince, onların seçim şansları vardır, ama kamuyu bunaltan sorunları çözecek kapsamlı plan ve programları yoktur.

Doğal olarak, akıllı ve dürüst politikacı-lar, zayıf ve kaypak olanlara yeğ tutulmalı-dır. Ancak en iyisi, akıllı ve dürüst olma ya-nında, zor ve karmaşık sorunlarımızı da çö-zebilecek politikacıları seçmektir. Kapsamlı olmayan günlük çözümler, iyi niyete dayan-salar da bizi kurtaramazlar.

«Makamın kişiyi yücelteceği sözü kadar yanlış bir söz olamaz.»

Lord Acton

Peki, aradığınız adayın hangisi olduğu-nu nasıl bilebileceksiniz? Bunun için oy-u-nuzu vermeden önce, genel veya yerel kap-samda olsun, adayların daha iyi bir dünya için kapsamlı, açık seçik programlar sunma-larının üzerinde durmalısınız. Bu konuda sesinizi yükseltmekten çekinmeyin; gereğin-de mektuplar yazın, adayınızın seçilirse ya-pacağı şeyleri kesinkes belirlemesini isteyin. En iyisi, adayların yazılı duyurular hazırla-yıp, imzalarıyla yayımlamalarıdır. Burada şöyle bir örnek verebiliriz:

«Eğer seçilirsem :

Temiz hava, temiz su ve öteki çev-re koruma yasalarını sürekli ola-rak destekleyeceğim!

'Kirleten ödesin' tasarısının yasa-

laşmasına çalışacağım!

Çevreyi kirlletmeyen ve yenilene-bilen enerji kaynaklarından yarar-lanılması, ulusal kapsamda birbir-lerine bağlı enerji sistemlerinin kurulması girişimlerine önayak olacağım!

Ulusal savunmamızın bir parçası olarak barış çabalarına ve ulus-lararası hukuk araştırmalarına önemli ölçüde kaynak ayrılmasını önereceğim!»

Ayrıca adayınıza, dayanaktan yoksun çözüm önerilerini benimsemeyeceğinizi, siz ve sizin gibi düşünenlerin desteğini sağla-mak istiyorsa, uzun süreli plan ve program-lar üzerinde durmasını ve bunların hazırlık çalışmalarına gelecekbilim uzmanlarını, çevre bilimcilerini ve sistem çözümleyicile-rini katması gerektiğini belirtin.

«Bizim siyasal düzenimizin temel özelliği, halkımızın yasama ve yö-netmenin kurallarını saptama ya-nında, bunları değiştirme yetkisine de sahip olmalarıdır.»

George Washington

Cebinizden çıkan vergi dolarlarıyla, kap-samlı bir ulaşım planı hazırlanmadan kara-yolu yapılmasını öngören perakende çözüm-leri tutmadığınızı duyurun. Sizden toplanan vergilerin bir bölümü, Tarım Bakanlığının tü-

tün destekleme alımları için harcanırken; bir bölümünün de Sağlık Bakanlığının sigara-ya karşı kampanyası için kullanılmasına razı olmadığımızı vurgulayın. Kısacası, mantıklı, sağduyulu ve sorumlu bir yönetimden yana olduğunuzu açıklayın.

PETER'İN POLİTİKACISI

Pek çok kişi gelecektekine yana kötümser görünüyor. Sorunlarımızı tırmandırıp saçmalıklarımıza gerekçe aramayı sürdürdükçe bunun böyle olması şaşılacak şey değildir. Yaygın kötümserliğimiz, kendimizi tümünden aşağılık duygusuna kaptırmamıza yol açmakta, nefret de bu ortamda yaygınlaşmaktadır. Kötümserlik ve bencillik, kişinin yürekliliğini öldürmekte, bunun yerine korku, suçluluk ve hiçlik duyguları egemen olmaktadır. Yaygın kötümserlik, hiçbir politikacıya güvenilemeyeceğini vurgulayan haber yorumcusunun; sınıfta önerileri küçümseyip eleştirileri özendiren öğretmenin; adaylar için «Al birini, vur ötekine» diyen seçmenin ve son olarak günlerini gün etmek isteyen yurttaşların tutum ve davranışlarında açıkça görülmektedir.

«Kuşku ve yanlış da, sonumuzu getirmekte bombalar kadar etkilidir.»

Kenneth Clark

Kötümserlik, mantığa karşı çıkılmasına

yol açar. Bu yüzden de çocukça bir iyimserlik sergileyen politikacılara herkes dört elle sarılır. Ayrıca kötümserliğin yaygınlaşması, diktatörlerin yetişmeleri için en uygun ortamı oluşturur. Özgürlükçü yönetimlerde bile kötümserler, gerçek siyasal önderlere sırt çevirerek okşayıcı sözlerle yalınkat çözümler öneren babacan tiplere yönelme eğilimi gösterirler.

«Güvenilirlik boşluğunu dolduracak bir saçmalık her zaman bulunur.»

Richard Clopton

Kötümserler, en yetenekli, en iyi yetişmiş, en iyi konuşan adaylar arasından bir önder bulup seçmeyi başaramazlar. Çünkü kötümserlik, iki yanı keskin bir kılıçtır: Toplumumuzdaki becerikli ve güzel konuşan bireyler bir yandan önderlik sorumluluğundan kaçarlarken öte yandan da «sokaktaki adamı» küçük görürler. Bunun nedeni, iyi yetişmiş aklı başında, iyi konuşan bir yurttaş aday olarak ortaya atıldığında, bu davranışının kötümserlerce hemen kuşkuyla karşılanmasıdır.

«Kötü politikacıları kazandıranlar, oy vermeyen iyi yurttaşlardır.»

George Jean Nathan

Oysa bir önder politikacının baş görevi, yanıltıcı sözler ve kolay çözümlerle olma-

mak koşuluyla, umutları canlı tutmaktır. Eğer siz de kargaşanın yerini düzenin, eşitsizliğin yerini hakkın, bilgisizliğin yerini aydınlığın alması için direnen o ateşli kişilerden biriyseniz, ancak bu hevesiniz çevrenizdeki umutsuzluktan etkilenerek sönüyorsa, o zaman Peter'in Politikacısı olmayı düşünmelisiniz.

«İnsanın başına gelebilecek en acıklı durumlardan biri, bir gün ansızın ağarmış saçlarımız ve kırışıklıklarla dolmuş yüzümüzle kısır bir çalışma yaşamının sonuna geldiğimizi görüp, geçmiş yıllar boyunca tüm beceri ve yeteneklerimizin yalnızca küçük bir bölümünü kullanabildiğimiz farkına varmaktır.»

V. W. Burrows

PETER KARARLILIĞI

Buraya kadar üzerinde durduğumuz Peter Programı'nın başarıyla uygulanabilmesi için bir ögeye daha, yani kararlılığa da gerek vardır. Toplumsal alanda olsun, siyasal alanda olsun, gerçek ilerleme içtenlikli bir iletişime dayanır. Bu olmazsa, toplum, kandırmacalarla yarı doğruların at oynattığı bir savaş alanına döner. İşte bu nedenledir ki, her zaman gerçeği aramalı, kamu görevlilerinin ve özellikle politikacıların içtenlikli olmalarında direnmeliyiz.

«Politikacıların hepsi de yoğurdu aynı kaşıkla yerler!»

W. I. E. Gates

Politikacıların çabalarının istediğimiz yönden sapmalarını önlemek için her şeyden önce onların belli konulardaki görüşlerini açık seçik öğrenmek gerekir. Bunun sağlanmasından sonra, onların belli amaca doğru attıkları her adımı, telgrafla, telefonla, mektupla, gazetelere yazılacak okuyucu mektuplarıyla, hatta gazete yazılarıyla özendir-meliyiz. Politikacılar da bizler gibi insandır; onlar da onaylanmaktan hoşlanırlar. Eğer seçmenlerinin çoğunluğu, onların tutumlarını ve düzen değişimi girişimlerini onayladıklarını belli ederlerse, bu yöndeki çabalarını arttırarak sürdürecektir.

«Ülkemiz iyiye gidiyorsa bu böyle sürmeli; kötüye gidiyorsa yönü düzeltilmelidir.»

Carl Schurz

Bugüne kadar elde edebildiğimiz bilgilerimize göre dünyamız, insanın yaşamasına olanak veren biricik gezegendir. Bu gezegenin kaynak ve olanakları sınırsız olsaydı, bu sürekli büyüme ekonomisini yürütebilirdik. Oysa kurtuluşumuz, «Yaşamımızı çevrenin gereklerine göre yeniden düzenleme» isteğine sahip olmamıza bağlıdır. Bilimsel araştırmaların açıkça gösterdiği yakın tehlikeyi atlatabilmemiz için toplumsal değişimimizi

planlamada ve bu değişimi uygulamada kararlı olmamız gerekiyor.

«Dünyadaki en büyük güç kaynağı, iyi niyetli ve çalışkan kişilerin kafalarındaki duru fikirlerdir.»

J. Arthur Thomson

SONSÖZ

«Akıl ve ruh sağlığımız, düşüncelerimizin insancılık düzeyiyle ölçülür.»

Kurt Vonnegut, Jr.

Dünya adlı gezegende yaşıyorum ve bu alinyazımı milyarlarca insanla paylaşıyorum. Ayrıca, iyi beslenen ve «İyi yaşıyor» denilen şanslı kişiler arasındayım. Öyleyse, gelecek hakkında düşünüp yazmaya, zamanım ve olanaklarım var demektir.

Ne var ki bir yandan da sağlığımı, mutluluğumu, gidecek yaşamımı sarsan ve durmadan bozulup yozlaşan bir çevrede bulunuyorum. Gezegenimizi paylaştığım milyarlarca hemşerim, bir ölüm kalım savaşı veriyorlar. Pek çoğu açlık çekiyor. Nüfus patlaması yanında doğal kaynakların savurganca kullanımları da ortak yaşam alanımızı yıkıma götürüyor.

«Hiç kimse kendi ölümüne ağıt yakamaz.»

Woody Allen

Bugün içinde bulunduğumuz tehlike ne kadar büyük olursa olsun, «Peter'in Görüş-

leri», «Eski güzel günlere» bir dönüş çağrısı değildir (Bugün geçmişe özlemle bakan bazı kimselere güzel gelen o «eski güzel günler», zamanında çoğu kişi için hiç de «güzel» değildir!). Zaten, hep bildiğimiz özdeyişin belirttiği gibi, «Geçmişe mazi derler.» Öyleyse, günümüzdeki çıkmazdan kurtulmanın yolu geçmişe dönmek değil; yeni ve daha ileri bir uygarlık düzeyine geçebilmektir. Bizi eskiye döndürmek için harcanacak çabalar, içinde bulunduğumuz bunalımı arttırmaktan başka bir işe yaramayacak; endüstriye dayalı ekonomik düzenimizi düzeltme girişimlerimiz de boşa gitmiş olacaktır. Yapılacak şey, gelişme anlayışımızı değiştirmektir: GSMH'nin tırmanması, tüketimin yaygınlaşması gelişme değildir. Savurganca kullanılan kaynaklarının neredeyse tükenme noktasına eriştiği gezegenimizde, —daha çok, daha büyük arabaların; daha uzun, daha geniş yolların; modası daha çabuk geçen malların; daha yüksek çöp yığınlarının simgelediği— dur durak bilmeyen büyümeye dayalı ekonomik düzenden caymamız zorunludur.

«Tüm ekonomik çabalar, yıkımı önlemeye değil; tam tersi, hızlandırılmaya yönelik görünüyor.»

Kenneth E. F. Watt

Yenilenebilen kaynaklara dayanan, çevre kirlenmesi bakımından sakıncasız bir ekonomik düzen kurabilmek, bugün için gerçek bir başarı demektir. Yaşamın niteliğini geliş-

tirerek ilerleme —mutluluk ve huzurda, aşkta, bilgide, beceride, biricik gezegenimizi korumak için gücümüzü ve deneyimlerimizi sonuna kadar kullanmada üstünlük elde etme— günümüzdeki başarının amacı ve ölçüsü olmalıdır.

«Dört yanımız sayısız fırsatlarla çevrilmiş durumdadır.»

Pogo (Walt Kelly)

Peter'in Görüşleri, yıkıcı bir ekonomik düzenden akıllı uslu bir toplum düzenine geçmenin tüm yollarını gösterme savında da değildir. Bu amaca dönük ilke ve yöntemler, pek çok kişinin katkılarını gerektirmektedir. Bu ilke ve yöntemlerin bir bölümü, ilgili kişilerin katkılarıyla belirlenirken; bir bölümü de karmaşık yapay ekolojik sistemleri kurmak için gereken teknik bilgilerin uzmanlarınca sağlanacaktır.

«İnsandan başka tüm canlı türleri arkalarında kendi izlerini; insanlar ise arkalarında yarattıklarının izlerini bırakırlar.»

J. Bronowski

Peter'in Görüşleri, geleceğimizi yönlendirmede henüz bilinmeyen teknik gelişmeleri de içermiyor. Kitapta sunulanlar, yalnızca bilinen ve bugünkü düzeyimizle bulup ortaya koyabileceğimiz seçeneklerdir.

İleriye bakmak, geleceği önceden görebilmek insanoglunu her zaman ilgilendirmiştir.

«Kanımcı geleceği öngörme ve yönlendirme dürtümüzün temelinde, bunun için gerekli araçların elde bulunması yanında; teknik veya toplumsal her yeniliğin toplumumuzun karmaşık dengesini dalgalandırması gerçeği bulunmaktadır.»

Ward Madden

Eğer yalnızca barış, çevre kirlenmesi, nüfus patlaması ve enerji sorunlarının çözümlerine yönelirsek, kapsamlı ve sürekli bir çözüme ulaşamayız. Çünkü karşımızda duran gerçek sorunlar bunlar değildir; dışa yansıyan görünümeler bunlar olmakla birlikte, gerçek hastalık bizlerin büyüme ve gelişmeyle ilgili yanlış görüşlerden kaynaklanan tutum ve davranışlarımızdır.

«Kirlenme ve öteki çevre sorunları yalnızca yüzeydeki görünümelerdir; asıl hastalık toplumumuzun derinliklerindedir. Bu yüzden ki, görünürdeki sorunları çözmeye girişmek hastalığı kökünden iyileştiremez.»

Alexander King

Elimizdeki verilerin gösterdiğine göre, doğal kural ve dengelere dayanan ilkeleri

uygulayarak, güçlükleri yenip dünyamızla biz insanlar arasında yepyeni bir ilişkiler düzeni kurma olanağına sahip durumdayız. İnsanlığı çağlar boyu tehdit eden birçok bulaşıcı hastalık türünü yok ettik, ya da denetim altına aldık. Londra'nın koyu dumanlı ve öldürücü sisinin istenirse ortadan kaldırılabilceğine tanık olduk, 1956'da yürürlüğe konulan Temiz Hava Yasası ile dumanlı kömürün kullanılması yasaklandı. Artık kış mevsiminde Londralıların güneşi gördükleri günlerin sayısı, eskisine göre bir kat daha fazladır. Birçok yerde DDT'nin kullanılmasını engelleyerek, kahverengi pelikan yavrularının geri gelişlerini ve çevrenin kurtuluşunun diğer işaretlerini gördük. Aramızda gelecekbilimciler, çevre uzmanları ve mühendisleri, kısacası doğru ve yerinde seçenek üretmek için gereken bilgilere sahip olanlar bulunmaktadır. Yani şimdi sorulacak soru, «Yapabilir miyiz?» sorusu değil; «Yapacak mıyız?» sorusudur.

«Birçok kötülüğün çaresini bulan bilim, bunların en kötüsüne; yani insanların aldırmaşlığına ve ilgisizliğine henüz çare bulamadı.»

Helen Keller

Teknolojimiz, bugün eriştiği düzeyi ile, benim istediğim, gerek duyduğum ve kullanabileceğim şeylerin çok fazlasını üretiyor. Ama yine aynı teknolojimiz, yönlendirme düzeneği hemen onarılmazsa kendi kendine patlamak üzere olan bir rokete benziyor.

«İçinde yaşadığımız çevrenin bozulup kirlenmesi tehlikesinin büyüklüğüne karşın, vurdumduymazlığımız etkin önlemler alınmasını engelleyecek ve bu, kamunun büyük bir yıkımla uyanmasına kadar böyle sürüp gidecek...»

Michael Kitzmiller

Değişik seçeneklerin uygulamaya konulması yolundaki hevesli girişimleri engelleyip geciktirdiğimiz her gün, bizi kendi sonumuza bir adım daha yaklaştırıyor. İşe koyulmak için kolları ne zaman sıvayacaksınız? Bundan sonra karışacağımız yıkım aklımızı başımıza mı getirecek; yoksa bizi dönüşü olmayan noktaya mı ulaştıracak? Bu soruların yanıtlarını ben verecek durumda değilim, çünkü artık sıra sizde!

«Ölüm kalım savaşında berabere kalmak işe yaramaz.»

Merle L. Meacham

Geleceğimizi bugünden görmeye çalışırken, nükleer tırmanma, uluslararası gerginlik, dünya çapındaki çevre kirlenmesi ve çağdaşlarımızın ortak aldırılmazlıkları gibi konularda kötümser değilim. İyimserim, çünkü insanoğlunun çok yönlü ve geniş kapsamlı kavrayış bilincine güveniyorum. Biz insanlara göre diğer tüm canlılar sınırlı uyum yeteneğine sahip oldukları halde, insan beyni, olguları, ilkelere, kapsamlı bir açıdan değer-

lendirebilir. Bize gelecekte de yardımcı olacak, işte bu özelliğimizdir. Bugün pek çok sorunumuz, kapsamlı düşünme yeteneğimizi körelten uzmanlaşmaya ağırlık vermemizden kaynaklanmış bulunuyor. Tekniğimiz ne kadar ileri olursa olsun, kapsamlı değerlendirmeye dayanmazsa bir işe yaramadığı ortadadır.

«Dün tek yönlü diye verdiğimiz kişilere, bugün uzman adını veriyoruz.»

Endre Balogh

Peter'in Görüşleri, asla bir «Peter Cenneti»nin anahtarı değildir. Bir «Düş Ülkesi», gerçek dünyadan uzak, adı üzerinde bir «Adanmış Toprak»tır. Pek çok kişinin gözünde «Ütopik» sözcüğü, ulaşılması olanaksız olmayla eşanlamlıdır. Oysa Peter'in Görüşleri, erişilecek bir sonuç değil, uygulanabilir bir yaşam görüşüdür, başka bir deyişle, kusursuz insanlara has kusursuz bir düzeni değil, yeni seçenekleri göstermektedir. Bu seçenekler ise, yeni ilkelere, yeni önceliklere dayanmaktadır. Böylelikle, uygulamalarımızın uzun sürede ortaya çıkacak etkileri göz önünde bulundurularak yepyeni ve farklı bir uygarlık düzeyine erişmemiz gerçekleşebilecektir.

«Kanımca çağımızın bir özelliği de, araçların kusursuzluğu yanında amaçların belirsizliğidir.»

Albert Einstein